

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Socialinio darbo katedra

Rosita Žemaitienė

Socialinio darbo studijų programa

Magistro darbas

Socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos samprata

Darbo vadovė: Lekt. B. Švedaitė-Sakalauskė

Vilnius 2009

Turinys

Santrauka

Summary

1. Įvadas	3
2. Socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos samprata. Teorinė dalis	4
2.1 Šeimos samprata	4
2.1.1 Šeimos struktūros transformacija	7
2.1.2 Šeimos funkcijos	8
2.1.3 Šeimos sampratos formavimosi veiksniai	12
2.2 Socialinės rizikos šeimos samprata	13
2.3 Stigmatizaciją skatinantys veiksniai pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemoje..	15
2.4 Socialinės rizikos šeimose augantys vaikai	17
2.4.1 Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų psychosocialinės raidos problemos.....	18
2.4.2 Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų šeimos samprata.....	21
2.5 Išvados	23
3. Socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos samprata. Empirinė dalis.....	25
3.1 Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai	25
3.2 Tyrimo metodika	26
3.2.1 Tyrimo metodas	26
3.2.2 Respondentų atranka	27
3.2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas	28
3.3 Tyrimo duomenų analizės rezultatai ir jų apibendrinimas	28
3.3.1 Tyrimo rezultatai – biografiniai portretai	28
3.3.2 Tyrimo rezultatų apibendrinimas	55
3.3.3 Rekomendacijos	60
Literatūros sąrašas	62
Priedai	65

1. Įvadas

Kiekvienam vaikui yra svarbi jo šeima. Kad ir kokia ji būtų, kiekvieno mūsų biologinė šeima yra mūsų esybės dalis, nes ji susijusi su mūsų prigimtimi, yra mūsų šaknys. Šeimos svarbą vaikui akcentuoja įvairūs autoriai, vieni pabrėždami jos vaidmenį vaiko socializacijai (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Kondrotaitė, Butvilas, 2007; Juodraitis, 2003 ir kt.), kiti – tėvų ir vaikų tarpusavio sąveiką jo asmenybės tapsmui (Pivorienė, Miliauskienė, 2006; Žukauskienė, Leiputė, 2002 ir kt.). Šeimos svarba pabrėžiama ir nacionaliniuose bei tarptautiniuose teisės aktuose, kuriuose yra įtvirtinta vaiko teisė augti savo šeimoje.

Tačiau būtina pabrėžti, jog sėkminga socializacija ir nepažeista asmenybės raida įmanoma tik tuo atveju, jei šeima geba efektyviai funkcionuoti. Efektyviai funkcionuojanti šeima yra ta, kurioje egzistuoja šeimos narių bendrystė, tarpusavio parama, kurioje galima rasti prieglobstį nuo išorinio pasaulio pavojų, atgauti dvasines ir fizines jėgas, atvirai reikšti bet kokius žmogiškus jausmus, kurioje tėvai yra solidarūs, savo vaikams rodo dėmesį, rūpestį, švelnumą ir padeda tapti pilnaverčiais visuomenės nariais.

Deja, gana didelė dalis vaikų auga šeimose, kurių funkcionavimas yra sutrikęs. Jose jie nesijaučia saugūs, patiria nepriežiūrą, neretai emocinį, psichologinį, fizinį ar net seksualinį smurtą. 2008 metų pabaigoje Lietuvoje tokių vaikų buvo net 25,5 tūkst. (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2008 metų veiklos ataskaita). Tai skaičius vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose.

Dar blogiau, kai dėl nedarnios, nesugebančios tinkamai funkcionuoti šeimos, vaikui tenka ją palikti ir augti globos institucijoje. Tuomet jo teisė augti šeimoje apskritai yra apribojama, o sėkminga socializacija ir asmenybės raida dar labiau apsunkinamos.

Šios problemos aiškiai suprantamos ir yra bandoma jas spręsti: socialinės rizikos šeimoms teikiamos socialinių įgūdžių ugdymo bei palaikymo paslaugos. Nepaisant to, kasmet į apskaitą įtraukiama vis naujų ir neretai jaunų šeimų. Socialiniams darbuotojams, dirbantiems su šiomis šeimomis, nesunku pastebėti „uždarą ratą“: tiek socialinės rizikos šeimose, tiek globos namuose užaugę vaikai, būdami suaugę dažnai kartoja savo tėvų modelį, todėl ir jų pačių sukurtos šeimos yra nedarnios, o jų vaikai taip pat auga globos institucijose.

Šias tendencijas greičiausiai būtų galima aiškinti tuo, jog dirbdami su socialinės rizikos šeimomis, socialiniai darbuotojai labiau orientuojasi į suaugusiųjų šeimos narių problemų sprendimą. Tai visiškai suprantama, juk būtent jos dažniausiai ir yra šeimos sutrikusio funkcionavimo priežastys. Visgi siekiant nutraukti „uždarą ratą“ vien to nepakanka. Būtina vykdyti prevencinį darbą, atkreipiant dėmesį į nedarniose šeimose augančių vaikų šeimos sampratą.

Tačiau kokį šeimos vaizdinį turi šie vaikai nėra aišku, todėl sunku numatyti konkrečias prevencinio darbo galimybes. Galbūt suaugę jie kuria nedarnias šeimas, nes jos jų suvokiamos kaip

normalios. Tuomet specialistų pagalba turėtų būti nukreipta į šių jaunų žmonių efektyviai funkcionuojančios šeimos sampratos formavimą. O galbūt jų šeimos samprata visai neatitinka tėvų šeimos modelio, tačiau jie negeba jos realizuoti, nes neturi darnios šeimos patirties. Tokiu atveju specialistų dėmesys turėtų būti nukreiptas į įgūdžių, reikalingų šiai sampratai įgyvendinti, ugdymą.

Tad norint pateikti rekomendacijas, kuria kryptimi turėtų būti orientuojamas prevencinis darbas, būtina išsiaiškinti, kaip socialinės rizikos šeimose augę vaikai supranta šeimą. Todėl šio darbo tikslas – ištirti socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratas.

Siekiant įgyvendinti šį tikslą pirmiausiai yra būtina išgryninti tai, kas slypi už sąvokos „šeima“, išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia šeimos sampratos formavimąsi, išanalizuoti socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų situacijos bei jiems teikiamos socialinės pagalbos ypatumus, kurie taip pat yra reikšmingi nagrinėjamai temai. Visa tai yra teorinės šio darbo dalies uždaviniai, kurie įvykdyti atlikus su šia tema susijusios literatūros analizę.

Visų antra, siekiant ištirti socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratas, svarbu išsiaiškinti šių vaikų biologinės šeimos vertinimą; taip pat tai, kokią reikšmę jie suteikia šeimai, kaip institutui; bei jų šeimos sampratos susiformavimo veiksnius. Tai yra empirinės darbo dalies uždaviniai, kurie buvo įgyvendinti atlikus kokybinį tyrimą.

Kokybinį tyrimą atlikti pasirinkta, atsižvelgiant į poreikį surinkti daugiau informacijos apie mažai žinomą sritį. Socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratos tema moksliniame lygmenyje yra menkai išnagrinėta. Yra atlikta keletas tyrimų apie jaunimo požiūrį į šeimą, jo pasirengimą šeimos kūrimui, taip pat, rizikos grupės vaikų, alkoholikų šeimų vaikų, vaikų globos namų auklėtinių požiūrį į savo tėvų šeimą, tačiau tyrimų, kurie atskleistų, kokia yra nedarniose šeimose augusių vaikų šeimos samprata, stokojama.

Tad šis darbas padės išplėsti žinias apie tai, kaip socialinės rizikos šeimų vaikai supranta šeimą. O remiantis šiomis žiniomis bus lengviau rasti atsakymą į klausimą, kaip užkirsti kelią jau anksčiau minėtam „uždaram ratui“.

2. Socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos samprata. Teorinė dalis

2.1 Šeimos samprata

Šeimos institutas ir jo analizė yra įvairių mokslo sričių dėmesio centre. Tiek sociologai, tiek psichologai bei edukologai bando rasti atsakymą į klausimą, kas yra šeima. Skirtingų mokslo sričių atstovai apibrėždami šeimą akcentuoja vis kitus šeimos sampratos aspektus, todėl rasti vieningą šeimos instituto apibrėžimą yra gana sunku.

Sociologijoje pabrėžiama, jog šeima yra pirminė visuomenės ląstelė. Ji yra visuomenės vystimosi pagrindas. J. Huinink ir D. Konietzka (2007) šeimos svarbą visuomenės raidai, aiškina tuo, jog šeima išaugina ir išauklėja visuomenei naująją kartą. Anot autorių, šeimoje egzistuojantys ryšiai padeda vaikui tapti savarankišku ir veikliu modernios visuomenės nariu. Apibendrinami savo mintis, jie teigia, jog šeima yra ta vieta, kurioje yra atliekama biologinė ir socialinė visuomenės reprodukcija. Tuo pačiu autoriai pabrėžia šeimos reikšmę ne tik visuomenei, bet ir atskiriems jos nariams. Anot jų, šeima yra ne tik pirminė visuomenės ląstelė, bet ir socialinė grupė, kuri yra reikšminga absoliučios daugumos žmonių gyvenimo dalis. Būdamą integruotu visuomenės socialinės struktūros elementu, ji įvairiais būdais tvarko daugumos žmonių, t. y. atskirų visuomenės narių, gyvenimą (Huinink, Konietzka, 2007). Panašiai šeimą apibūdina ir lietuvių sociologas V. Dumbliauskas, kuris nurodo, jog „šeima yra socialinė grupė (kartu ir viena iš svarbiausių socialinių institucijų), jungiama santuokos ir giminystės ryšių, jos tikslas – auklėti jaunąją kartą ir organizuoti kasdieninį jos narių gyvenimą“ (Dumbliauskas, 1999, 37 p.).

Psichologijoje didesnis dėmesys skiriamas ne šeimos ir visuomenės sąryšiui nagrinėti, o vidiniams šeimos ryšiams analizuoti. G. Navaitis (2004) šeimą įvardija kaip organizmą, jungiantį atskiras savo „ląsteles“ – šeimos narius, pabrėždamas, kad tai yra ne paprasta šeimos narių suma, o savitas junginys, kuriam būdingos pasikartojančios šeimos narių sąveikos. Kitaip tariant, šeima yra sąveikos ryšiais susietų žmonių sistema. O. Lapinas (2009), remdamasis amerikiečių šeimos teoretiko M. Boweno požiūriu, teigia, jog šeimos narių tarpusavio sąveika sudaro emocinį lauką ir būtent jis, o ne bendra fizinė erdvė, seksualiniai santykiai ar santuokos pažymėjimas, nusako šeimos ribas. Emocinis laukas yra pajuntama poveikio erdvė. Tai reiškia, jog vieno šeimos nario emocijos sukelia kito emocinę reakciją ir tai vyksta ne epizodiškai, o nuolat. Taigi, priešingai sociologo V. Dumbliausko pateiktam apibrėžimui, kuriame nurodoma santuoka, psichologų požiūriu nėra tiek svarbu, ar poros santykiai yra teisiškai įtvirtinti, labiau akcentuojamas jos santykių savitumas. Tai, apibendrinamas šeimos psichologų H. G. Voss ir K. A. Schneewind mintis, patvirtina ir vokiečių autorius M. Petzold (2007), kuris atkreipia dėmesį į tai, jog šeimos santykiai nuo kitų socialinių santykių skiriasi ryšio kokybe. Pagrindinis šios kokybės kriterijus yra intymumas. Taigi, remiantis šiuo požiūriu šeimą galima įvardinti, kaip intymumo sąjungą.

Edukologijoje paliečiamas dar vienas aspektas: į šeimą žvelgiama kaip į svarbiausią vaiko auklėjimo terpę. Pabrėžiama, jog šeimoje bręstanti asmenybė mokoma suprasti save ir kitus, šiame institute formuojamas ir kontroliuojamas jos elgesys. Edukologai panašiai kaip ir psichologai pabrėžia, jog šeima yra daugiau nei teisinis, visuomeninis ar ekonominis vienetas. Anot jų, šeima yra meilės ir solidarumo bendruomenė, kurios funkcija yra mokyti ir perduoti kultūrinės, etinės, visuomeninės, dvasinės bei religinės vertybes, būtinas šeimos narių ir visos visuomenės vystimuisi ir gerovei. Šeima ne tik perduoda minėtas vertybes, bet tuo pačiu yra ir terpė, kurioje susipažįstama

su socialiniais vaidmenimis, kurie būtini sėkmingai adaptacijai visuomenėje (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Tuo pačiu šiame apibrėžime galima išvelgti ir sąsajas su sociologiniu požiūriu – šeima tarsi išauklėja visuomenei dorą, savarankišką ir veiklų narį, kuris lemia pozityvią jos raidą.

Taigi nesunku pastebėti, jog skirtingų mokslinių sričių atstovai bei skirtingi autoriai tarsi ir panašiai apibrėžia šeimą, tačiau tuo pačiu paliečia ir vis kitus šeimos sampratos aspektus, o tai lemia šeimos apibrėžimų įvairovę. *Dar sudėtingiau atrasti ta vienintelį šeimos apibrėžimą yra dėl to, jog egzistuoja daugybė skirtingų šio instituto formų.*

Daugelis lietuvių autorių (Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas, 2003; Sakalauskas, 2006; Maslauskaitė, 2004 ir kt.) kalba apie šeimos deformaciją ir nurodo, jog daugėja skyrybų, nepilnų šeimų, antros santuokos atvejų, atnešančių pamotės/patėvio, įbrolio/įseserės vaidmenis, gyvenančių nesusituokus, tautiniu ir rasiniu požiūriu mišrių santuokų, vaikų gimimo ne santuokoje atvejų, porų, nusprendusių likti bevaikiais. Pagrindinėmis tradicinės šeimos transformacijos ir šio instituto formų įvairovės priežastimis jie įvardina sparčius visuomenės gyvenimo pokyčius ir globalizaciją. Su tokiu aiškinimu ne visai galima sutikti, tačiau tam, kad būtų galima pateikti kitokį požiūrį, būtina išsamiau panagrinėti šeimos transformacijos priežastis. Todėl ši tema gvildinama atskirai 2.1.1 skyrelyje.

Grįžtant prie šeimos formų įvairovės ir jos keliamų sunkumų šio instituto apibrėžimui suformuluoti, būtina pastebėti, jog su šia problema susidūrė ir Valstybinės šeimos politikos koncepcijos kūrėjai, dalinęsi savo svarstymais apie šeimą tarptautinėje konferencijoje „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“, vykusioje LR Seime 2007 metais (Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5979&p_k=1). Vienas iš galutinių jų svarstymų rezultatų buvo to vienintelio šeimos apibrėžimo suformulavimas, kuris pateikiamas Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (Žin., 2008, Nr. 69) ir skamba taip: „šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą“. Šis apibrėžimas aiškiai nurodo, jog šeima yra sutuoktiniai ir jų vaikai. Tačiau toks traktavimas išstumia iš šeimos sampratos rėmų vienišus tėvus/mamas, gyvenančius ne santuokoje ir auginančius vaikus bei nusprendusias likti bevaikėmis poras. Todėl prisiminus psichologų (Navaitis, 2004; Lapinas, 2009, Petzold, 2007) požiūrį į šeimą, kuris akcentuoja šeimos narių sąveiką, glaudžius, intymius ryšius, nenutrūkstanti, abipusį ir su fizine erdve nesusijusį emocinį reagavimą, kyla klausimas, ar visa tai neįmanoma gyvenant ne santuokoje arba neturint vaikų? Greičiausiai įmanoma. Ir neatitinkanti tradicinės struktūros bei teisiškai savo santykių neįtvirtinusi šeima gali būti harmoninga bei atnešti naudą tiek kiekvienam asmeniui individualiai, tiek ir

visuomenei, jei ji tinkamai atlieka savo funkcijas. Atsižvelgiant į tai, šeimos funkcijoms darbe skiriamas atskiras dėmesys ir jos plačiau nagrinėjamos 2.1.2 skyrelyje.

2.1.1 Šeimos struktūros transformacija

Šeimos struktūrinė transformacija yra aktuali mokslinių tyrinėjimų tema. Kaip jau minėta, lietuvių autoriai (Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas, 2003; Sakalauskas, 2006; Maslauskaitė, 2004 ir kt.), analizuodami šį reiškinį, jį pateikia kaip globalizacijos ir sparčiai kintančio visuomenės gyvenimo pasekmę. Tačiau su šiuo požiūriu būtų galima sutikti tik tuo atveju, jei kalbėtume ne apie dabar vykstančią sparčią visuomenės gyvenimo kaitą, o žvelgtume į visuomenės raidą visos istorijos kontekste.

Be abejonės, industrinė revoliucija, natūrinį ūkį pakeitusi pramoniniu, urbanizacija, kaimietiško gyvenimo stilių pakeitusi į miestietišką, Didžioji Prancūzijos revoliucija pakeitusi visuomenės santvarką, moterų judėjimai, iškovoję lygias vyrų ir moterų galimybes, turėjo nemažos įtakos tam, kad išplėstines kelių karų šeimas pakeitė branduolinės šeimos, ėmė mažėti vaikų skaičius šeimoje, tuoktis žmonės pradėjo vėlyvesniame amžiuje (Musteikis, 1965; Barabas, Erler, 2002). Tačiau visų svarbiausia tai, kad visų šių istorinių visuomenės pokyčių kontekste, išaugo žmonių gyvenimo lūkesčiai. Juk žmonės išsivadavo nuo feodalo priespaudos, moterys tapo emancipuotomis, atsirado galimybės visiems vienodai tobulėti, siekti išsilavinimo, karjeros, galų gale, stipriai pažengęs medicinos mokslas atrado būdų, kaip apsaugoti žmoniją nuo įvairių mirtinų ligų, epidemijų, ir taip dar labiau pagerino žmonių gyvenimo kokybę (Barabas, Erler, 2002).

Galėdami nesunkiai patenkinti žemesniuosius savo poreikius, žmonės perėjo prie aukštesniųjų ir ėmė *reikalauti meilės bei laimės*. Garsaus vokiečių sociologo Rene König sūnus O. König (1996) atkreipia dėmesį į tai, jog šeimos skiriasi ir vaikų skaičius šeimoje mažėja būtent dėl atsiradusio meilės ir laimės reikalavimo. Dabar, kaip niekad anksčiau, yra išaugę lūkesčiai partnerystės atžvilgiu. Tikimasi tobulo, mylinčio ir galinčio padaryti laimingu partnerio, todėl prasiplečia antrosios pusės paieškos laikas, žmonės tuokiasi vėliau, o santuokoje susidūrę su realybės neatitikimu turėtiems lūkesčiams, nusprendžia skirtis ir ieškoti kažko kito, kas tą meilės ir laimės poreikį galėtų patenkinti. Taip pat ir vaikų atžvilgiu, O. König (1996) pastebi, jog dabar, kaip niekada anksčiau, tėvų ir vaikų santykiuose yra akcentuojamas ypatingai didelis dėmesys, glaudus jų tarpusavio ryšys. Turint vieną vaiką, juk lengviau tą nedalomą dėmesį parodyti ir išreikšti meilę, nei turint jų keletą. Šias O. König (1996) išvalgas patvirtina ir kito vokiečių autoriaus M. R. Textor (1991) pateikiami pastebėjimai. Anot jo, klaidinga manyti, kad anksčiau buvę mažiau skyrybų dėl to, jog poros santykiai šeimoje pasižymėjo aukštesne kokybe nei ji yra dabar. Atvirkščiai, praeityje meilė ir emocijų reiškimas šeimoje turėjo mažą reikšmę, santykiai buvo

labiau paviršutiniški, grysti bendro ūkio, bendros buities ryšiais, todėl ir lūkesčių partnerio atžvilgiu buvo keliama mažiau.

Be to, M. R. Textor (1991) šiandieninei visuomenei būdingą didelį skyrybų skaičių sieja ir su *ilga gyvenimo trukme*. Autoriaus teigimu, tokia pati dalis šeimų, kurią dabar sudaro išsiskyrusios šeimos, prieš šimtą metų „iširdavo“ dėl ankstyvos vieno iš partnerių mirties. Kitaip tariant, situotiniai dėl trumpos gyvenimo trukmės tiesiog nespėdavo išsiskirti. Neilgas gyvenimas bei didelis vaikų mirtingumas lėmė ir tai, jog tuomet vaikų ir tėvų ryšiai nebuvo tokie tamprūs kaip dabar. Išvengiant stipraus emocinio prisirišimo, buvo tarsi apsisaugojama nuo didžiulio skausmo, kuris išgyvenamas mirus vaikui. Tuo tarpu, mediciniai ir priežiūros priemonės patobulėjus, vaikai ėmė išgyventi, jų ir tėvų ryšys ėmė stiprėti, kaip ir tėvų noras vaikams skirti kuo didesnę dėmesį. O tai lėmė jau sąmoningą pasirinkimą gimdyti mažiau vaikų tam, kad tas dėmesys būtų kuo mažiau dalomas (Höllinger, 2002).

Ši šeimos vystimosi istoriniame kontekste analizė leidžia geriau suprasti šeimos struktūrą su visomis egzistuojančiomis jos variacijomis. O tai šiame darbe yra svarbu, nes padeda giliau įsisąmoninti, kas yra šeima.

2.1.2 Šeimos funkcijos

Kaip jau minėta, vienas pagrindinių kriterijų, charakterizuojančių harmoningą šeimą, yra jos funkcionalumas. Todėl svarbu šeimos atliekamas funkcijas panagrinėti atskirai.

Reprodukcinė funkcija. Reprodukcinės funkcijos esmė yra žmonių giminės pratęsimas (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Tačiau Vakarų pasaulio statistika liudijanti mažėjantį gimstamumą, rodo, jog šiai funkcijai šeimos vis rečiau suteikia reikšmę. Jau 1993 metais Ženevoje vykusioje Europos gyventojų vyriausybinių lygio konferencijoje, buvo padaryta išvada, jog „gimstamumas netikėtai ir dramatiškai sumažėjo ir išlieka gerokai žemiau kartų kaitą užtikrinančio lygio“ (Stankūnienė, Eidukienė ir kt., 2001, 60 p.). Šiandieniniai tyrimai taip pat atskleidžia neigiamas tendencijas: ne tik gimdoma vėlesniame amžiuje ir mažiau vaikų, bet ir plinta savanoriška bevaikystė (Sajienė, Norkutė, 2007). Šias tendencijas iš tiesų būtų galima pavadinti neigiamomis, jei prisiminsime J. Huinink bei D. Konietzkos (2007) požiūrį ir, remdamiesi juo, žvelgsime į šeimą, kaip į visuomenės struktūrinį vienetą, kurio funkcija yra biologinė visuomenės reprodukcija. Tačiau, ar mažesnis vaikų skaičius šeimoje kaip nors lemia blogesnę jos narių tarpusavio ryšių kokybę, būtų galima suabejoti. Tad šiuo atžvilgiu minėtose tendencijose kažką neigiamo išvelgti būtų sunku.

Socializacijos funkcija. „Socializacija – vaikystėje prasidedantis procesas: išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir gyvenimo būdo, asmuo tampa visuomenės nariu.“ (Kvieskienė, 2003,

8 p.). Išskiriamos dvi socializacijos rūšys: pirminė socializacija ir antrinė socializacija. Šeima atlieka pirminės socializacijos funkciją, todėl būtent ši rūšis darbe bus plačiau aptariama. G. Kvieskienė savo monografijoje „Socializacija ir vaiko gerovė“ (2003) rašo, jog „pirminė socializacija yra galima tik tada, kai asmuo turi visavertę šeimą arba globėjus“ (Kvieskienė, 2003, 16 p.). Būdamas tėvų ar globėjų šeimoje, vaikas prisiima vaidmenis: šeimyninius (mama, tėtis, brolis, sesė ir t. t.), lyčių (berniukas, mergaitė) ir kitus (moksleivis, vartotojas ir pan.). Šių vaidmenų pagrindu formuojasi asmenybės elgesys tiek šeimoje, tiek socialinių institutų lygmenyje (išsimokslinimas, religija). Panašiai apie vaiko socializaciją šeimoje kalba ir I. Norgėlienė bei B. Grigaitė (2008). Anot jų, „šeimoje vaikas patiria pirminę socializaciją ir pagal šeimos narių bendravimo pavyzdį mokosi bendrauti su kitais žmonėmis, elgtis visuomenėje“ (Norgėlienė, Grigaitė, 2008, 75 p.). Probleminėse šeimose perimami neatitinkantys visuomenės normų vaidmenys, matomas netinkamas pavyzdys, dėl to jose augantiems vaikams tampa būdingos tokios elgesio apraiškos kaip rūkymas, alkoholio vartojimas, smurtinis elgesys ir pan. Taip pat vyksta ir vertybių perėmimo procesas. Besivystanti asmenybė internalizuoja tos grupės sociokultūrinės vertybes, kuriai nori priskirti save (Kondrotaitė, Butvilas, 2007). Neabejotina, jog pati pirmoji grupė, kuriai vaikas siekia priklausyti, yra jo šeima. Tad, remiantis G. Kondrotaitės ir T. Butvilo (2007) teiginiais, galima manyti, jog augdamas nedarnioje šeimoje, vaikas internalizuoja atitinkamas jos vertybes. Visgi nereiktų pamiršti ir kitos vaiką supančios aplinkos (ugdymo įstaiga, draugai ir kt.), kuri taip pat turi įtakos jo vertybių sistemai. Todėl visai tikėtina, kad nedarnios šeimos vaikas gali perimti visai priešingas nei tėvų vertybes (tuo atveju, jei jį supa teigiama aplinka ir jis bus imlus jos įtakai), ir atvirkščiai, darnios šeimos vaikas gali susiformuoti tokią vertybių sistemą, kuri neatitiks aukštos tėvų moralės (tuo atveju, jei jį supa neigiama aplinka).

Edukacinė funkcija. Edukacinė funkcija atsiskleidžia per tėvų auklėjamąjį poveikį vaikams, siekiant juos apsaugoti nuo gyvenimiškų negandų ir pavojų. Tačiau šios funkcijos vykdymas šeimoje gali būti sutrikęs, kai pačių tėvų elgesys yra neatitinkantis moralės normų arba, kai pasirenkamas netinkamas auklėjimo stilius (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Neigiamai vertintini tokie tėvų auklėjimo metodai, kaip autokratiškas, kada tėvai nurodinėja vaikui, ką daryti; autoritarinis, kada vaikas gali išsakyti savo nuomonę, tačiau tėvai priimdami sprendimus jos vis tiek nepaiso; ir viską leidžiantis, kada vaikas paliekamas laisvai pats priimti sprendimus (Navaitis, 2001). Pastarasis gali būti siejamas su tėvų abejingumu tam, kokia linkme vystosi vaiko asmenybė. Tačiau egzistuoja ir priešingas auklėjimo stilius, kai tėvai užima per daug globojančią poziciją vaiko atžvilgiu, tokiu būdu visiškai apribojant vaiko laisvę ir nepripažįstant jo teisių (Pivorienė, Miliauskienė, 2006). Kalbant apie edukacinę funkciją būtina paminėti ir tai, jog užsiėmę tėvai dažnai vaikų auklėjimą patiki mokyklai (Barabas, Erler, 2002). O tai jau liudija tam tikrą sutrikimą šeimos funkcionavime.

Psichoterapinė funkcija. Toks funkcijos įvardinimas gali kelti nuostabą: juk psichoterapija atsirado gana neseniai, tad kaip ši funkcija vadinosi iki tol? M. R. Textor (1991) kitaip dar ją įvardina „įtampos kompensavimo“ (Spannungsausgleich) funkcija. Kad ir kaip ją bepavadintume, svarbu nurodyti, jog šios funkcijos atlikimas pasireiškia tuo, jog būdamas šeimoje asmuo jaučiasi saugus ir priimtas. Tinkamai atliekanti šią funkciją šeima yra tarsi užuovėja, kurioje galima atsipalaiduoti, atgauti dvasines ir fizines jėgas, taip pat, kuri apsaugo nuo išorinio pasaulio pavojų (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Ši funkcija ypač svarbi gyvenant šiandieniniame sparčiai besikeičiančiame ir dėl to nemažai stresų sukeliančiame pasaulyje. Anot A. Maslauskaitės (2002), „modernioje visuomenėje šeima yra ir privatumo užutekis. Joje žmogus atgauna psichologinį balansą, išderintą dalyvaujant viešajame gyvenime.“ (Maslauskaitė, 2002, 77 p.). Priešingai yra kai savo šeimoje asmuo jaučiasi nereikalingas, yra atstumiamas, tada jo psichologinių ir dvasinių poreikių patenkinimas tampa neįmanomas. Vaikai, neturintys glaudžių ryšių šeimoje, jaučiasi nesaugūs (Žarskus, 2007).

Emocinė funkcija. Tinkamas šios funkcijos atlikimas, t. y. meilės, rūpesčio rodymas, fizinis kontaktas (apsikabinimas, prisiglaudimas), užtikrina šeimos narių emocinį stabilumą. Ypatingai tai svarbu kalbant apie vaikus, nes jiems dar būnant motinos iščiose jau yra formuojamas jų emocinis pasaulis (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Čekuolienė, 2006; Grigaliūnienė, 2008). V. Ivanauskaitė (2003) akcentuoja, jog „suaugusiųjų meilė, rūpinimasis ir dėmesys suteikia šeimoje augančiam vaikui emocinę pusiausvyrą, padeda save labiau vertinti, o emocinio bendravimo stoka, silpni šeimos narių emociniai ryšiai sukelia vaikų neurozes, baimes, nepasitikėjimą savimi ir kitais.“ (Ivanauskienė, 2003, 42 p.). Ši funkcija atrodo labai panaši į prieš tai aprašytą, tačiau iš tiesų nėra jai tapati. Jeigu prieš tai buvo kalbama apie saugumą, priėmimą ir užuovėją nuo išorinių pavojų, tai čia turima omenyje įvairaus intensyvumo ir skirtingų jausmų išraiškas, kurios būtinos sveikos asmenybės raidai ir apskritai gerai savijautai (Textor, 1991).

Ekonominė bei namų tvarkymo funkcija. Ekonominės bei namų tvarkymo funkcijos atlikimas yra siejamas su egzistavimo bei materialinių poreikių tenkinimu, sveikata, tarpusavio parama. Deja daugelyje Lietuvos šeimų efektyvus šios funkcijos vykdymas nėra užtikrintas – labai daug jų skursta (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Statistikos departamento leidinyje „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2007 m.“ (Prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2478>) rašoma, jog 2007 m. žemiau skurdo rizikos ribos gyveno 19,1 % Lietuvos gyventojų. Vienos labiausiai skurstančių yra nepilnos šeimos. Taip pat nemaža dalis žmonių vis dar gyvena netinkamose gyventi sąlygose: būstuose be tualetu su nutekamuoju vandeniu 2007 metais gyveno penktadalis gyventojų, be vonios ar dušo – 18 procentų, būstuose su supuvusiais langais bei grindimis, drėgnomis sienomis bei varvančiu stogu gyveno kas ketvirtas asmuo. Taip pat nemaža dalis gyventojų yra nepatenkinti gyvenamosios vietos

triukšmingumu, dideliu nusikalstamumu gyvenamajame rajone, oro užterštumu. Pabrėžtina ir tai, kad net 60 % gyventojų nurodė, jog jų šeimai praleisti savaitę atostogų ne namuose būtų per didelė prabanga. Visi šie statistiniai duomenys liudija, jog daugelyje šeimų susiduriama ne tik su egzistavimo bei materialinių poreikių patenkinimo sunkumais, bet ir parodo tam tikrą dvasinių poreikių nepatenkinimą (nesveika, nesaugi aplinka, ribotos laisvalaikio praleidimo galimybės). M. Pileckaitė-Markovienė bei T. Lazdauskas (2007) teigia, kad „materialinis skurdas neretai susijęs ir su dvasiniu nuopoliu.“ (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007, 10 p.) Remdamiesi atliktais tyrimais, jie išvelgia tai, jog materialinė šeimos gerovė turi įtakos ir motinos bei vaiko prieraišumui. Šeimai išgyvenant nepriteklių, dažnai iškyla grėsmė ne tik fiziniam, bet ir dvasiniam vaiko vystimuisi (M. Pileckaitė-Markovienė, T. Lazdauskas, 2007).

Bendravimo funkcija. Bendravimo funkcija yra bene pati svarbiausia, nes sąlygoja kitų funkcijų vykdymą. Juk nebendraudant būtų sunku perteikti vertybes, auklėti vaikus ir pan. Daugelis autorių pabrėžia visų funkcijų kompleksiskumą ir bendravimo svarbą, siekiant jas visas suderinti (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Ivanauskienė, 2003; Žebrauskaitė, 2004). Bendravimo funkcija atliekama komunikuojant. Ji pasireiškia „pasidalinimu gyvenimiška patirtimi, keitimusi informacija, šeimos ir visuomenės problemų aptarimu“ (Žebrauskaitė, 2004, 86 p.). Bendravimo dėka, šeima priima bendrus sprendimus, kuria geranorišką atmosferą šeimoje, plėtoja darnesnius tarpusavio santykius (Ivanauskienė, 2003).

Harmoningai šeimai būdingas visų aptartų funkcijų kompleksiskumas ir jų atlikimo darna. Taip pat, idant šeimos samprata būtų išsamesnė ir aiškesnė, svarbu išvardinti ir kitus sveikai funkcionuojančios šeimos bruožus. Tai yra hierarchinė valdžios struktūra, aiškiai suformuluotos taisyklės, stipri tėvų koalicija, suteikianti vaikams saugumo jausmą, bei aiški distancija ir nepažeistos ribos tarp kartų. Nuolat evoliucionuojančios, augančios pozityvia linkme šeimos taisyklės yra atviros, vienu šeimyninių trikampių ir grupuočių pakeitimas kitais įmanomas be jokio pavydo ir nestabilumo jausmo išgyvenimo. Asmenys iš išorės, t. y. kaimynai, draugai įeina į šeimos vidinę erdvę be atstūmimo baimės ir yra maloniai priimami. Sveikai funkcionuojančioje šeimoje skirtingos kartos bendrauja atvirai ir nuoširdžiai. Taip pat šeimos nariai atvirai reiškia bet kokius žmogiškus jausmus, t. y. ne vien teigiamus, bet ir tokius kaip pyktis ar neapykanta (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

Norisi pastebėti, jog žvelgiant į visas išvardintas funkcijas bei pateiktus sveikai funkcionuojančios šeimos bruožus, niekur neišryškėja santuokos reikšmė. Tai dar kartą patvirtina jau anksčiau pateiktą išvalgą, kad formalus santykių įteisinimas nesusijęs su šeimos funkcionalumu, kitaip tariant, šeima gali sėkmingai funkcionuoti ir be jo. Tad Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (Žin., 2008, Nr. 69) pateikiamas šeimos instituto apibrėžimas iš tiesų yra ne visai teisingas.

2.1.3 Šeimos sampratos formavimosi veiksniai

Vienas iš vaikų šeimos sampratos formavimosi veiksnių yra *vaikų ir tėvų tarpusavio sąveika*. Tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai neabejotinai turi reikšmės tolesniam vaiko gyvenimui (Pivorienė, Miliauskienė, 2006).

M. Pileckaitė-Markovienė ir T. Lazdauskas (2007) knygoje „Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida“ akcentuoja tėvų ir vaikų tarpusavio sąveikos svarbą prieraišumo jausmo formavimuisi ir nurodo šio jausmo bei požiūrio į šeimą sąsajas. Anot autorių, vaikai, turėję motinas, kurios buvo pasiekiamos, jautrios ir rūpestingos, dėmesingos vaikų poreikiams, rodę meilę, susiformuoja saugaus prieraišumo jausmą. Suaugę tokie žmonės randa pusiausvyrą tarp nepriklausomybės ir artumo santykiuose su kitu žmogumi, teigiamai vertina save, pasitiki savimi ir kitais žmonėmis, sugeba pasidalinti savo jausmais, kreiptis pagalbos, suvokti ir priimti prieštarigus jausmus, spręsti iškilančius konfliktus kartu su partneriu. Taigi vaikai, turintys saugų prieraišumo jausmą, formuoja(si) sveikos šeimos sampratą.

Vaikams, turėjusiems nejautrias jų emocinei būsenai ir poreikiams motinas, išsivysto vengiantis prieraišumo jausmas. Užaugusiems tokiems vaikams sunku užmegzti draugiškus santykius, o pavykus juos užmegzti, jie būna netvirtai dėl vengiančio asmens nesugebėjimo atsiliiepti į savo partnerio jausmus. Tokie žmonės stengiasi sumažinti šeimos reikšmę savo gerovei, taip norėdami sumažinti skausmą jos netekimo atveju.

Vaikams, patyrusiems prieštarinę motinos elgesį jų atžvilgiu, kuri tai būdavo švelni ir dėmesinga, tai ignoruodavo jų poreikius, išsivysto ambivalentiškas prieraišumas. Suaugę tokie vaikai paprastai užmezga draugiškus santykius, tačiau tuo pat metu linkę abejoti draugiškų jausmų tikrumu. Net mažiausias interesų susikirtimas gali juos stipriai sujaudinti, sugriaudamas santykius su artimais žmonėmis. Taip pat tokie žmonės linkę pervertinti artumo ir įsitraukimo į santykius reikšmę, siekdami susiliejiimo ir asmeninių ribų praradimo, artimuose santykiuose jie yra reiklūs, priklausomi ir pavydūs. Taigi remiantis šiais autorių pastebėjimais, galima teigti, jog skaudūs išgyvenimai dėl prieštarinių motinos jausmų turi įtakos būsimos šeimos kūrimui ir apskritai šeimos sampratai.

Nors M. Pileckaitė-Markovienė ir T. Lazdauskas (2007) akcentuoja motinos vaidmenį vaiko vystimesi, nereiktų pamiršti ir tėvo rolės. Anot M. Matzner (2004) vaiko ir tėvo santykio kokybė taip pat svarbi jo asmenybės raidai bei tam, kokią pasaulėžiūrą jis susiformuos. Todėl galima numanyti, jog tai, kokie yra vaiko ryšiai su tėvu taip pat lemia jo šeimos sampratą.

Kokią šeimos sampratą susiformuos vaikas, priklauso ir nuo to, kaip šeima suprantama pačioje šeimoje, kurioje auga vaikas. Svarbūs klausimai, kokios vertybės dominuoja šeimoje ir ar pati šeima kaip institutas laikoma vertybe. Bręsdamas vaikas pirmiausia siekia susitapatinti su jam

artimais žmonėmis ir perimti jų praktikuojamas vertybes. (Kondrotaitė, Butvilas, 2007). Taigi, remiantis šiuo požiūriu, galima būtų teigti, jog disfunkcinėje šeimoje augantis vaikas pirmiausia sieks susitapatinti su savo artimiausiais žmonėmis, perims jų vertybes ir susiformuos atitinkamą, t. y. disfunkcinės šeimos sampratą.

Šis požiūris panašus į socialinio išmokymo teorijos idėjas. Šios teorijos pradininkas Albertas Bandūra akcentavo, jog žmogus mokosi stebėdamas kitus (Bandura, 2009). Remiantis šia teorija, galima teigti, jog vaikai, visų pirma, stebi savo tėvus ir modeliuoja savo elgesį pagal savo tėvų pavyzdį. Galima manyti, kad analogiškai yra ir su šeimos sampratos formavimusi – matydami savo tėvų šeimos pavyzdį, vaikai formuojasi atitinkamą šeimos sampratą.

Kita vertus, vaikų *šeimos sampratos formavimąsi veikia ir visuomenėje dominuojančios vertybės, normos bei elgesio modeliai*, kuriuos stebėdami vaikai perima. Todėl aklaui tikėti, jog vien nuo to, kokioje šeimoje auga vaikas, priklausys tai, kaip jis supras šeimos institutą, būtų neteisinga, nes didele dalimi tai priklauso ir nuo visuomenės įtakos. Taigi nedarnioje šeimoje užaugęs vaikas nebūtinai susiformuos nedarnios šeimos sampratą, nes be tėvų šeimos, jį taip pat veikia ir visuomenė su savo vertybėmis ir elgesio normomis.

2.2 Socialinės rizikos šeimos samprata

Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinėse rekomendacijose (Žin., 2003, Nr. A1-207) socialinės rizikos šeima apibrėžiama kaip „šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystimosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių.“.

Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatyme (Žin., 2004, Nr. 105-3921) socialinės rizikos šeima įvardijama ta šeima, kurioje „vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis arba (ir) yra priklausomi nuo azartinių lošimų, arba (ir) dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka prižiūrėti vaikų, arba (ir) naudoja psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, arba (ir) gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams.“ .

Literatūroje galima aptikti socialinės rizikos šeimos apibūdinimą, kaip šeimos, kurioje jos nariai nepaiso moralės normų, o tuo pačiu, netenkina ir vieni kitų biologinių, saugumo ir psichologinių poreikių. Tokiose šeimose vaikai dažnai baudžiami, išgyvena tėvų priešišumą, yra jų atstumiami, paliekami patys vieni spręsti sunkumus. Tėvai jais nesidomi, nebendruoja su jais,

ne naudoja jokių arba naudoja neadekvačius auklėjimo būdus. Jie dažnai neatpažįsta tinkamo vaikų elgesio ir jo nepaskatina. Priešingai, vaikai dažniau sulaukia neigatyvaus tėvų dėmesio bei mato neatitinkantį moralės normų tėvų pavyzdį. Stebėdami nederamo elgesio pavyzdžius, tokius kaip nusikalstama veikla, nesąžiningumas su kitais žmonėmis, ilgainiui ir patys ima taip pat elgtis.

Prieštaraujantį moralės normoms šeimos narių elgesį dažniausiai lemia priklausomybė alkoholiui, narkotikams, skurdas, pastovaus pragyvenimo šaltinio, t. y. darbo, stoka, gyvenamosios vietos neturėjimas ar dažnas jos keitimas, gyvenimas netinkamuose gyventi būstuose. Taip pat įtakos turi ir pakitusi šeimos struktūra. Pavyzdžiais galėtų būti, vieniša motina, kaltinanti vaikus dėl nepasisekusio gyvenimo, girtaujanti ar dėl nuolatinio nepritekliaus vaikataujanti, užsiimanti prostitucija, bei vienišas tėvas, nesugebantis suteikti vaikams reikiamos priežiūros, mažai bendraujantis su vaikais, negarantuojantis jiems saugumo bei emocinio palaikymo (Janulaitienė, 1991; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

Anot G. Kondrotaitės ir T. Butvilo (2007), socialinės rizikos šeima yra socialinio instituto ir mažos pirminės socialinės grupės tipas, dėl savo ypatybių neatitinkantis savo paskirties ir iki galo neįvykdantis savo funkcijų, yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių bei sąveikauja su socialinės rizikos grupėmis, keliančiomis grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. Šie autoriai taip pat, kaip ir anksčiau minėtieji, pažymi, jog socialinės rizikos šeimos susiduria su tokiomis sociodemografinėmis rizikomis kaip skurdas, nedarbas, alkoholizmas, nusikalstamumas, daugiavaikių šeimų reiškinys, vaikų nepriežiūra, skyrybos, emigracija dėl darbo užsienyje ir kt. Visus šiuos faktorius autoriai traktuoja kaip patiriamų skirtingų netekčių formas, kurios skirtingai veikia tokiose šeimose augančių vaikų socializaciją, kuri dažniausiai pasireiškia per jų išgyvenamas emocijas, kognityvinius gebėjimus bei elgesį (Kondrotaitė, Butvilas, 2007).

Atkreipiant dėmesį į išvardintus apibrėžimus, galima pasvarstyti, kodėl šios šeimos yra įvardinamos „socialinės rizikos šeimomis“. Ar todėl, kad jos pačios yra rizikoje (dėl skurdo, nedarbo, priklausomybės ligų, stigmatizacijos ir kt.), ar dėl to, kad nesugebėdamos tinkamai funkcionuoti jos kelia riziką visuomenei. Pateiktuose apibrėžimuose galima išvelgti antrojo varianto dominavimą, t. y. juose akcentuojama šių šeimų keliama grėsmė sveikai visuomenės raidai, nes jos nesugeba išauginti visuomenei pasitikinčios savimi, veiklios, galinčios lengvai adaptuotis, produktyvios ir pan. naujosios kartos, be to jos kenkia ir valstybės ekonomikai, neįnešdamos savo darbo jėgos indėlio, gyvendamos iš valstybės pašalpų, kurias, be kita ko, dar ir netikslingai panaudoja.

Dar labiau požiūrį į šias šeimas, kaip į rizikingas visuomenei, išryškina tai, jog jos yra įtraukiamos į apskaitą (Žin., 2006, Nr. 86-3373). Vien pats žodis „apskaita“ nurodo valstybės įsitikinimą, kad šias šeimas būtina kontroliuoti, siekiant išvengti jų neigiamo poveikio.

D. Golze (2007) tokį požiūrį laiko stigmatizaciją skatinančiu veiksmu. Autorė pabrėžia, kad jau vien šeimų įvardinimas rizikos šeimomis jas stigmatizuoja. O stigmatizacija ne mažiau nei tėvų nepriežiūra ar abejingumas kenkia vaiko asmenybės raidai bei iškreipia jo savęs bei aplinkinio pasaulio suvokimą, tikėtina, jog tame tarpe ir suvokimą apie šeimą. Todėl autorė akcentuoja probleminių šeimų buvimą rizikoje, o ne jų keliamą riziką visuomenei.

Neabejotinai būtent toks požiūris, t. y. žvelgimas į šeimą, kaip į esančią rizikoje, turėtų dominuoti teikiant pagalbą socialinės rizikos šeimoms, nes tai stiprintų šių šeimų pasitikėjimą savo jėgomis ir sugebėjimą keistis. Tikriausiai toks požiūris ir juo paremta pagalba turėtų ir visai kitokią įtaką jose augančių vaikų šeimos sampratai bei jos realizavimui ateityje.

Kokios realijos yra Lietuvos pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemoje plačiau nagrinėjama sekančiame skyrelyje.

2.3 Stigmatizaciją skatinantys veiksniai pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemoje

Kaip užsiminta 2.2 skyriuje, nuo to, kokios pozicijos laikomasi pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemoje (t. y. ar į jas žvelgiama, kaip į esančias rizikoje, ar kaip į keliančias riziką visuomenei), priklauso tiek socialinės rizikos šeimų pokyčiai, tiek jose augančių vaikų ateitis, taigi ir jų būsimų šeimų, kurias jie sukurs suaugę, gerovė.

Nagrinėjant su pagalba socialinės rizikos šeimoms susijusius teisės aktus, galima išvelgti nuostatą, kad šios šeimos išgyvena krizę, t. y. jos yra rizikoje. Pavyzdžiui, Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinėse rekomendacijose (Žin., 2004, Nr. 9-254), rašoma, kad šeimai, atsidūrusiai krizėje, tam, kad ji ją sėkmingai įveiktų reikalinga tiek socialinė, tiek psichologinė pagalba. Apie šią intervenciją kalbama, kaip apie veiklą, skirtą šeimai išsaugoti, taip pat, kaip apie pagalbos planą ir jo įgyvendinimą, kurį sudaro bei atlieka socialinis darbuotojas ir klientai kartu. Tokiu būdu parodomas socialinės rizikos šeimų orumo pripažinimas, tikėjimas jų vidiniais resursais spręsti problemas ir nurodoma, jog socialinis darbas su šiomis šeimomis yra pagalbos (o ne priežiūros, kontrolės) procesas. Pagalba akcentuojama ir Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme (Žin., 2006, Nr. 17-589), kuriame rašoma, jog „socialinės paslaugos socialinės rizikos šeimai teikiamos *padedant* ugdyti suaugusių šeimos narių socialinius įgūdžius ir motyvaciją kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką savo namuose, šeimoje, palaikyti socialinius ryšius su visuomene ir užtikrinti šioje šeimoje augančių vaikų visapusį vystymąsi ir ugdymą“. Šiuose žodžiuose galima išvelgti ir dar vieną pagalbos socialinės rizikos šeimoms aspektą, t. y. šių šeimų integraciją į visuomenę.

Aprašyti Socialinių paslaugų įstatymo (Žin., 2006, Nr. 17-589) nuostatai įgyvendinti 2007 m. Lietuvoje pradėti steigti socialinių darbuotojų etatai darbui su socialinės rizikos šeimomis. Deja, paanalizavus šių socialinių darbuotojų veiklą, t. y. socialinio darbo su socialinės rizikos šeimomis procesą, galima išvelgti priešingas teisės aktuose reglamentuojamoms nuostatomis tendencijas: socialinio darbuotojo veikla yra labiau kontroliuojanti, nei padedanti. Tokį socialinio darbuotojo veiklos pobūdį, visų pirma, nulemia didelė biurokratija pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemoje. Panagrinėjus Vilniaus miesto socialinės paramos centro direktoriaus 2008 m. birželio 9 d. įsakymu Nr. 17-1-129 patvirtintą Darbo su socialinės rizikos šeimomis tvarkos aprašą, matyti, jog socialiniai darbuotojai jau pirmųjų susitikimų su klientais metu turi parengti eilę dokumentų: prašymą-paraišką socialinėms paslaugoms gauti, informacijos apie šeimą bei šeimoje augančius vaikus blankus, informacijos apie šeimos pajamas blanką, deklaraciją, kurioje atsispindi kliento sutikimas rinkti informaciją apie jo šeimą, asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio vertinimą, sprendimą dėl socialinių paslaugų skyrimo, individualaus darbo planą. Beveik su visais dokumentais klientas turi susipažinti ir patvirtinti juos savo parašu. Kiekvienas socialinio darbuotojo apsilankymas šeimos namuose taip pat neapsieina be kliento parašo, kuris turi būti kaskart pasirašomas apsilankymų fiksavimo lape. Gausybė „popierių“, su kuriais klientas jau nuo pirmų darbo su šeima dienų turi susipažinti, formuoja itin griežtą ir formalią atmosferą, kuri lydi ir tolimesniame bendravime. Be socialinės rizikos šeimų bylų formavimo, socialinis darbuotojas taip pat rengia Tarnybinius pranešimus Vaikų teisių apsaugos skyriui ir kitoms įstaigoms, sudaro Individualius socialinės globos planus ir vertinimus vaikams, kuriems nustatyta laikinoji globa (rūpyba) bei pildo Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio vertinimo formą ir kt. (Biudžetinės įstaigos Vilniaus miesto socialinės paramos centro 2008 m. ataskaita, 2009). Didelę dalį socialinio darbuotojo laiko atimantis „popierinis“ darbas lemia tai, kad dirbant su žmonėmis yra prarandama tikroji socialinio darbo esmė. Dominuojantis formalumas labiau asocijuojasi su priežiūra ir kontrole, nei su socialine pagalba.

Siekiant geriau perteikti, kaip socialinio darbuotojo veikla pasireiškia kontrole, būtų galima pateikti socialinės rizikos šeimų vaikų aprūpinimo mokinio reikmenimis pavyzdį. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2008-07-16 sprendimu Nr. 1-579 patvirtintame Paramos mokinio reikmenims įsigyti tvarkos apraše nurodoma, jog mokinys, augantis socialinės rizikos šeimoje, mokinio reikmenimis aprūpinamas socialiniam darbuotojui apiperkant šeimą. Socialinis darbuotojas kartu su šeima vyksta į parduotuves bei knygynus ir kontroliuoja, kad tėvai pirktų tik tai, kas išvardinta mokinio reikmenų sąrašė. Tokiu būdu socialinis darbuotojas tampa tarsi prievaizdu, prižiūrinčiu šeimą. Argi tai ugdo šių šeimų savarankiškumą? Ar taip nėra pažeidžiamas jų orumas? Argi socialinio darbuotojo „vaikščiojimas iš paskos“ parduotuvėje ir nurodinėjimas, tėvams apiperkant savo vaikus stiprina šeimos ryšį su visuomene? Greičiausiai ne. Tokia socialinio darbuotojo veikla,

kuri ir Vilniaus miesto socialinės paramos centro 2008 m. veiklos ataskaitoje (2009) apibūdinama, kaip socialinė priežiūra (o ne socialinė pagalba), veikia kaip tik skatina šių šeimų stigmatizaciją. Tokia socialinė priežiūra prikljuoja „nukrypimo nuo priimtinių normų“ etiketę. Dėl to jausdamiesi išstumti į užribį, klientai tarsi gindamiesi ima skeptiškai vertinti visuomenėje egzistuojančias normas ir savo elgesiu joms prieštarauja (Fernandez de la Hoz, 2004). Tai paaiškina, kodėl taip sunkiai pasiekiami teigiami ir stabilūs pokyčiai socialinės rizikos šeimose.

Kita vertus, turint omenyje tai, kad visuomenė, o ir pati socialinės pagalbos sistema į socialinės rizikos šeimą žiūri neigiamai, kaip į blogį, kyla klausimas, kokią tuomet šeimos sampratą visa tai formuoja tokioje šeimoje augančiam vaikui?

2.4 Socialinės rizikos šeimose augantys vaikai

Anot B. Kairienės (2005), socialinės rizikos šeimose augantys vaikai yra dažniausiai tie, kurių tėvai vengia atlikti savo pareigas juos auklėti, piktnaudžiauja savo valdžia, žiauriai su jais elgiasi, savo amoraliu elgesiu daro jiems žalingą įtaką arba jais nesirūpina. Tai vaikai, kurie yra savo tėvų įžeidinėjami, bauginami, mušami, verčiami elgetauti ar išvaromi iš namų. B. Kairienės atliktas tyrimas (2005), kurio metu buvo apklausti vaikų globos namų auklėtiniai, patekė į globos įstaigą dėl patirto smurto tėvų šeimoje, parodė, kad iki 12 metų žeminimą, įžeidinėjimą šeimoje patyrė 69,3% respondentų (viso tyrime dalyvavo 62 vaikai), bauginimą – 37,1%, buvo išvaryti iš namų – 24,2%, verčiami elgetauti – 8,1%, baudžiami fizinėmis bausmėmis – 96,9%, vaikų iš socialinės rizikos šeimų, kurie vėliau buvo paimti iš šeimos ir apgyvendinti vaikų globos namuose.

Dėl neigiamos aplinkos šeimoje socialinės rizikos vaikams būdingi mažiau išreikšti tam tikri atvirumo, tikėjimo kitais ir savimi, jautrumo, pagarbos, savitarnos, solidarumo bei aktyvumo vertybių požymiai (Kondrotaitė, Butvilas, 2007).

Didžioji dalis socialinės rizikos šeimų turi priklausomybės alkoholiui problemą. Statistikos Departamento duomenimis, 2006 m. iš 13,5 tūkst. socialinės rizikos šeimų net 8,3 tūkst. buvo girtaujančios šeimos (Prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2046>). Tad dauguma vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, yra alkoholikų vaikai. Alkoholikų vaikams būdingi kaltės, nerimo, pykčio jausmai, jie būna sutrikę, nesugeba išlaikyti artimų santykių su aplinkiniais, serga depresija, jiems kyla suicidinės mintys ar net elgesys. Neretai tokie vaikai būna linkę į delinkventinį elgesį, renkasi alkoholio ar narkotikų vartojimą, prastai mokinosi mokykloje. Tačiau taip pat dažnai alkoholikų šeimoje augantys vaikai yra labai atsakingi ir pareigingi, nes jiems tenka visa atsakomybė ir šeimos našta.

Siekdami išlikti šeimoje, kurioje nėra struktūros, pastovumo ir nuolat jaučiama įtampa, priklausomų nuo alkoholio tėvų vaikai ieško būdų, kaip išgyventi ir susidoroti su jaučiamu

skausmu. Tie būdai yra keturi vaidmenys, kuriuos prisiimdami alkoholikų vaikai, padeda savo šeimai atrodyti normaliai bent jau savo pačių akyse. Tai „šimos herojaus“ vaidmuo, kurį prisiėmęs vaikas matomas kaip ypač subrendęs ir atsakingas, nes prisiima visas šeimos pareigas ir stengiasi išgelbėti savo šeimą; „atpirkimo ožio“ vaidmuo, kurį atliekantys vaikai nori gauti dėmesio blogai besielgdami; „prarastojo vaiko“ vaidmuo, kurį atliekantis vaikas pasirenka tarsi plaukti pasroviui, seka nurodymais ir prisitaiko prie kasdienių aplinkybių; „juokdario“ vaidmuo, kurį pasirinkęs vaikas nuolatos stengiasi, kad kiti šeimos nariai jaustųsi geriau, bando nuvyti liūdesį, baimes, pykčius (Kubilienė, 2004).

Kai kur literatūroje galima aptikti socialinės rizikos šeimose augančių vaikų tapatinimą su socialinės rizikos vaikais. L. Dromantienė bei LR vaiko teisių kontrolierė R. Šalaševičiūtė straipsnyje „Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo“ (2006) kaip vieną iš galimų socialinės rizikos vaiko apibūdinimų pateikia vaiko, gyvenančio nedarnioje šeimoje ir joje patiriančio psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, apibrėžimą. Kitaip tariant, socialinės rizikos šeimoje gyvenantis vaikas, patiriantis smurtą, dėl tėvų nepriežiūros bei problemų šeimoje turintis emocinių bei elgesio sutrikimų, ėmęs vaikatauti, elgetauti, nelankyti mokyklos, piktnaudžiauti psichotropinėmis medžiagomis, įsitraukęs ar įtrauktas į nusikalstamą veiklą, gali būti įvardinamas ir kaip socialinės rizikos vaikas (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006). Tačiau būtina pabrėžti, jog tai nėra vienas kitam tapatu, nes nepilnamečio nusikalstama veikla ar piktnaudžiavimas alkoholio nebūtinai diktuoja tai, jog jis yra socialinės rizikos šeimoje augantis vaikas.

Tuo tarpu globos namų auklėtinio ir socialinės rizikos šeimos vaiko sąvokas galima labiau susieti. Tik nedidelė dalis vaikų globos namuose gyvenančių nepilnamečių yra našlaičiai. Dauguma jų yra nedarnių šeimų vaikai, kuriems buvo steigta laikina ar nuolatinė globa dėl tėvų nepriežiūros, netinkamo auklėjimo, fizinio, psichinio ar seksualinio smurto panaudojimo nulemtu pavojaus jų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystimuisi bei saugumui (Žin., 2002, Nr. 35-1275). Tiek paimtus iš socialinės rizikos šeimų vaikus, tiek ir likusius jose gyventi sieja viena neigiama tėvų šeimos patirtis, turinti įtakos ir jų asmenybės raidai, ir šeimos sampratos formavimuisi. Todėl toliau darbe kalbant apie socialinės rizikos šeimų vaikus, omenyje turima ne vien tuos, kurie jose auga, bet ir tuos, kurie buvo priversti jas palikti.

2.4.1 Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų psichosocialinės raidos problemos

Kaip minėta šio darbo įvade, vienas iš galimų „uždaro rato“, kai nedarnių šeimų vaikai, užaugę patys kuria tokias pat nedarnias šeimas, aiškinimų galėtų būti tai, jog net ir turėdami darnios šeimos sampratą, vaikai negeba jos realizuoti, nes neturi tam reikalingų įgūdžių. Prie socialinių

įgūdžių stokos būtų galima pridurti ir jų nepasitikėjimą kitais bei savo jėgomis, valios, iniciatyvumo, veiklumo trūkumą bei izoliaciją. Visų šių savybių bei socialinių įgūdžių stoką būtų galima sieti su šių vaikų patirtais sunkumais jų psichosocialinės raidos procese. Juk, jei remsimės Eriksono psichosocialinės raidos teorija, sėkmingas saugumo/nesaugumo krizės išsprendimas suformuoja pasitikėjimo jausmą, autonomiškumo/gėdos krizės – valią, iniciatyvumo/kaltės krizės – tikslo siekimą, meistriskumo/menkavertiškumo krizės – kompetenciją, identiškumo/vaidmenų neaiškumo krizės – ištikimybę, intymumo/izoliacijos krizės – meilę, gebėjimą kurti artimus santykius, kai aukojama dalelė savojo „aš“, o šių krizių neišsprendimas lemia priešingas išvardintoms asmenybės savybes. Be to, Eriksonas pabrėžia vaiką supančios aplinkos (visų pirma šeimos) svarbą tam, kaip jis susidoros su skirtinguose amžiaus tarpsniuose iškilusiomis krizėmis (Matulienė, Zajančauskienė, Jakštys ir kt., 2002). Neigiama aplinka šeimoje, be abejonės, sutrikdo vaiko psichosocialinę raidą, o tuo pačiu ir nulemia visų aukščiau išvardintų silpnųjų savybių dominavimą jo asmenybėje, kurios vaikui suaugus apsunkina jo gebėjimą sukurti darnią šeimą. Todėl šiame darbe yra tikslinga aptarti socialinės rizikos šeimose augančių vaikų psichosocialinės raidos problemas.

Daugelis autorių (Zehetbauer, 2007; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Pivorienė, Miliauskienė, 2006 ir kt.) pažymi, jog socialinės rizikos šeimose augantiems ar iš jų į globos įstaigą patekusiems vaikams būdingas *nepasitikėjimas aplinkiniais bei savimi*, kuris yra nulemtas kūdikystėje išgyvento emocinio alkio bei patirtos nepriežiūros ar smurto. Dėl šių priežasčių vaikai susiformavo įsivaizdavimą, jog nėra verti meilės, dėmesio, globos, ir tuo pačiu, patys mylėdami savo tėvus, jautė baimę juos prarasti. Kita vertus, nesaugi aplinka lėmė ir jų nepasitikėjimą kitais. Pastarasis yra sunkinantis šeimos kūrimą veiksnys ta prasme, kad suaugę tokie žmonės yra įtarūs santykiuose su kitais, todėl jiems sunkiau užmegzti artimus ryšius, kurių pagrindu ir kuriasi šeima. Pradėti artimus santykius sunku ir dėl nepasitikėjimo savimi. Taip pat svarbu pastebėti ir tai, kad jau sukūrus šeimą, nesėkmingas saugumo/nesaugumo krizės išgyvenimas turi įtakos santykiams su antrąja puse: dėl žemos savivertės, nepasitikėjimo partneriu/partnere bei baimės išsiskirti gali būti būdingas kontroliuojantis arba manipuliuojantis elgesys (Zehetbauer, 2007; Posth, 2007).

M. Pileckaitė-Markovienė ir T. Lazdauskas (2007) nurodo, jog prasti tarpusavio santykiai nedarniose šeimose nulemia jose augančių vaikų *valios, savitvardos, atkaklumo bei atsakingumo stoką*. Tai būtų galima sieti su sunkumais, patirtais sprendžiant tokias Eriksono išskirtas psichosocialinės raidos krizes kaip autonomiškumo/gėdos bei iniciatyvumo/kaltės. Šiuo atveju, taip įvardinami prasti tarpusavio santykiai turėtų būti labiau traktuojami kaip tėvų abejingumas vaikų atžvilgiu, kuris pasireiškia vaiko didžiavimosi tuo, kad jis sugebėjo kažką atlikti savarankiškai, jo kūrybiškumo ir smalsumo ignoravimu, paskatinimų stoka arba bausmėmis (Matulienė, Zajančauskienė, Jakštys ir kt., 2002; Posth, 2007).

Nors savybės, įgyjamos sėkmingai išsprendus autonomiškumo/gėdos bei iniciatyvumo/kaltės krizes, yra ypač reikšmingos išsilavinimo ir profesinėje srityse, jos taip pat svarbios ir darnos šeimoje kūrimui, kadangi gyvenimas šeimoje taip pat kupinas įvairių iššūkių, kuriuos įveikti būtina valia, atkaklumas, atsakingumas bei savitvarda.

Panašiai būtų galima interpretuoti ir kalbant apie kompetenciją, kuri susiformuoja sėkmingai išsprendus meistriškumo/menkavertiškumo krizę, ir atvirksčiai, kurios vaikas neįgyja, jei tėvai jo nepalaiko mokymosi procese arba nuvertina jo išmokimą, dėl ko jis *jaučiasi nepilnavertis, nesugebantis ką nors gerai padaryti* (Matulienė, Zajančkauskienė, Jakštys ir kt., 2002). Darnios šeimos kūrimas taip pat reikalauja tam tikros kompetencijos: gebėjimo bendrauti su antrąja puse, tėvystės įgūdžių ir pan. Jei neigiamai veikianti aplinka trukdė šiai kompetencijai atsirasti, tuomet tampa aišku, kodėl socialinės rizikos šeimų vaikai užaugę patys kuria nedarnias šeimas.

Bene svarbiausias tam, kokias šeimas sukurs nedarnių šeimų vaikai, yra identiško/vaidmenų neaiškumo bei intymumo/izoliacijos krizių išsprendimas.

Pagrindinis klausimas į kurį turi atsakyti jau paaugliu tapęs vaikas, spręsdamas identiško/vaidmenų neaiškumo krizę yra „kas aš esu“. Atsakymo į šį klausimą ieškoma įvairiais požiūriais, t. y. tiek lyties, tiek pašaukimo, tiek vertybių, pasaulėžiūros, tame tarpe ir požiūrio į šeimą. Vertingiausia savybė pasiekama sėkmingai išsprendus šią krizę yra ištikimybė, kurią Eriksonas siejo su gebėjimu priimti visuomenės moralę, etiką ir ideologiją (Matulienė, Zajančkauskienė, Jakštys ir kt., 2002). Socialinės rizikos šeimų vaikams ne retai ši savybė neišsivysto. Priešingai, dažnai šie vaikai ne tik *išgyvena identiško krizę*, bet ir yra *linkę į moralės normų nepaisymą*, kuris yra nulemtas deviantinio kitų šeimos narių, tarp jų ir tėvų, elgesio (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Tai taip pat galima traktuoti kaip neigiamą dalyką, žvelgiant į šių jaunų žmonių būsimos šeimos perspektyvą. Juk amoralus elgesys prieštarauja darnios šeimos sampratai.

Sėkmingai išsprendus intymumo/izoliacijos krizę, jaunas žmogus subręsta meilei. Jis geba užmegzti artimą ryšį nebijodamas prarasti savęs (Matulienė, Zajančkauskienė, Jakštys ir kt., 2002). Artimi ryšiai yra darnios šeimos pagrindas. Tuo tarpu socialinės rizikos šeimose tokių ryšių dažniausiai stokojama. Dėl to jose užaugę vaikai įvairiuose psichosocialinės raidos tarpsniuose susiduria su sunkumais ir galiausiai jie tampa užsisklendę, negebantys atsiduoti (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

Būtina pabrėžti, jog tam kaip socialinės rizikos šeimų vaikai išgyvens visas aprašytas gyvenimo tarpsnių krizes, įtakos turi ne tik šeima, bet ir kita jo aplinka (draugai, kaimynai, giminaičiai, mokykla, socialinės pagalbos institucijos ir t. t.) bei visa visuomenė.

2.4.2 Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų šeimos samprata

Prieš kalbant apie socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratą, būtina paminėti, jog jaunimo požiūrio į šeimą tema atliktų tyrimų Lietuvoje apskritai negausu.

2004 m. R. Čepienės ir E. Giedraitienės (2007) atliktas Lietuvos jaunimo požiūrio į santuoką ir šeimą tyrimas atskleidė, jog dauguma jaunų žmonių pakankamai palankiai vertina savo tėvų šeimą, jie yra patenkinti tėvų tarpasmeniniais santykiais, glaudžiais šeimos narių ryšiais. Pagrindiniais genetinės šeimos trūkumais apklausti jaunuoliai įvardijo pasyvų tėvo vaidmenį bei buities darbų pasidalinimo stoką, kai visas krūvis atitenka motinai. Taigi galima teigti, jog nepasitenkinimas kyla dėl egzistuojančios tendencijos, kai moteris tampa atsakinga ne vien už buities rūpesčius, bet ir už visą šeimos gyvenimą. Nepaisant to, dauguma jaunuolių teigiamai vertina savo genetinę šeimą kaip pavyzdį savo asmeninės šeimos kūrimui. Visgi šiame darbe svarbiau yra akcentuoti mažumos R. Čepienės ir E. Giedraitienės tyrime dalyvavusių respondentų nuomonę, kuri, priešingai, nurodo, jog tėvų šeima nėra sektinas pavyzdys, nes jų tėvų tarpusavio santykiai yra blogi. Tai parodo, jog darna ir emocinių poreikių patenkinimas šeimoje turi labai didelę reikšmę jaunų žmonių šeimos sampratos formavimuisi. Tuo pačiu šie tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos samprata gali būti priešinga jų tėvų šeimos modeliui. Galbūt šie vaikai svajoja apie darnią šeimą, o, anksčiau minėtas „uždaras ratas“ susidaro tik todėl, kad jie negeba šios svajonės realizuoti, bet ne dėl to, jog neturėtų kitokios nei jų tėvų šeima šeimos sampratos.

L. Sajienė bei O. Norkutė taip pat, kaip ir anksčiau minėtos autorės, pabrėžia tėvų šeimos pavyzdžio svarbą jaunuolių šeimos sampratos formavimuisi. 2006 m. Vytauto Didžiojo universitete atliktas jų tyrimas „Jaunuolių pasirengimo kurti šeimą poreikiai ir problemos“ atskleidė, jog tėvų „šeimoje jauni žmonės įgyja esmines vertybes ir sukuria savo būsimos šeimos modelį, kurio pagrindu kuria santykius būsimoje šeimoje“ (Sajienė, Norkutė, 2007, 122 p.). Kita vertus, šių autorių teiginys, kalbant apie socialinės rizikos šeimų vaikų sampratą, galėtų būti interpretuojamas priešingai, nei anksčiau pateikta prielaida: nedarnių šeimų vaikai kuria tokias pačias nedarnias šeimas, nes yra perėmę savo tėvų šeimos patirtį ir jų šeimos samprata susiformavusi būtent jos – socialinės rizikos šeimos – modelio pagrindu.

Taip pat L. Sajienė ir O. Norkutė (2007) pateikia ir kitus tyrimo rezultatus, kuriuos taip pat svarbu aptarti šiame darbe. Anot autorių, nors tėvai ir giminės yra pagrindinis šaltinis, iš kurio jauni žmonės gauna informacijos apie šeimą, nemažai jie sužino ir iš draugų bei žiniasklaidos priemonių. Tuo tarpu mokykla kaip informacijos apie šeimą šaltinis buvo nurodytas tik nedidelės dalies respondentų. Šių L. Sajienės ir O. Norkutės tyrimo rezultatų aktualumą darbei pagrindžia tai, jog

disfunkcinėse šeimose augantiems ar iš jų į vaikų globos namus patekusiems jaunuoliams alternatyvūs tėvų šeimai informacijos šaltiniai turėtų būti labai svarbūs.

Minėti tyrimai atskleidžia ir tam tikrą jaunų žmonių įsivaizduojamą „šimos idealą“: jaunuoliai vis dar vertina santuoką, dauguma jų nori turėti vaikų, tikisi glaudžių šimos ryšių. Tačiau visgi jie neatskleidžia, ar tokia pati šimos samprata būdinga ir socialinės rizikos šeimose augusiems vaikams.

Galima rasti keletą tyrimų, kuriuose bandoma atskleisti šių jaunų žmonių požiūrį į biologinę šeimą.

J. Pivorienės ir V. Miliauskienės (2006) tyrimas „Rizikos grupei priklausančių paauglių ir jų tėvų tarpusavio santykių ypatumai“ paneigė dažniausiai daroma prielaidą, kad rizikos šeimose tarpusavio santykių sąveika yra pažeista. Tyrime dalyvavę paaugliai iš socialinės rizikos šimų savo šeimose vyraujančią atmosferą vertino kaip draugišką, keliančią pasitikėjimą vienas kitu. Jie nurodė, jog jų šimos narių santykiai yra geri, papildydami vienas kitą, tėvai kuria gana palankią ir saugią aplinką vaikui. Tėvų auklėjimas paremtas švelnumu, neperdėtu griežtumu, emociniu artumu, bendradarbiavimu, tėvų autoritetingu. Tad, jei remsimės tuo, kad vienas iš šimos sampratos formavimosi veiksnių yra tėvų ir vaikų tarpusavio sąveika, tai minėto tyrimo duomenys leidžia tvirtinti, kad vaikai iš socialinės rizikos šimų turėtų formuotis sveikos šimos sampratą.

Tai, kad nedarnių šimų vaikai turi tam tikrą sveikos šimos vaizdinį, atskleidė ir N. Kubilienės (2004) atliktas tyrimas. Anot autorės, priklausomų nuo alkoholio tėvų vaikai, kalbėdami apie šeimą, vartoja terminą „normali šeima“. Tačiau priešingai anksčiau aptarto tyrimo rezultatams, N. Kubilienės tyrimas atskleidė, jog savo šeimą apklausti vaikai laiko nenormalia. Lygindami savo šeimą su kitomis, konfliktus jie iškelia kaip skiriamąjį jų šimos bruožą, kaip normalių ir nenormalių šimų skirtumą. Vaikams pasakojant apie savo šimas, jų apibūdinimuose atsispindi pastovumo, stabilumo, normalios šimos trūkumas, motina ir tėvas minimi kaip du visiškai nesusiję asmenys. Taip pat pastebima tendencija, jog vaikai savo šimos narius apibūdina kaip nebendruojančius (Kubilienė, 2004).

Toks „normalių“ ir „nenormalių“ šimų išskyrimas galėtų būti siejamas su vaikų patiriama stigmatizacija. Socialinės rizikos šimas išstumdama į užribį, visuomenė tarsi pasako, kad tokios šimos yra „nenormalios“, t. y. neatitinkančios priimtinių normų. Kaip minėta 2.3 skyrelyje, pagalbos socialinės rizikos šimoms sistemoje taip pat vyrauja neigiamas požiūris į šias šimas. Socialinių darbuotojų kontrolė parodo, jog tokios šimos yra blogis, negalintis egzistuoti sveikoje visuomenėje. Tad šios išvalgos ir N. Kubilienės (2004) atlikto tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad socialinės rizikos šeimose augantys vaikai susiformuoja priešingą savo tėvų šimos modeliui šimos sampratą, nes siekia išvengti stigmatizacijos. Juk jaustis atstumtu yra labai sunku.

Ši prielaida yra galimas atsakymas į 2.3 skyrelyje iškelta klausimą apie tai, kokią šeimos sampratą vaikams suformuoja neigiamas požiūris į disfunkcines jų tėvų šeimas.

Kaip minėta, neretai socialinės rizikos šeimų vaikai yra priversti palikti tėvų namus ir augti globos įstaigoje. Todėl svarbu atskleisti ir tai, kaip šeimą įsivaizduoja tokioje situacijoje atsidūrę nedarnių šeimų vaikai. Deja, ir globos namų auklėtinių šeimos samprata literatūroje nėra plačiai išnagrinėta. Įvairūs autoriai labiau orientuojasi į šių vaikų gebėjimą užmegzti artimus ryšius bei jų požiūrį į savo biologinę šeimą. K. Samašonok ir R. Žukauskienė (2004) pažymi, jog “Vaikams, netekusiems tėvų globos ir gyvenantiems globos institucijose, trūksta patirties teigiamiems santykiams palaikyti“ (Samašonok ir Žukauskienė, 2004, 126-127 p.). Anot autorių, tokie vaikai nesugeba užmegzti artimų santykių su aplinkiniais. Šie vaikų globos namų auklėtinių asmenybės bruožai yra nulemti skaudžios jų patirties dėl prarastų ryšių su savo biologiniais tėvais. Vaikai jaučia nuoskauda dėl to, kad tėvai juos paliko, kuri vėliau neretai perauga į neapykantą ir pyktį.

Daugelio vaikų, augančių globos namuose, ryšiai nutrūkę ne tik su biologiniais tėvais, bet ir su artimais giminaičiais, t. y. broliais, seserimis, seneliais. Socialiniams darbuotojams padedant, atkūrus nutrūkusius ryšius, šiltų santykių dažniausiai vis tiek nebūna, susidomėjimas artimaisiais greitai praeina ir vaikai jų nepasigenda. Kadangi globos institucijoje gyvenimo sąlygos yra nutolusios nuo šeimos aplinkos, į globos namus patekusiems socialinės rizikos šeimų vaikams šeimos sampratą formuoti yra dar sunkiau (Žukauskienė, Leiputė, 2002).

2.5 Išvados

Atlikta literatūros analizė leido padaryti šias išvadas:

- 1) Šeimos samprata nagrinėjama įvairių sričių specialistų. Nors skirtingų autorių darbuose akcentuojami vis kiti šeimos sampratos elementai (sociologijoje – šeimos svarba visuomenės raidai bei kiekvieno žmogaus gyvenimui; psichologijoje – asmenybės vystimuisi; edukologijoje – vaiko ugdymui; teisiniuose dokumentuose – valstybės gerovei), visur yra pabrėžiamas šeimos reikšmingumas ir būtinybė.
- 2) Rasti vienintelį atsakymą į klausimą, kas yra šeima, sunku tiek dėl egzistuojančios gausybės skirtingų šeimos apibrėžimų, tiek dėl šeimos formų įvairovės. Anot lietuvių autorių, vis dažnesni tradicinės šeimos struktūros pakitimai (nepilnos šeimos, gyvenimas nesusituokus, skyrybos, antros santuokos ir t.t.) yra nulemti intensyviai besikeičiančio gyvenimo ir globalizacijos. Visgi, kaip atskleidžia vokiečių autorių, nagrinėjančių šeimos instituto pokyčius per istorinę visuomenės raidos prizmę, darbai, tradicinės šeimos struktūros transformacija yra labiau susijusi su pagerėjusia žmonių gyvenimo kokybe ir dėl to išaugusiais gyvenimo lūkesčiais, atsiradusiu meilės ir laimės reikalavimu.

- 3) Vienas svarbiausių tvirtos ir stabilios šeimos bruožų – efektyvus ir kompleksiškas jos funkcionavimas. Literatūroje išskiriamos reprodukcinė, pirminės socializacijos, edukacinė, psichoterapinė, emocinė, ekonominė ir namų tvarkymo šeimos funkcijos, kurių pagrindas yra bendravimo funkcija. Šeima, negebanti atlikti šių funkcijų arba vykdanči jas netinkamai, yra vadinama disfunkcine šeima arba socialinės rizikos šeima.
- 4) Vienas iš vaikų šeimos sampratos formavimosi veiksnių yra vaikų ir tėvų tarpusavio sąveika. Kokią šeimos sampratą susiformuos vaikas, priklauso ir nuo to, kaip šeima suprantama pačioje šeimoje, kurioje auga vaikas. Taip pat nuo to, koks šeimos modelis egzistuoja vaiko šeimoje ir tampa jam pavyzdžiu, kurį jis išmoksta, perima ir susiformuoja atitinkamą šeimos sampratą. Kita vertus, vaikų šeimos sampratos formavimąsi veikia ir visuomenėje dominuojančios vertybės, normos bei elgesio modeliai, kuriuos stebėdami vaikai taip pat perima.
- 5) Socialinės rizikos šeimoms būdinga vaikų nepriežiūra, smurtas, moralės normų nepaisymas, emocinio bendravimo stoka sutrikdo jose augančių vaikų psichosocialinę raidą. Tokie vaikai pasižymi socialinių įgūdžių stoka, nepasitikėjimu savimi ir kitais, valios, iniciatyvumo, veiklumo trūkumu, moralės normų nepaisymu bei izoliacija. Tai jiems, tapus suaugusiais žmonėmis, apsunkina darnios šeimos kūrimą. Sėkmingai įveikti skirtingais psichosocialinės raidos tarpsniais išgyvenamas krizes ir taip suformuoti priešingas išvardintosioms savybės gali padėti teigiama aplinka bei veiksminga pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistema.
- 6) Lietuvoje egzistuojanti pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistema nėra veiksminga dėl joje egzistuojančio požiūrio į problemines šeimas, kaip į keliančias grėsmę visuomenei, o ne į esančias rizikoje. Labiau kontrole ir priežiūra nei palaikančia pagalba pasireiškianti socialinio darbuotojo veikla, kaip ir probleminių šeimų įvardinimas „socialinės rizikos šeimomis“ bei jų įtraukimas į apskaitą, didina šių šeimų stigmatizaciją, kuri lemia jų nepasitikėjimą savimi ir menką motyvaciją keistis, tapti teigiamu pavyzdžiu savo vaikams.
- 7) Literatūros, atliktų tyrimų apie Lietuvos jaunuolių požiūrį į šeimą rezultatų bei pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemos analizė leidžia iškelti tris prielaidas: 1) socialinės rizikos šeimose augę vaikai, stebėdami savo tėvų elgesį, susiformuoja analogišką tėvų šeimos modeliui šeimos sampratą; 2) siekdami išvengti tėvų šeimoje patirtos kančios, jie susiformuoja priešingą tėvų šeimos modeliui šeimos sampratą; 3) siekdami išvengti stigmatizacijos, jie susiformuoja priešingą tėvų šeimos modeliui šeimos sampratą.

3. Socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos samprata. Empirinė dalis

3.1 Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai

Tyrimo objektas – socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratos.

Remiantis terminų žodynu (<http://terminu.zodynas.info/samprata>), samprata yra ko nors suvokimo būdas, pažiūra, koncepcija. Visa tai yra neapčiuopiama, nepamatuojama, todėl būtina nustatyti indikatorius, atspindinčius sampratą, t. y. tai, iš ko galima atpažinti tam tikrą pažiūrą į konkretų reiškinių. Šiame darbe siekiama atskleisti ir suprasti vaikų, augusių socialinės rizikos šeimose, sampratas apie šeimą. Tad svarbu išgryninti tuos indikatorius, kurie padės atskleisti jų požiūrį į šeimą.

Vieni svarbiausių indikatorių – šeimos struktūra bei šeimos atliekamos funkcijos. Išsiaiškinus, kas, respondentų nuomone, sudaro šeimą, kokie ryšiai, kokio tipo santykiai, santykių konfigūracijos (koalicijos, šeimyniniai trikampiai, grupuotės ir pan.), valdžios struktūra, kokios ribos tarp kartų gali būti būdingos šeimai padės geriau suprasti kokius šeimos vaizdinius jie turi, taip pat, kaip ir sužinojus, kokią reikšmę jie teikia šioms šeimos funkcijoms: socializacijos (susipažinimas su socialiniais vaidmenimis, socialinės patirties perėmimas, vertybių perdavimas, visuomeninio gyvenimo, socialinės veiklos principų bei elgesio standartų formavimas šeimoje); reprodukcinėi (giminės pratęsimas); edukacinei (auklėjimo būdai, vyraujantys šeimoje); psichoterapinei (saugumo jausmo užtikrinimas, kiekvienas šeimos nario priimamas); ekonominei bei namų tvarkymo (šeimos santykiai, susiję su egzistavimo, materialinių poreikių tenkinimu, sveikata ir pan.); bendravimo (dalinimasis gyvenimiška patirtimi, keitimasis informacija, šeimos bei visuomenės problemų aptarimas); emocinei (šeimos narių rūpinimasis vienas kitu, dėmesio vienas kitam skirimas, emociniai ryšiai, egzistuojantys tarp šeimos narių).

Taip pat svarbūs indikatoriai, galintys padėti atskleisti šeimos sampratą – šeimos taisyklės bei šeimos ryšiai su asmenimis iš išorės (kokie asmenys iš išorės šeimai svarbūs, kokio pobūdžio ir intensyvumo ryšiai su jais palaikomi ir pan.).

Tyrimo tikslas – ištirti socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratas.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Išsiaiškinti vaikų, augusių socialinės rizikos šeimose, biologinės šeimos vertinimą;
- 2) Išsiaiškinti, kokią reikšmę vaikai, augę socialinės rizikos šeimose, suteikia šeimai kaip institutui;

- 3) Išsiaiškinti socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratos susiformavimo veiksniai;
- 4) Pateikti rekomendacijas specialistams, dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis, dėl galimos pagalbos jose augantiems/augusiems vaikams, formuojant ir įgyvendinant darnios šeimos sampratą.

3.2 Tyrimo metodika

3.2.1 Tyrimo metodas

Tyrimo metodas – biografinis naratyvinis interviu. Biografinį naratyvinį interviu sudaro pagrindinis respondento pasakojimas, vidinių klausimų fazė bei išorinių klausimų fazė. Prieš pagrindinį respondento pasakojimą, į jį kreipiamasi įprastine šiam tyrimo metodui fraze: „Aš norėčiau tavęs paprašyti, kad tu man papasakotum savo gyvenimo istoriją nuo tavo gimimo, kai tu buvai mažas vaikas, iki dabar. Pasakok viską, kas tau yra svarbu, nes mane tai domina. Neskubėk.“. Šioje biografinio naratyvinio interviu fazėje tyrėjas visiškai nesikiša į respondento pasakojimą. Neaiškias pasakojimo vietas, taip pat, svarbius tyrimo temai faktus, kurie pasakojimo metu nebuvo išplėtoti, tyrėjas pasižymi savo užrašuose ir prie jų sugrįžta antrojoje – vidinių klausimų – fazėje. Šioje fazėje užduodami klausimai taip pat turėtų būti atviri, skatinantys pasakojimą, tačiau atsižvelgiant į tai, jog jaunuoliams pasakoti gali būti gana sunku tiek dėl to, jog tema tiesiogiai paliečia emocinius išgyvenimus, yra sudėtinga, tiek dėl to, jog jų gebėjimas reflektuoti dar nėra pakankamai išsivystęs, numatoma užduoti ir uždarus klausimus. Pasibaigus vidinių klausimų fazei pereinama prie išorinių klausimų fazės, kurioje siekiama išsiaiškinti specifinius tyrimui svarbius klausimus, apie kuriuos respondentas pasakodamas savo gyvenimo istoriją nekalbėjo. Šiame tyrime išorinių klausimų fazėje užduodami klausimai, siekiant išsiaiškinti šias specifines tyrimui svarbias temas: jaunuolių įsivaizduojama šeimos koncepcija; jaunuolių lūkesčiai būsimos šeimos atžvilgiu; pagalbos šaltiniai, jaunuolių šeimos sampratos formavimo(si) ir įgūdžių, reikalingų jos įgyvendinimui, ugdymo kontekste.

Tyrimas yra kokybinis, nes siekiama surinkti daugiau informacijos apie menkai žinomą sritį. Vaikų, augusių socialinės rizikos šeimose, sampratos apie šeimą yra mažai tyrinėtose, todėl tik kokybinis tyrimas gali padėti geriau suprasti kaip minėti vaikai, dabar jau tapę jaunuoliais, įsivaizduoja šeimą ir kaip jų įsivaizdavimas buvo ir/ar yra formuojamas. Kokybinio tyrimo duomenys padės plėtoti šią temą teoriniu lygmeniu, taip pat, identifikuoti tuos kintamuosius, kurie vėliau galėtų būti matuojami, atliekant kiekybinius tyrimus.

3.2.2 Respondentų atranka

Norint pasiekti tyrimo tikslą bei įvykdyti iškeltus uždavinius, apklausti penki jaunuoliai iš šeimų, įrašytų į Vilniaus miesto socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą. Šiame darbe jaunuoliai sąmoningai įvardijami vaikais, kadangi tokio termino, kaip socialinės rizikos šeimos jaunuolis, oficialiame lygmenyje nėra – sulaukę pilnametystės, jie yra išbraukiami iš minėtos apskaitos ir tokiu būdu tarsi praranda turėtą socialinės rizikos šeimos vaiko statusą. Būtent šis statusas yra esminis šiame darbe, todėl siekiant jį pabrėžti, jaunuoliai vadinami vaikais, augusiais socialinės rizikos šeimose. Taip išryškinamas jų priklausymas minėtoms šeimoms.

Tyrimui atlikti pasirinkti 18-25 metų amžiaus jaunuoliai. Būtent toks amžius pasirinktas, remiantis asmenybės psichosocialinės raidos teorija (pagrindinis atstovas E. Eriksonas). Tyrimui pasirinktos amžiaus ribos apima dvi psichosocialinės raidos stadijas – jaunystę (12-20) ir ankstyvąją brandą (20-25). Pirmojoje išgyvenama identiškumo – vaidmenų neaiškumo krizė, kurios metu formuojasi ištikimybė, internalizuojamos vertybės, visuomenės moralės normos, o tai svarbu formuojantis požiūrį į šeimą. Antrojoje patiriama intymumo – izoliacijos krizė, kurios metu formuojasi meilė, siekiama nebebijoti artimų, intymių santykių, paaukoti savojo „aš“ dalelę. Tai taip pat labai reikšminga šeimos sampratos formavimesi. Tiek vienas, tiek kitas raidos krizių sprendimo laikotarpiai yra svarbūs tyrimui, todėl pasirinkti respondentai, kurie pagal savo amžių yra tarsi pereinamajame laikotarpyje iš vienos krizės į kitą, ir dėl to jiems gali būti būdingi abiejų asmenybės raidos stadijų ypatumai.

Taip pat pasirinkta apklausti jau sulaukusius pilnametystės respondentus, nes sulaukus 18 metų be jokių papildomų sąlygų jiems leidžiama sudaryti santuoką. Tuo tarpu jaunesniems reikalingas teismo leidimas. Tai, jog valstybiniuose teisės aktuose santuokinis amžius prilyginamas pilnametystei, leidžia teigti, jog sulaukęs 18 metų jaunuolis turėtų būti pakankamai gerai įsisąmoninęs, kas tai yra šeima, kad galėtų ją kurti. Šeimos sampratos įsisąmoninimo lygis taip pat svarbus atliekamam tyrimui.

Siekiant geriau išanalizuoti vaikų, augusių socialinės rizikos šeimose, sampratas apie šeimą bei surinkti išsamesnės informacijos šia tema, tyrimui pasirinkti kontrastingi atvejai: 1) Nepilna šeima ir vienturtis vaikas; 2) Pilna ir daugiavaikė šeima; 3) Šeima, kurioje vienas iš tėvų dažnai keičia partnerius; 4) Šeima, iš kurios vaikas buvo paimtas, steigiant jam valstybės globą; 5) Šeima, įtraukta į socialinės rizikos šeimų apskaitą dėl netipinės problemos – vieno iš tėvų psichikos ligos.

Tyrimo metu apklausti tie jaunuoliai, kurie atitinka visus aukščiau minėtus kriterijus, ir dirbantiems su jų tėvų šeimomis socialiniams darbuotojams pasiūlius, sutiko dalyvauti tyrimo metu.

3.2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas

Siekiant atskleisti vaikų, augusių socialinės rizikos šeimose, sampratas apie šeimą, atlikta susijusios su šia tema literatūros analizė. Susipažinus su tirama tema ir nustatčius, jog ji nėra plačiai išnagrinėta, t. y. socialinės rizikos šeimose augusių vaikų sampratos apie šeimą atžvilgiu yra atskleisti tik tam tikri aspektai, pasirinkta atlikti kokybinį tyrimą, kurio duomenys padėtų plėtoti temą, giliau susipažinti su socialinės rizikos šeimose augusių vaikų sampratomis apie šeimą. Todėl suformuluoti klausimai biografiniam naratyviniam interviu. Susisiekus su socialiniais darbuotojais, dirbančiais su socialinės rizikos šeimomis, atrinkti respondentai, sutinkantys būti interviuojami ir atitinkantys kriterijus, išvardintus aprašant atranką. Susitikus su respondентаis, atlikti biografiniai interviu, kurie vėliau buvo analizuojami, remiantis grindžiamosios teorijos (pagrindiniai atstovai – B. Glaser ir A. Strauss) ir objektyviosios hermeneutikos (pagrindinis atstovas – U. Oevermann) kokybinių duomenų analizės koncepcijomis. Duomenų analizę sudarė šie vienas po kito atliekami veiksmai: 1) transkripcija; 2) parafrazavimas; 3) konceptualizavimas; 4) kategorizavimas. Remiantis gautomis kategorijomis, sukurti respondentų biografiniai portretai, kurie pateikiami sekančiame skyriuje.

3.3 Tyrimo duomenų analizės rezultatai ir jų apibendrinimas

3.3.1 Tyrimo rezultatai – biografiniai portretai

Naratyvinio biografinio tyrimo duomenų analizės rezultatai yra penkių jaunuolių, augusių socialinės rizikos šeimose, biografiniai portretai. Juose atsispindi jaunuolių šeimos sampratos bei jų gyvenimo istorijos, padėjusios atskleisti šių sampratų susiformavimo mechanizmus.

VIRGINIJA

„Aš nežinau, ką pasakot“

Virginija yra devyniolikos metų mergina. Šiuo metu ji mokosi pagal savarankiško mokymosi programą, trečią kartą kartoja dešimtos klasės kursą. Kartoti kurso ji buvo likusi ir trečioje klasėje. Be mokslų mergina daugiau nieko neveikia. Kaip pati teigia, įlenda po antklode ir guli, o atsikėlusį pavalgo ir vėl guli. Mergina apskritai savo gyvenimą pateikia kaip labai paprastą ir nuobodų, kuriame nieko nevyksta, todėl ji neturinti, ką papasakoti.

Virginija gimė pilnoje šeimoje, kurioje ji yra vidurinis vaikas. Mergina turi dvi seseris. Jauniausioji sesuo turi proto negalią. Taip pat negali yra ir respondentės mama – ji serga psichikos liga. Virginijai besimokant trečioje klasėje, jos tėvai išsiskyrė. Nuo to laiko jos mama gyvena neįgaliųjų pensionate, kitame mieste. Taigi maždaug nuo devynerių metų respondentė gyveno tik su tėvu ir seserimis. Vyresnioji sesuo jau yra sukūrusi savo šeimą ir gyvena užsienyje. Virginija su mažąja sesute tėvo namuose gyvena iki šiol.

Mergina turi vaikiną, su kuriuo draugauja apie porą mėnesių, tačiau, nepaisant dar gana trumpos draugystės, ji leidžia suprasti, kad vaikinai jai yra labai artimas. Ji svajoja apie jų bendrą ateitį bei šeimą, kuri, kaip atskleidžia interviu analizė, įsivaizduojama priešingai nei tėvų šeimos modelis.

„Šeima – tai, kai visi susibūrę, kartu visi ir nesipyksta“

Virginija šeimą suvokia kaip vieną nedalomą darinį, į kurį susibūrę šeimos nariai veikia vieningai. Tokį merginos supratimą galima būtų iliustruoti šia ištrauka iš jos atsakymo į klausimą, kokia turėtų būti šeima: „...kad vaikščiotų, jeigu kažkur eina, pavyzdžiui, važiuoja, pavyzdžiui, tai, kad nepaliktų vieno žmogaus tenai kažkur, o visi kartu kažkur nuvažiuotų, praleistų laiką. Arba namie visi kartu būtų.“ Šeimos narių buvimą kartu, jų vienybę respondentė dažnai pabrėžia ir kalbėdama apie savo tėvų šeimą. Interviu tekste pastebima, jog šeimos narių nuolatinį buvimą kartu ji netgi hiperbolizuoja. Todėl susidaro įspūdis, kad tokiu būdu mergina nori nuslėpti tam tikrus faktus apie savo šeimą, kurie tikriausiai yra susiję su skausmingais išgyvenimais ar gėda.

Taip pat respondentė nurodo būtinybę šeimos nariams būti arti vienas kito fizinio atstumo atžvilgiu. Jos nuomone, nepateisinami, tokie atvejai, kai dėl nesutarimų šeimoje vienas iš šeimos narių gyvena atskirai nuo šeimos, netgi kitame mieste. Turint omenyje, jog po skyrybų gyventi į kitą miestą išsikėlė jos motina, galima spėti, kad tokią jos nuostatą suformavo skausmingas tėvų skyrybų išgyvenimas bei motinos ilgesys.

Kita vertus, šeimos susibūrimo, fizinio artumo bei bendros veiklos akcentavimas rodo ir tai, jog respondentei svarbu, kad šeimos nariai vienas kitą priimtų. Tokia nuostata gali būti interpretuojama kaip atstūmimo baimė. Kitaip tariant, galima išvelgti merginos įsitikinimą, jog nuolat būdami kartu šeimos nariai jausis vienas kitam reikalingi ir niekada vienas kito neatstums.

Toliau apibūdindama šeimą Virginija įvardija, kad „jinai turėtų gal ir neturtingai atrodyti, bet svarbiausia, kad paprastai. Paprasta šeima būtų, kuri užtartų vienas kitą, mylėtų, ne taip, kaip kai kurie pyksta pyksta ir pyksta.“ Taip ji tarsi pasako, kad šeimai nėra svarbus didelių materialinių poreikių tenkinimas, tačiau labai svarbi yra meilė ir santarvė. Respondentė leidžia suprasti, kad būtent pastarųjų pagrindu šeimoje sukuriama saugi aplinka. Kita vertus, galima nujusti, jog šiame

apibūdinime ji turi omenyje savo tėvų šeimą. Tyrėjai žinoma, kad ji taip pat yra neturtinga. O jos priešpastatymas kitoms šeimoms, girdimas žodžiuose „ne taip, kaip kai kurie“, tarsi parodo, kad merginos tėvų šeima yra išskirtinė, kitokia. Tiesa, galima ir priešinga interpretaciją. Galbūt kaip tik skaudžiai išgyventi tėvų pykčiai nulėmė santarvės reikšmę jos šeimos sampratoje.

Taip pat didelė reikšmė Virginijos šeimos sampratoje skiriama šeimos narių bendravimui. Dalinimasis gyvenimiška patirtimi, informacijos keitimasis šeimos narių rate, kaip būdingi šeimai reiškiniai įvardinami ne viename respondentės pasisakyme. Ypatingai Virginija pabrėžia išskirtinai nuoširdų bendravimą su savo vaikinu. Tai leidžia numanyti, jog merginai didesnę reikšmę turi poros bendravimas, o tėvų ir vaikų bendravimas yra mažiau svarbus. Apie jį ji iš viso nekalba. Galima numanyti, jog tokia respondentės pozicija yra nulemta jos pačios patirties, įgytos tėvų šeimoje.

Interviu tekste pastebima, jog merginos šeimos sampratoje apskritai mažai dėmesio skiriama vaikams. Jų egzistavimas pateikiamas kaip savaime suprantamas, tačiau nieko nepasakoma apie tai, kaip jie turėtų būti auklėjami, ko mokomi, kokia patirtis perduodama ir apskritai, koks jų atsiradimo šeimoje tikslas. O tai liudija, jog Virginija nėra įsisąmoninusi visų šeimai priskiriamų funkcijų. Kita vertus, galima ir kita interpretacija: galbūt mergina apie vaikus nekalba todėl, kad yra labai jauna ir jai tai dar neaktualu.

Taip pat merginos šeimos sampratoje mažai reikšmės teikiama šeimos ryšiams su aplinkiniu pasauliu. Kaip rodo giluminė interviu analizė, Virginija nežvelgia būtinybės įsileisti naujus žmones į savo šeimos ratą, ar, atvirkščiai, atsiriboti nuo šeimos būnant kitoje aplinkoje. Greičiau, priešingai, ji siekia nuo to apsisaugoti, o tai leidžia tvirtinti, jog respondentės suvokiamai šeimai būdingas uždarumas. Galima numanyti, jog noras užsisklęsti nuo aplinkinio pasaulio yra susijęs su jo keliamo grėsme, kurią greičiausiai ji jaučia dabar, gyvendama tėvų šeimoje. Kitaip tariant, nepaleidžia nuo jauti, jog jos tėvų šeimoje yra kažkas tokio, dėl ko visuomenė gali atstumti. O to bijodama, respondentė pati nuo jos atsiriboja.

Interviu tekste nustebina tai, kad aiškindama šeimos struktūrą, Virginija giminaičius sutapatina su šeimos nariais. Takoskyra tarp branduolinės ir išplėstinės šeimos merginos šeimos sampratoje labai nežymi. Galima spėti, jog toks supratimas yra susijęs su jau minėtu šeimos uždarumu aplinkinio pasaulio atžvilgiu – nuo jo keliamos grėsmės bandoma atsiriboti, užsisklendus siaurame artimų giminių rate.

Apibendrinant respondentės turimą šeimos sampratą, ją būtų galima suformuluoti taip: šeima – tai vienas vienetas, kurį sudaro tėvai, vaikai ir artimi giminaičiai, tarpusavyje sutariantys, nesibarantys, mylintys ir atsidavę, nuolat būnantys kartu ir besąlygiškai primatys vienas kitą, tokiu būdu suteikdami vienas kitam saugumo pojūtį.

Ideali šeima įmanoma tik sukūrus ją su panašiu į save

Kaip jau buvo užsiminta, Virginija kalbėdama apie šeimos narių sutarimą bei nuolatinį buvimu kartu pasireiškiančią šeimos narių vienybę, šiuos reiškinius hiperbolizuoja. Tai liudija tam tikrą šeimos idealizavimą. Merginos pasakojimas ir jo giluminė analizė atskleidžia, jog polinkis idealizuoti šeimą susiformavo dėl skausmingos patirties, išgyventos tėvų šeimoje. Ji yra pasiryžusi savo būsimoje šeimoje padaryti viską, kad išvengtų patirto skausmo ir jos šeima būtų ideali.

Tačiau tam, Virginijos supratimu, reikia vyro, kuris taip pat būtų išgyvenęs skausmingą patirtį ir dėl to lygiai taip pat, kaip ir ji norėtų jos išvengti. Kitaip tariant, ji įsitikinusi, kad sėkmingą šeimą galima sukurti tik su panašiu į save. Šią išvalgą patvirtina tai, jog mergina akcentuoja savo ir vaikinio panašumus. Kaip atskleidžia giluminė interviu analizė, pagrindinis jų panašumas abiejų išgyvenama gėda dėl savo tėvų šeimos.

Tėvų šeimos gėdinimasis – visuomenės stigmatizacijos padarinys

Tyrėjai yra žinoma, kad Virginijos mama serga psichikos liga, o mažoji sesutė turi proto negalią. Tačiau nustebina tai, kad pati respondentė viso interviu metu šių faktų neįvardija. Kalbėdama apie motinos sveikatos sutrikimus, ji tvirtina, jog mama serga „tik epilepsija“. Taip pat nuslepia ir jaunesniosios sesers protinę negalia. Mergaitės neįgalumą Virginija pagrindžia dviem seseriai darytomis „kasos operacijomis“. Tokiu būdu ji tarsi sumenkina problemų mastą. Problemų menkinimas gali būti interpretuojamas kaip stigmatizacijos baimė. Juk psichikos ar proto negalią turintys žmonės visuomenėje vis dar yra atstumiami. Tuo tarpu epilepsija ar kasos sutrikimai ne taip gąsdina visuomenę. Todėl negalią maskuodama kitais susirgimais, Virginija bando išlaikyti savo šeimos atitikimą egzistuojančioms normoms.

Šis pavyzdys ne vienintelis. Merginos šeimoje egzistuoja ir daugiau reiškinių, kurie yra stigmatizuojantys. Vienas jų – skyrybos, kurias teko patirti respondentės tėvams. Kalbėdama apie jas, Virginija pateikia mažiau skausmingas jų priežastis. Jai pernelyg skaudu pripažinti, jog tėvas atstūmė sergančią motiną, nes nepajėgė susidoroti su jos ligos keliamais sunkumais. Todėl skyrybų priežastimi ji įvardina tėvų tarpusavio nesutarimus. Juk dėl jų žmonės dažnai skiriasi ir tai visuomenėje bus labiau suprasta. Tuo tarpu tėvo nusigrėžimas nuo artimo žmogaus, kuris dėl savo negalios ir taip jau yra labai pažeidžiamas, visuomenėje būtų pasmerktas.

Panašiai sumenkinama ir skurdo problema. Virginija ne kartą pabrėžia, jog tik neturtinga šeima gali būti paprasta, kuriai svetima arogancija ar polinkis nuvertinti kitus. Paprastumo kaip didelės vertybės įvardinimas tarsi atsveria nepritekliaus problemą, dėl kurios šeimai taip pat kyla grėsmė būti visuomenės atstumtai.

Žvelgiant giliau, galima pamatyti, jog respondentės polinkis sumenkinti problemų sudėtingumą susijęs ne tik su siekiu sumažinti skausmą ar su baime būti atstumtai visuomenės. Jausdama, jog jos šeima daugeliu požymių neatitinka visuomenėje vyraujančių normų, mergina jaučia ir gėdą dėl jos. Gėda – sunkus jausmas, todėl suprantama, kad Virginija, siekdama jo išvengti susiformuoja priešingą tėvų šeimos modeliui šeimos vaizdinį. Tai yra nesipykstančios, kaip pykosi jos tėvai. Vieningos ir būnančios kartu, o ne išsiskyrusios. Mylinčios, priimančios ir padedančios, o ne atstumiančios, kaip kad atstūmė tėtis mamą. Nors ir neturtingos, bet neskurstančios.

Gėda taip pat paaiškina ir jos užsisklendimą, dėl kurio ji pačioje interviu pradžioje teigia, jog nežino, ką pasakoti, tarsi jos gyvenime nebūtų nieko, ką ji galėtų papasakoti svetimam žmogui. Dėl gėdos bei jos nulemtu užsisklendimo susiformuoja ir uždaros šeimos samprata.

Neteisybės jausmo išgyvenimas

Kita vertus, nors Virginija ir bando sumenkinti problemas, galima pastebėti, jog dėl jų ji išgyvena gana stiprų neteisybės jausmą. Viskas, kas jai nutiko yra pateikiama, kaip didžiulė neteisybė. Todėl mergina lygindama save su kitais atskleidžia savo priešišumą tų žmonių atžvilgiu, kurių gyvenimai yra susiklostę sėkmingiau nei jos. Ne išimtis yra ir vyresnioji jos sesuo, kuri yra sėkmingai sukūrusi savo naują šeimą ir visapusiškai dalyvauja visuomenės gyvenime. Nepaisant abi siejančios skausmingos patirties tėvų šeimoje, respondentė jaučiasi labiau nuskriausta nei jos sesuo. Juk ji vis dar gyvena toje pačioje šeimoje, dėl kurios problemų patiria gėdą. Norą atsiriboti nuo tėvų šeimos mergina nesąmoningai pasufleruoja, kalbėdama apie ateities planus ir įvardindama ketinimą išvykti gyventi į kitą miestą. Patirdama frustraciją dėl nesipildančio noro bei jausdama nuoskaudą dėl to, jog neturi tokio gyvenimo, kokį dabar turi jos sesuo, Virginija ją kaltina arogancija. Vyresniosios sesers arogancija priešpastatoma respondentės pabrėžtam šeimos paprastumui, o tai tarsi pateisina merginos išgyvenamą neteisybės pojūtį. Arogancija kaltinami ir respondentę supantys bendraamžiai. Interviu analizė atskleidžia, jog respondentė visą gyvenimą jautėsi jų žeminama. Ji prisipažįsta sunkiai pritapusi prie klasės draugų mokykloje ir nepritapimo priežastimi įvardina atstumiančią bendraamžių poziciją jos atžvilgiu. Galima nuspėti, jog bendraamžiai atstumdavo ją dėl jos šeimos, kuri yra kitokia, nei jų, arba, kitaip tariant, šeima, neatitinkanti visuomenės keliamų reikalavimų. Dėl tokio bendraamžių atstūmimo respondentė jaučia neteisybę, lemiančią jos priešišką nusistatymą tų atžvilgiu, kurie nėra išgyvenę tokių pat skaudžių patirčių. O tai paaiškina jos nuostatą, kad šeimą reikia kurti su panašiu į save.

Bendraamžių atstūmimas yra ne kas kita kaip stigmatizacija, kuri, kaip parodo Virginijos gyvenimo istorijos analizė, yra labai reikšminga šeimos sampratos formavimuisi.

Įgūdžių, reikalingų šeimos vizijos įgyvendinimui, stoka

Interviu analizė leidžia pastebėti, jog būsimos, priešingos tėvų šeimos modeliui, šeimos vizijos įgyvendinimui Virginijai trūksta tam reikalingų įgūdžių. Šiam pastebėjimui pagrįsti, galima pateikti prieštaringų respondentės teiginių apie poros bendravimą pavyzdį. Viena vertus, mergina akcentuoja nuoširdaus bei atviro vyro ir moters bendravimo būtinybę, tačiau, kita vertus, ji tvirtina, jog kilus nesutarimams šeimoje, būtų pasiryžusi atsisakyti savo pozicijų gynimo ir nutylėti tai, kas nepatinka. Tylėjimas vienintelis respondentei žinomas būdas, kaip galima išvengti barnių, nors greičiausiai ne pats geriausias. O tai liudija įgūdžių, būtinų taikiam konflikto sprendimui, stoką.

Apskritai Virginija paklausta apie savo ateitį, būsimą šeimą, į daugelį klausimų negali atsakyti. Taip ir lieka neaišku, koks jos santykis būtų su vaikais. Merginos ateities vizija labai miglota, ji pati tvirtina, jog kokia bus jos šeima ateityje „parodys likimas“. Šiais žodžiais Virginija tarsi sako, kad jos gyvenime jau viskas nulemta, ji jau nieko negali pakeisti. Toks bejėgiškumas taip pat gali būti siejamas su merginos patirta visuomenės stigmatizacija. Kaip galima įgyti gyvenimo visuomenėje, gyvenimo pagal jos normas ir principus patirties, jei visą laiką butą jos užribyje?

DAINIUS

„Laukas – mano gyvenimas“

Dainius – dvidešimt trejų metų vaikinai. Gimė pilnoje šešių vaikų šeimoje. Jis yra antras vaikas pagal gimimo eiliškumą ir vienintelis sūnus. Dainiaus tėvai susituokę jau dvidešimt septynerius metus. Šeima visą laiką gyvena vaikinio tėvo motinos ir patėvio namuose, kuriuose taip pat gyvena ir tėvo brolio šeima. Taigi Dainius yra užaugęs išplėstinėje šeimoje.

Vaikinai ir dabar gyvena su tėvais. Iš šeimos namų išėjusi ir savarankišką gyvenimą pradėjusi yra tik vyresnioji vaikinio sesuo. Ji jau yra sukūrusi savo šeimą, turi du vaikus.

Dainius šiuo metu niekur nesimoko ir nedirba. Pastovaus darbo niekada neturėjo, neįgijo ir profesijos. Vaikinai yra baigęs tik pagrindinę mokyklą.

Visas Dainiaus gyvenimas, kaip jis pats įvardina, yra „laukas“, nes beveik visą savo laiką jis praleidžia su draugais. Dažniausiai kartu su jais girtuokliaudamas. Piktnaudžiauja alkoholiu ir vaikinio mama. Tėvas taip pat jo nevengia.

Visgi Dainius teigia, norintis „susitvarkyti savo gyvenimą“ ir ateityje turėti šeimą, kuri, kaip paaiškėja atlikus interviu analizę, išivaizduojama visiškai priešingai nei tėvų šeimos modelis.

Šeima – „vienas branduolys“, kuriame visi tarpusavyje susiję.

Dainius šeimą suvokia kaip vieną nedalomą darinį. Tokį jo suvokimą puikiai iliustruoja ši jo frazė: „Kada vienas sau, kitas – sau, kitas – sau, ir kitas – sau, tai čia ne šeima. Šeima – tai turi būti vienas branduolys.“. Vaikinui svarbu yra šeimos narių bendrumas, vienybė veikti kartu, gyventi vieną bendrą gyvenimą, o ne kiekvienam savo atskirą. Šis jo pateiktas šeimos apibūdinimas sudaro išpūdį, jog tokia patirtis, kai kiekvienas šeimos narys gyvena tarsi už šeimos ribų, kiekvienas savo atskirą gyvenimą, jam yra pažįstama ir galbūt netgi skaudžiai išgyventa.

Viena bendra šeimos visuma įmanoma tik tada, kai šeimos narius jungia glaudūs ryšiai. Kaip galimus būdus tam pasiekti Dainius įvardija kartu praleidžiamą laisvalaikį ir bendravimą. Pastarąjį vaikiną ypač akcentuoja kaip būtiną šeimos egzistavimui. Interviu tekste galima pastebėti jo įsitikinimą, kad, šeimos nariams nesikalbant, jų niekas nesieja ir dėl to jie negali būti vadinami šeima. Dainius pabrėžia, jog šeimoje turi būti dalinamasi informacija, kalbamasi apie tai, kas yra aktualu kiekvienam atskirai ir visiems bendrai, aptariamos šeimos problemos bei rūpimi klausimai. Visa tai reziumuodamas vaikiną sako, kad „šeima turi būti normali šeima“. Taip tarsi pabrėžiama, jog ta šeima, kurioje nėra bendraujama, yra nenormali. Toks Dainiaus normalių ir nenormalių šeimų išskyrimas gali būti interpretuojamas kaip paties išgyventa nenormalios šeimos patirtis. Atrodo lyg vaikiną sakytų: kitos normalios, o mano – ne. Ši nuojauta dar labiau sustiprėja, kai respondentas pasako, jog „yra gi tų šeimų, kur ten nesibara nu ten kalbasi“, taip tarsi parodydamas, kad nesibara ir kalbasi tik kitos šeimos, bet ne jo.

Kaip atskleidžia ką tik paminėta vaikiną frazė, jam svarbu, kad šeimoje būtų ne tik kalbamasi, bet ir nebūtų barnių. Kitaip tariant, šeimai būtina santarvė. Tokį jo įsitikinimą galima išvelgti ir tokiuose dažnai interviu tekste pasikartojančiuose pasisakymuose, kaip „Šeima – tai, kai sutari su visais“, „ten nėra šita barnių visokiausių“, „brolis ten ar sesuo ten nesipyksta“, „kad nebūtų barnių“ ir kt. Toks dažnas barnių akcentavimas leidžia numanyti, kad jų gausu yra respondento tėvų šeimoje. Konfliktai ir triukšmas namuose kuria nesaugią aplinką, kelia nemalonius jausmus. Todėl tikėtina, kad būtent jų vengimas suformuoja Dainiaus darnios, sutariančios šeimos sampratą.

Vėliau, jau kalbėdamas apie savo būsimos šeimos vaizdinį, vaikiną pabrėžia ir meilės egzistavimą šeimoje. Tai atsispindi interviu tekste vis pasikartojančiuose jo žodžiuose „mylėčiau“, „labai mylėčiau“, „smarkiai mylėčiau“, „mylėčiau savo šeimą“, „mylėčiau savo žmoną“, „myliu vaikus“. Meilės troškimas ir noras ją reikšti gali būti interpretuojamas kaip meilės stoka, kurią galbūt Dainius jaučia dabar, gyvendamas savo tėvų šeimoje.

Apibendrinamas savo būsimos šeimos viziją, respondentas ją apibūdina kaip normalią, gerą šeimą, „kuri bendrauja, myli vienas kitą ir nesibara, viską dalinasi“. Galiausiai pasako, kad ji būtų ideali. Galima numanyti, kad šeimos idealizavimas yra susijęs su tėvų šeimoje išgyventa neigiama

patirtimi. Nepaleidžia nuojauta, jog vaikas skausmingai išgyvena tai, ką patiria, gyvendamas su tėvais, ir todėl pateikia priešingą skaudiems išgyvenimams, netgi idealizuota savo šeimos sampratą. Šią nuojautą dar labiau sustiprina Dainiaus teiginys „pas mane tai būtų geresnė šeima todėl, kad aš žinau, kaip reikia tai šeimai. Kad reikia negerti, kad tų barnių nebūtų.“. Tikriausiai šis žinojimas ateina iš skausmingos vaiko tėvų šeimos patirties. Juk joje, kaip jau buvo užsiminta pradžioje, egzistuoja alkoholizmo problema.

„Žmonos man gali ir nebūt“

Respondentas teigia labai norintis šeimos. Tai visiškai suprantama, turint omenyje, kad jam yra dvidešimt treji metai. Noras atsiskirti nuo tėvų šeimos ir pradėti kurti savo yra būdingas šiam amžiaus tarpsniui. Tačiau nustebina tai, kad Dainius šeimą norėtų turėti, kaip pats teigia, ne dėl to, kad turėti žmoną, bet dėl to, kad norėtų savo vaikų. Toks žmonos ignoravimas gali būti interpretuojamas kaip baimė susieti savo gyvenimą su netinkama moterimi. Tokia greičiausiai jis laiko ir savo girtaujančią motiną. Todėl visai tikėtina, jog vengdamas savo šeimoje išgyventi tą patį, ką dabar dėl alkoholinės motinos išgyvena tėvų šeimoje, jis verčiau rinktųsi vienišo tėvo vaidmenį nei gyvenimą su bloga žmona.

Tai patvirtina ir vėliau interviu tekste aptinkami vaiko teiginiai: „Jeigu pas mane žmona gertų tiek, kaip motina, tai aš su ja negyvenčiau. Iškart skyrybos.“; „pas mane tokios žmonos nebūtų kaip pas tėvą“; „nereikia man tokios žmonos“ ir pan.

Visgi vaikas neišbraukia moters iš savo šeimos sampratos. Jis džiaugtųsi ją turėdamas ir labai ją mylėtų, tačiau tik tuo atveju, jei ji būtų visiškai jo motinos priešingybė.

„Galima gyventi ir be štampos“

Kitas įdomus momentas Dainiaus šeimos sampratoje atsiskleidžia, jam kalbant apie santuoką. Jis teigia, kad „štampos pase“ dar nesuteikia šeimos statuso. Vaiko supratimu, „jeigu gyvena ten ir su štampa, bet vienas kitą muša, o vaikai ten neaišku kur bėgioja, tai čia ne šeima.“. Perfrazuojant jo žodžius, galima pasakyti, kad darnios šeimos kūrimui santuoka yra nebūtina, būtini yra jau anksčiau minėti santarvė, meilė ir glaudūs tarpusavio ryšiai. Taip pat šioje frazėje ir vėl galima išvelgti sąsajas su tėvų šeima. Kaip minėta, Dainiaus tėvai susituokę jau dvidešimt septynerius metus, bet greičiausiai dar jų santuokoje retai pasireikšdavo.

Respondentas nepritaria ir nuomonei, jog susituokti reikia dėl vaikų. Vėl gi dėl tų pačių priežasčių – be darnos šeimoje, jokia tėvų santuoka jiems nesuteiks saugumo, kurio galima spėti, stokojo ir Dainius.

„Aš būčiau geras tėvas“

Prieš tai buvęs spėjimas taip pat paaiškintų, kodėl tiek daug dėmesio, kalbėdamas apie būsimą šeimą, vaikinai skiria vaikams, jų auklėjimui, socialinės patirties perdavimui, edukacijai. Jo teiginys „vaikai, tai prie manęs turbūt daugiau būtų.“ parodo jo norą turėti glaudų ryšį su vaikais. Taip pat Dainius teigia auklėses vaikus „savaip“. Vaikinas paaiškina, kad savo vaikus jis labiau kontroliuotų, siekdamas apsaugoti juos nuo klaidų, išauginti padoriais žmonėmis. Taip pat užtikrintų kokybiškesnį jų ugdymą, leisdamas į geresnį darželį bei mokyklą. Pats juos vežiotų po istoriškai reikšmingas vietas, rodydamas paminklus, kitaip tariant, padėtų savo vaikams pažinti pasaulį, perduotų jiems kultūrinės vertybes, istorinę visuomenės patirtį. Dainius nuolat su jais bendrautų, rūpintųsi jais, stebėtų, kaip jie auga, keičiasi.

Toks gana smulkiai papasakojamas ir netgi idealizuojamas santykių su vaikais įsivaizdavimas gali būti interpretuojamas dvejopai. Vieną vertus, vaikinai taip kalbėdamas tarsi išreiškia vaikystės svajonę turėti glaudžius savo ir tėvo santykius. Kita vertus, numato, jog taip augindamas vaikus, juose įgyvendins savo paties neišsikildžiusius lūkesčius, ištaisys savo paties padarytas klaidas. Juk jis gyvena beprasmi „lauko“ gyvenimą, o galėtų būti jau bent kažko pasiekęs, pavyzdžiui, turėti išsilavinimą ir darbą.

Nepakeliama barnių našta, nuo kurios norisi bėgti

Interviu analizė atskleidžia, jog Dainius išgyvena nusivylimą ir pyktį. Vaikinas yra nusivylęs tėvais dėl to, kad jie nesudarė jam sąlygų užaugti laimingu, veikliu, savarankiškai savo ateitį kuriančiu žmogumi. Galima nuspėti, jog darma šeimoje, tėvų rūpestis ir dėmesys būtų apsaugoję respondentą nuo gatvės gyvenimo būdo. Jis būtų baigęs mokslus, įsidarbinęs, tobulėjęs, suradęs save ir įprasminęs savo egzistenciją visuomenei priimtiniu būdu. Deja Dainiaus patirtis priešinga – dėl barnių ir nepakeliamos kančios tėvų namuose, atsidūręs gatvėje, jis nueina klystkeliais. O tai pagrindžia prieš tai pateiktą interpretaciją, jog suteikdamas vaikams tai, ko pats neturėjo, jis įgyvendintų savo neišsikildžiusias svajones.

Dėl nenusisekusio gyvenimo vaikinai labiausiai kaltina alkoholinę motiną. Tai parodo jo agresija jos atžvilgiu. Respondentas ne kartą interviu metu užsimena, jog yra sudavęs motinai ar ją stumdęs, nes neapsikentė jos girtuokliavimu ir keliamo triukšmo namuose. Būtent motina įvardinama pagrindine šeimos nedarnumo kaltininke, nors Dainiaus pasakojimas atskleidžia, kad konfliktų iniciatoriais dažnai būna ir kiti šeimos nariai. Močiutė nuolat barasi su savo vyru. Šis, būdamas neblavus, visus įžeidinėja, vadina necenzūriniais žodžiais. Viena iš jaunesniųjų seserų taip pat dažnai nepagrįstai garsiai reiškia savo nepasitenkinimą ir inicijuoja barnius šeimoje. Tačiau

kitų šeimos narių konfliktiškumas vaikino nėra išgyvenamas taip skausmingai, kaip motinos sukelti barniai. Tas pats pasakytina ir kalbant apie šeimos narių abejingumą. Labiausiai jį skaudina būtent motinos dėmesio ir globos stoka. Juk būdamas mažas jis buvo, kaip pats teigia „mamytės sūneliu“, tačiau kiek paūgėjęs dėl jos nerūpestingumo ir inicijuojamų konfliktų yra priverstas bėgti iš namų ir gyventi „lauko“ gyvenimą. Kaip ir buvo manyta, toks skausmingas nusivylimas motina iš tiesų lemia jo baimę turėti žmoną, kuri taip pat gali jį nuvilti.

Pasitvirtina ir nuojauta, jog respondento šeimoje gausu barnių. O Dainiaus nenoras būti namuose liudija dėl jų atsiradusią didžiulę kančią. Tad nenuostabu, kad tos kančios vengdamas jis šeimai būtinu bruožu įvardija santarvę.

Galima ir kita Dainiaus vengimo būti namuose interpretacija. Kaip minėta pradžioje, vaikino namuose gyvena visa išplėstinė šeima, taigi gausus būrys žmonių. Todėl visai tikėtina, jog jis nebūna namuose, nes ten tiesiog nėra vietos būti.

Kalbant fizinės erdvės tema, išryškėja ir dar viena svarbi problema, t. y. atskiro būsto stoka. Dainius jau suaugęs žmogus, lyg ir galėtų išeiti iš tėvų namų ir gyventi atskirai. Tačiau vargu, ar vaikas įstengtų išsinuomoti, o tuo labiau įsigyti nuosavą būstą. Juk jis niekur nedirba, o jei ir turi darbą, tai negeba jo išsaugoti. Net ir tuo atveju, jei jis įsitvirtintų darbo rinkoje, greičiausiai jo uždarbis būtų nedidelis, kadangi jis turi tik pagrindinės mokyklos išsilavinimą, nėra įgijęs jokios profesijos. Visa tai liudija, jog Dainiui nėra galimybės atsiskirti nuo tėvų šeimos, jos patirties ir pradėti kurti savarankišką gyvenimą, realizuoti turimą darnios šeimos sampratą.

Silpni šeimos narių tarpusavio ryšiai

Be motinos alkoholizmo, nesutarimų ir barnių, respondentas skaudžiai išgyvena ir šeimos narių abejingumą vienas kito atžvilgiu. Kaip jau minėta, labiausiai jį žeidžia motinos globos stoka. Tačiau nemažiau skaudu jam yra ir dėl tėvo dėmesio trūkumo. Nusivylimas santykiais su tėvu girdimas tokiose frazėse „Ateis iš darbo, pavalgys ir žiūri teliką. O, kad pažaist su vaikais, tai ne“, „Tėvui, tai nėra ką sakyti, jisai ten nieko niekada neklauso“, „Neprisimenu, kad jis su manim ką nors žaistų ar ką“, „tik žiūri į savo tą teliką“. Akivaizdu, kad tėvo abejingumas lemia priešingą Dainiaus įsivaizdavimą apie savo santykius su būsimais vaikais. Turėdamas glaudžius santykius su savo vaikais, jis tarsi kompensuos tėvo dėmesio stoką.

Taip pat respondentas teigia, jog tėvas televizorių mylėjo labiau negu savo žmoną. Vaikinas pasakoja, jog meilę tėvų santykiuose išvelgdavo labai retai. Jis netgi prisimena tėvą buvus neištikimą motinai. Nesunku įsivaizduoti, kad atšiaurūs tėvų santykiai Dainiui buvo nemalonūs, jis nesijautė saugus, gyvendamas šeimoje, kuri stokoja meilės. Todėl visiškai suprantamas šio jausmo akcentavimas vaikino šeimos sampratoje.

Būtina pabrėžti, jog respondento santykiai su kitais šeimos nariais taip pat nėra labai tamprūs. Iš jo pasakojimo galima suprasti, kad kiekvienas iš tiesų gyvena atskirus gyvenimus, nes kiekvienas turi savo draugų ratą ir būtent jame, o ne šeimoje viskuo dalinasi. Netgi kalbėdamas apie bendrą buitį, Dainius pasakoja, jog kiekvienas tvarkosi joje kaip pats išmano, nesitardamas su kitais. Visa tai liudija silpnus šeimos narių tarpusavio ryšius. Visiškai tikėtina, jog neradamas atramos šeimoje, jis jos nusprendė ieškoti draugų rate, kuriame būdamas vos trylikos jau pradėjo rūkyti, girtuokliauti, vartoti narkotikus. Kitaip tariant, chaotišką ir beprasmį jo dabartinį gyvenimą nulėmė šeimos susiskaldymas. Todėl nenuostabu, kad siekdamas viso to išvengti, respondentas šeimą įsivaizduoja kaip vieną nedalomą darinį, kaip vieną visumą, kurioje visi glaudžiai susieti tarpusavyje.

Gėda dėl tėvų šeimos

Dainiaus apgailestavimą dėl nenusisekusio gyvenimo atskleidžia ne tik kaltinimai motinai ir nusivylimas silpnais šeimos narių ryšiais, bet ir gėda. Patiriamą gėdą dėl gyvenimo, kuriame nieko nepasiekė, parodo tai, jog vaikinai nenoriai kalba apie savo paklydimus, bando sumenkinti jų mastą.

Visgi dar labiau nei savo gyvenimo jis gėdinasi savo tėvų šeimos. Interviu tekste pastebima, kad kartais jis bando sušvelninti tikrąją šeimos situaciją. Tai jis daro akcentuodamas savo šeimos panašumą su daugeliu kitų šeimų. Pavyzdžiui, pasakodamas apie vaikiškus nesutarimus su seserim dėl nepasidalinimo žaislais, vaikinai pabrėžia, jog toks elgesys būdingas daugumai vaikų. Taip pat gėda dėl savo šeimos verčia jį sumenkinti rimtas šeimoje egzistuojančias problemas. Pastarąjį pastebėjimą galima iliustruoti šiuo respondento teiginiu: „Pas mane ne taip ir blogai šitoj šeimoj. Nepasakyčiau, kad ten gyvent neįmanoma.“. Bandytas sumenkinti problemas pastebimas ne viename prieštaringame jo pasisakyme. Vienoje pasakojimo dalyje Dainius niekina motiną, tvirtina, jog ji visą gyvenimą geria, inicijuoja barnius, nesitvarko namų, tačiau kitoje pasakojimo dalyje jis jau pasitaiso, teigdamas, jog motina ne taip jau smarkiai piktnaudžiauja alkoholiu, kaip, kad jis buvo pateikęs, o būdama blaivi ji tvarkosi namus ir su niekuo nekonfliktuoja. Taip pat yra ir kalbant apie šeimos narių tarpusavio santykius, kurie vienoje pasakojimo dalyje apibūdinami neigiamai, dėl šeimos narių abejingumo vienas kito atžvilgiu ir bendravimo stokos, tačiau kitoje pasakojimo dalyje, kaip atsvara šiam apibūdinimui, pateikiamas per šventes susibūrusios prie vieno vaišių stalo, šiltai bendraujančios šeimos vaizdas. O štai akcentuodamas tai, jog šeimoje nei karto niekas nėra smurtavęs jo atžvilgiu, ir prisimindamas mamos bučinius, patirtus vaikystėje, jis nurodo tėvų rūpesčio ir meilės vaikams apraiškas, taip sumenkindamas skausmingą patirtį dėl tėvų dėmesio stokos, nepriežiūros ir abejingumo.

Gėda – labai nemalonus jausmas. Todėl nenuostabu, kad savo būsimą šeimą Dainius apibūdina kaip visišką priešingybę tėvų šeimos modeliui. Tuo pačiu tai paaiškina, kodėl vaikas susiformuoja darnios šeimos sampratą.

MARINA

„Nieko įdomaus nenutiko gyvenime“

Marina yra aštuoniolikos metų mergina. Šiuo metu mokosi vidurinėje mokykloje, lanko dešimtą klasę. Mokyti jai sekasi prastai. Su ugdimosi proceso sunkumais ji susidūrė nuo pat jo pradžios – jau pirmoje klasėje respondentė buvo likusi antriems metams kartoti kurso. Vis dėl to dabar mergina ketina pabaigti dešimtą klasę ir tęsti mokslus profesinėje mokykloje, tačiau kokią specialybę norėtų įgyti dar nežino. Jos ateities vizijos apskritai labai neryškios, ji tiesiog gyvena tuo, kas vyksta čia ir dabar.

Marina yra vienturtė. Šiuo metu ji gyvena kartu su mama viename iš Vilniaus mikrorajonų. Mergina gimė pilnoje šeimoje, tačiau jai sulaukus ketverių metų, jos tėvai išsiskyrė. Po skyrybų su tėvu nebendravo, todėl jį silpnai atsimena. Marinai sulaukus dešimties, jos tėvas mirė. Išsiskyrusi su merginos tėvu, jos motina naujos santuokos ar partnerystės su kitu vyru nesudarė. Tad beveik visą gyvenimą respondentė gyveno nepilnoje šeimoje.

Nemažai laiko Marina praleido apskritai be tėvų. Būdama ikimokyklinio amžiaus ji lankė savaitinį darželį, iš kurio namo grįždavo tik savaitgaliams. Dažnai ją pasiimdavo net ne tėvai, o seneliai, dėdės ar tetos. Šį faktą mergina aiškina tuo, jog po sunkios avarijos jos mama du metus gulėjo ligoninėj ir nesikėlė iš lovos.

Daug kartų ligoninėse gulėjo ir pati respondentė. Jai taip pat teko patirti autoavarijas, kurių iš viso išgyveno net tris. Anot jos, tai vieninteliai jos biografijos faktai, apie kuriuos ji gali papasakoti, nes daugiau nieko jos gyvenime neįvyko, kaip nieko nevyksta ir dabar.

Marina apskritai nenoriai pasakoja apie savo gyvenimą, tarsi norėdama kažką nuslėpti. Vėliau paaiškėja, jog tos paslaptys yra susijusios su labai skausminga jos patirtimi, išgyventa tėvų šeimoje. Būtent šie skaudūs išgyvenimai suformavo jos šeimos sampratą, kuri, kaip atskleidžia interviu analizė, yra visiškai priešinga tėvų šeimos modeliui.

Šeima – kažkas svetima ir tolima

Paprašyta apibūdinti, kas jos manymu yra šeima, respondentė pasimeta. Ji visiškai neranda atsakymo, teigia, jog net neišsivaizduoja, kas tai yra. Todėl tyrėjai tenka klausimą pateikti

konkrečios situacijos kontekste, taip sužadinant merginos vaizduotę ir palengvinant atsakymo paieškas. Jos paklausiama, kaip, būdama mokytoja per Mokytojų dieną, ji paaiškintų klasei, kas tai yra šeima. Tačiau ir tai jai nesužadina jokių minčių. Tik detalizavus klausimą, Marina pasako, jog šeima – tai mama, tėtis ir vaikai. Vėliau, susimąsčiusi apie savo šeimos struktūrą, ji šiuo savo atsakymu suabejoja. Juk jos su mama, gyvenančios be tėvo, taip pat, kaip ji pati įvardina, „nors maža šeima, bet šeima“. Ši merginos dvejonė, susijusi su jos šeimos neatitikimu tradicinės šeimos sampratai, paaiškina, kodėl jai sunku apibūdinti šeimą. Kitaip tariant, jai sunku rasti vieną apibrėžimą, kuris apimtų ir jos „kitokią nei visų“ šeimą ir įprastą stereotipinį šeimos vaizdą.

Kita vertus, Marina apibūdina šeimą labai supaprastintai, įvardindama tik jos struktūrą. Mergina negali atsakyti nei kam šeima reikalinga, nei kaip ji funkcionuoja, nei kokia yra šeimos narių elgsena. Šiek tiek ji užsimena tik apie šeimos narių pareigą atlikti buitines darbus. O tai parodo, jog be buitinių darbų atlikimo, jokia kita šeimos gyvenimo patirtis respondentei nėra žinoma, tarsi ji būtų visiškai svetima, nepažįstama.

Negana to, susidaro išpūdis, jog ji ir nenori jos pažinti, nes šeima apskritai šiuo metu jai nėra reikšminga ir verta dėmesio. Merginos žodžiais tariant, jai „šeima yra dabar, šiuo momentu, tuščia vieta“. Tokia nuostata gali būti interpretuojama dvejopai. Viena vertus, šeimos nuvertinimas gali būti siejamas su neigiama jos tėvų šeimos patirtimi. Kita vertus, Marinai šeima neįdomi dėl jos jauno amžiaus – ji tik neseniai tapo pilnamete. Todėl šeima jai yra kažkas dar labai tolimo.

Pilnos šeimos lūkestis

Visgi respondentė pateikia tam tikrą būsimos šeimos viziją, kuri padeda plačiau atskleisti jos šeimos sampratą.

Marina norėtų pilnos šeimos. Jai svarbu turėti vyrą, su kuriuo kartu augintų vaikus. Nesunku išvelgti, jog pilnos šeimos lūkestis yra atsiradęs dėl tėvo globos netekties, kurią mergina greičiausiai išgyveno skausmingai. Kita vertus, galima ir kita interpretacija. Galima spėti, jog gyvendama tik su mama, ji jaučiasi esanti nepilnavertės šeimos dalimi. Nestandartinė, neatitinkanti visuomenėje priimtinių normų, šeima – pagrindas stigmatizacijai. Todėl siekdama išvengti skausmingų išgyvenimų ir/arba visuomenės narių atstūmimo, ji susiformuoja priešingą šeimos struktūros vaizdinį, nei buvo jos motinos šeimoje.

Nustebina tai, jog mergina, kaip galimą savo šeimos struktūros variantą, įvardina išplėstinę šeimą, kuri šiandieninėje visuomenėje jau yra tapusi retenybe. Be jos, vyro ir vaikų, Marinos šeima, kaip ji pati teigia, galėtų susidaryti „gal dar iš senelių“. Galima numanyti, kad tokiu būdu ji užsitikrintų platesnį šeimos ratą, kuriame egzistuotų daugiau glaudesnių ryšių, o tuo pačiu būtų ir daugiau galimybių, į ką atsiremti. Juk dabartinėje šeimoje turi tik vieną mamą, tačiau ir į ją negali

kreiptis nei pagalbos, nei užtarimo, nes, kaip paaiškėja tolimesnėje pasakojimo eigoje, ji yra alkoholikė.

Būsima šeima – „normali, išauklėta šeima“

Pagrindiniai bruožai, kurie turėtų būti būdingi respondentės šeimai, anot jos, yra taika ir ramybė. Kitaip tariant, jai yra svarbu, kad šeimoje egzistuotų santarvė, nebūtų barnių ir smurto. Pastarieji kuria nesaugią aplinką. O, kaip atskleidžia merginos pasakojimas, būtent tokioje jai tenka gyventi nuo pat gimimo iki dabar. Todėl nesunku nustatyti, kad jos saugumo poreikis yra ypač išreikštas. Siekis jį patenkinti suformuoja taikios šeimos sampratą.

Taip pat Marina, kalbėdama apie šeimą, akcentuoja meilę, švelnumą ir rūpestį. Toks šeimos narių santykių idealizavimas priešpastatomas abejingumui, atšiaurumui ir agresijai, patirtai tėvų šeimoje. Meilė ir švelnumas neatsiejami nuo vienas kito priėmimo. Jaustis priimtam tuo pačiu reiškia ir jaustis reikalingam. O jei vienas kitam esi reikalingas, vadinasi vienas kitam rūpi. Kaip atskleidžia giluminė interviu analizė, respondentė gyvenime dažnai niekam nerūpi, yra atstumiamą, niekam nereikalingą, o tai yra labai skausminga patirtis. Todėl siekdama šio skausmo išvengti, ji įsivaizduoja visiškai priešingą šeimos santykių pobūdį.

Kalbant apie šeimos santykius, pabrėžiama ir bendravimo svarba. Nors Marina negali tiksliai įvardinti kaip pasireikštų bendravimo funkcijos atlikimas būsimoje šeimoje, apie ką ji kalbėtusi su vyru bei vaikais, o tai paaiškinama jau anksčiau minėta panašios patirties stoka, tačiau ji jaučia, kad bendravimas sėkmingam šeimos funkcionavimui yra būtinas. Tokią jos nuojautą galima sieti su bendravimo įtaka glaudiems šeimos narių ryšiams. Interviu analizė atskleidžia, jog Marinos šeimoje nebendravama, o tai lemia silpną jos ir motinos ryšį.

Visus aptartus respondentės šeimos sampratos elementus ji pati apibendrina viena sąvoka – „normali, išauklėta šeima“, kurios, deja, pati niekada neturėjo.

„Esu nelaimingas žmogeliukas“

Įdomu tai, jog pasakodama savo biografiją Marina ją pateikia kaip ligos istoriją. Visas jos gyvenimo pasakojimas – faktų apie patirtas traumas, autoavarijas, gulėjimą ligoninėse įvardinimas, pateikiant jų atsitikimo laiką. Ir viskas. Pasakojimas baigiamas fraze „Tiek ir galiu papasakoti *apie gyvenimą*. Šiaip nieko įdomaus nenutiko gyvenime. Esu **nelaimingas** žmogeliukas.“.

Tokią merginos gyvenimo istorijos pateikimą galima interpretuoti dvejopai. Viena vertus, jaučiamas jos nusivylimas beprasmiu gyvenimu, kuriame, apart nelaimingų atsitikimų, daugiau nieko nevyksta. Pastarieji dar labiau paryškina nesėkmingą, neįdomų gyvenimą ir pateisina

nusivylimą, o tuo pačiu ir bejėgiškumą. Respondentė tarsi parodo, jog yra labai nelaiminga, tačiau dėl savo laimės pati nieko negali padaryti, nes nebeturi jėgų.

Kita vertus, galima numanyti, jog ligos istorijos pasakojimas jai leidžia nutylėti skausmingus arba gėdingus gyvenimo faktus, kurie iš tiesų ir yra tikrosios jos bejėgiškumo priežastys. Tai patvirtina ir kitas jos naudojamas skausmingos ir gėdingos patirties maskavimo mechanizmas, atsiskleidęs jau vėliau, pasakojimui išibėgėjus. Kalbant apie šį mechanizmą, turima omenyje respondentės pasiteisinimus, pagražinančius istorijas, dėl kurių patiriami sunkūs ar nemalonūs jausmai. Siekdama sumažinti gėdą dėl dažno alkoholio vartojimo, Marina teisinasi, jog tai draugai ją išveda iš kelio, ji pati nenori gerti, tiesiog yra toks žmogus, kuris negali „pasakyt ne“. Panašiai slopinami ir skausmingi išgyvenimai dėl tėvų abejingumo. Juk ne taip skaudu pripažinti, kad pro laiptų turėklų tarpą nukrito iš trečio aukšto į antrą dėl to, kad tėvas blogai užrakino duris, nei suvokti, jog tėvas jos tinkamai neprižiūrėjo.

Galiausiai mergina tiesiai pasako, jog jos gyvenime yra tokių momentų, kurių ji negali pasakoti. Vėliau, įgavusi pasitikėjimą tyrėja, ji tuos momentus atskleidžia. Vienas jų, kaip jau buvo užsiminta, piktnaudžiavimas alkoholiu. Mergina netgi pavadina save „maža alkoholike“, nes gerti pradėjo jau šeštoje klasėje. Tokio gyvenimo priežastys, anot respondentės „nervai“. Interviu analizė leidžia pažvelgti giliau ir atskleidžia, jog už Marinos įvardintų „nervų“ slypi taip pat alkoholikės motinos abejingumas, agresija, atstūmimas, nuo kurių vartodama alkoholi mergina tikisi atsiriboti.

Abejingumą, agresiją ir atstūmimą respondentei tenka patirti nuo pat gimimo. Nuo ankstyvos vaikystės ji patiria žiaurų tėvo smurtą. Vėliau atstumiamą tėvų ir paliekama savaitiniame darželyje, kuriame lieka pati viena kovoti už būvį taip pat nuskriaustų ir dėl to agresyvių vaikų tarpe. Aplinka, kuri ją supa visada buvo nesaugi. Visada ji jautėsi nepriimta ir nereikalinga. Tad nenuostabu, jog susiformavusi šeimos samprata yra visiškai priešinga turimai patirčiai. Juk saugumas, priėmimas, rūpestis, meilė bei švelnumas yra tai, ko jai reikia po aštuoniolikos metų trunkančios kančios.

Taip pat Marina ilgai neturėjo stabilaus gyvenimo ir apskritai jokios šeimos. Kaip ji pati teigia, todėl, kad ji daug kur augo, buvo „visur mėtoma“. Kartais iš savaitinio darželio ją pasiimdavo krikšto mama, kartais seneliai, kartais dėdės ar tetos. Ji visada buvo blaškoma ir neturėjo stabilaus gyvenimo šeimoje patirties. Tai akivaizdžiai paaiškina, kodėl mergina nežino kaip apibūdinti šeimą.

Kitas slepiamas momentas – pačios smurtinis elgesys. Pasakodama savo gyvenimo istorija Marina nejučiomis pabrėžia savo agresyvumą: „Darželyje su bernais mušdavausi“, „Iš to pykčio, kad sėdėjau pirmoj klasėj du metus, iki antros klasės visus metus visus mušdavau. Ypatingai mergas klasės“. Dar labiau sukrečia merginos smurtas prieš motiną: „Aš mamai buvau žandikaulį sulaužius. Aš mamai buvau ranką sulaužius. Neperseniausiai pirštą sulaužiau. Tas pats stuburas – aš

pasidarbavau, aš sulaužiau.“. Giluminė interviu analizė atskleidžia, jog smurtas jai yra būdas išreikšti pyktį, kurį ji jaučia tėvams. Jie, ypatingai tėvas, taip pat smurtavo prieš ją, galų gale ją atstūmė, paliko ir privertė blaškytis. Tokio nesėkmingo gyvenimo kontekste, jos pyktis visiškai suprantamas. Būtent pyktis iššaukia norą atkeršyti motinai už viską, ką teko iškentėti. Tačiau dabar, jau sulaukusi pilnametystės, Marina priversta slopinti savo pyktį, nes, kaip pati teigia, labai nenorėtų pakliūti „į tikrą kalėjimą. Pas tikrus nusikaltėlius“. Pabrėždama tai, respondentė tarsi sako, kad ji nėra nusikaltėlė, jos veiksmuose nėra nusikaltimo sudėties, nes motinos suteikti skausmingi išgyvenimai ir kančia suteikia jai teisę ją mušti. Tačiau pykčio slopinimas reikalauja didelės stiprybės, atima daug jėgų. O tai yra dar viena jos bejėgiškumo priežastis. Bejėgiškumas savo ruožtu paaiškina, kodėl būsima šeima jai atrodo labai tolima ateitis. Kurti šeimai ar net apie ją rimčiau susimąstyti ji neturi jėgų. Kaip ir neturi jėgų apskritai ką nors daryti, todėl nenuostabu, kad jos gyvenime iš tiesų nieko prasmingo nevyksta.

Kita vertus, jos smurtą galima interpretuoti ir kaip būdą užsitikrinti saugumą. Galima numanyti, jog smurtaudama, ji tarsi vadovaujasi principu – geriausią gynyba yra puolimas. Puldama kitus, mergina apsaugo save nuo galimų jų išpuolių. Tokiu būdu smurtavimas tampa saugumo poreikio patenkinimo alternatyva. Panašiai galima traktuoti ir jos priklausymą „stipresniųjų klanui“. Marina akcentuoja, jog jos draugai visada buvo arba vaikinai, arba vyresni už ją, kitaip tariant, tie, kurie yra stipresni ir gali apginti. Nesunku nustatyti, jog priklausymas tokių draugų grupei patenkina jos saugumo poreikį, kuris, kaip jau minėta yra ypač išreikštas dėl nesaugios aplinkos namuose. Tačiau alternatyvų ieškojimas sekina, tad visiškai suprantama, kodėl respondentės šeimos sampratoje saugumui suteikiama tokia didelė reikšmė. Jausdamasi saugi šeimoje, ji neturės daugiau galvoti, kaip kitaip save apsisaugoti.

Silpni socialiniai ryšiai

Nesaugumo jausmui įtakos turi ir silpni socialiniai ryšiai. Marina tvirtina, jog neturi su kuo pasidalinti savo problemomis. Ji neturi į ką atsiremti, jaučiasi vieniša. Merginos socialinių ryšių tinklas labai siauras. Seneliai mirę, didžioji dalis giminių gyvena Baltarusijoje. Lietuvoje likę keturi pusbroliai ir keturios pusseserės bei teta, tačiau gyvenimo istorijos pasakojime jie niekaip nefigūruoja, todėl galima spręsti, kad ryšiai su jais nėra glaudūs. Ryšys su mama taip pat labai silpnas. Kiemo draugai, kurių tarpe ji ieško saugumo, sprendžiant iš Marinos žodžių „nepasakyčiau, kad ten draugai“, taip pat nėra svari atrama. Šiek tiek labiau ji gali pasitikėti draugais gyvenančiais kitame mieste, tačiau su jais susitinka retai. Taip pat tampresnis ryšys ją sieja su vienos iš draugių teta, bet ir jai ji ne viską gali išsipasakoti. Vieniškumo jausmas yra labai sunkus, todėl nenuostabu,

jog ji to norėtų išvengti būsimoje šeimoje. Tai paaiškina ir atitinkamai susiformavusią jos šeimos sampratą, kurioje galima išvelgti plataus ir tampraus socialinių ryšių tinklo viziją.

Kita vertus, nuo kai kurių atramos galimybių Marina pati atsiriboja. Taip yra specialistų pagalba atveju. Merginai stengiasi padėti seniūnijos socialinė darbuotoja bei mokyklos psichologė. Pirmosios teikiamos pagalbos respondentė iš viso nekommentuoja, tik konstatuoja, jog su ja nenori bendrauti. O psichologės, teigia neklausanti. Kodėl yra atmetama specialistų pagalba interviu analizė neatskleidžia. Iš tam tikrų merginos pasisakymų, kaip, pavyzdžiui, kad su psichologe kalbasi apie tai kuo norėtų būti ateityje, ką norėtų eiti mokytis po dešimtos klasės, galima tik numanyti, jog specialistų pagalba respondentei nepriimtina, nes nukreipta ne į tas problemas, kurios jai pačiai yra opiausios. O, kaip atskleidė giluminė interviu analizė, opiausia merginos problema yra jos nedarni šeima ir skaudūs išgyvenimai, patiriami joje.

Išvengti skaudžios patirties ateityje Marinai yra galimybė, nes ji turi susiformavusi darnios šeimos viziją. Tačiau šiai vizijai įgyvendinti būtina atitinkama patirtis, tam tikri įgūdžiai. Todėl labai svarbu, jog į tai taip pat būtų nukreipta specialistų pagalba.

ARŪNAS

„Norėjau asmeninio gyvenimo“

Arūnas yra dvidešimt ketverių metų vaikinai. Jis užaugo keturių vaikų šeimoje, turi dvi seseris ir brolių. Pagal gimimo eiliškumą jis yra trečias vaikas šeimoje. Arūną su broliu ir seserimis sieja tik bendra mama. Vaikino motina dažnai keitė partnerius. Be jo tėvo, moteris dar turėjo du vyrus. Dabar ji vėl gyvena su nauju partneriu, su kuriuo vaikų neturi.

Vyriausioji Arūno sesuo yra sukūrusi savo šeimą. Namuose likę gyventi vyresnysis vaikino brolis ir jaunesnioji sesuo. Jie gyvena kartu su močiute – motinos mama. Pati vaikų motina didžiąją laiko dalį praleidžia savo naujojo partnerio namuose, o į savo šeimos namus sugrįžta tik juos sutvarkyti.

Su savo tėvu Arūnas nebendrauja. Po tėvų skyrybų, kurios įvyko, kai jam buvo dveji metai, tris metus jis gyvendavo tai su motina, tai su tėvu ir močiute – tėvo mama. Respondentui sulaukus penkerių metų, jo močiutė mirė, o tėvas dingo. Nuo to laiko iki aštuoniolikos metų jis tėvo nematė. Sulaukęs pilnametystės buvo atnaujinęs ryšius su tėvu, tačiau netrukus jie ir vėl nutrūko. Jau kelerius metus Arūnas apie tėvą nieko nežino.

Šiuo metu respondentas gyvena savarankiškai kitame mieste. Dirba. Dirbti vaikinai pardėjo labai anksti, dar besimokindamas aštuntoje klasėje, nes reikėjo prisidėti prie šeimos išlaikymo.

Didelė atsakomybė ir nepakeliamas krūvis lėmė vaikiną iškritimą iš ugdymo sistemos, į kurią galimybės grįžti jis neturi iki šiol, nes ir dabar yra priverstas finansiškai padėti motinos šeimai.

Arūnas gyvena kartu su mergina. Su ja jis jau pradeda kurti savo asmeninę šeimą, kuri, kaip atskleidžia giluminė interviu analizė, yra visiškai priešinga jo motinos šeimai.

Kertinės šeimos vertybės – pasitikėjimas, meilė, draugystė

Arūnas šeimą supranta, kaip dviejų žmonių sąjungą. Nesunku suprasti, jog omenyje jis turi savo ir merginos naujai kuriamą šeimą. Pagrindiniu jos bruožu vaikiną įvardina pasitikėjimą. Interviu analizė atskleidžia, jog pasitikėjimą jis sieja su baimės būti atstumtam nebuvimu. Kitaip tariant, vaikiną pasitiki mergina ir žino, kad ji jo neatstums, neprivers pasijusti nereikalingu. Žinodamas, jog savo antrosios pusės bus priimtas ir suprastas, jis jaučiasi saugus, pasitiki ja ir gali būti jai atviras. Galima numanyti, jog atstūmimo baimę jis jaučia dėl to, jog praeityje jam jau teko jaustis niekam nereikalingu.

Taip pat žinojimą, jog jis nėra vienas, respondentui suteikia glaudus ryšys su jo mergina. O šį atspindi jo įvardinimas „geriausi draugai“. Arūnas teigia, jog šeima jam asocijuojasi su draugyste ir paaiškina, kad tai yra „...nuomonių pasidalijimas, išklauskymas, pasidalijimas kažkokiais reikalais ar ten problemom, ar ten kažką nori išsipasakot, bendravimas...“. Nustebina tai, kai vaikiną įvardina, jog anksčiau visa tai jis patyrė su draugais – „anksčiau šeima mano buvo jie, buvo draugai“. Remiantis šiais jo žodžiais galima nuspėti, kad motinos šeimoje nieko panašaus jis nepatyrė ir galbūt netgi skaudžiai dėl to išgyveno, todėl kurdamas naują šeimą stengiasi išvengti tėvų darytų klaidų ir elgtis priešingai.

Visgi šeimai kurti vien draugystės nepakanka. Tai Arūnas patvirtina teigdamas, jog taip pat „šeimoje turi būt meilė. Mylėt vienas kitą, pasitikėti. Va. Ir jokių ten paslapčių, jokių pykčių, kad nebūtų...“. Paskutiniuose žodžiuose galima išvelgti meilės būtinumą santarvei. Tarsi parodoma, kad meilė užtikrina barnių nebuvimą.

Naujai kuriamoje šeimoje „tylu, ramu, galvos neskauda“

Kita vertus, Arūnas neidealizuoja šeimos santykių ir pripažįsta, kad kasdieniniame gyvenime egzistuoja nuomonių ar interesų nesutapimai, dėl kurių kyla ginčai, tačiau pabrėžia, jog yra būtina apie juos kalbėtis. Vaikiną pateikia pavyzdį, jog kilus problemoms jis su savo mergina visada išsako kiekvienas savo poziciją, lūkesčius, jausmus. Bendravimas, jo supratimu, yra būtinas pozityviems santykiams ir artumui išlaikyti. Be to, abipusis kito išsakytos nuomonės, norų ar išgyvenimų supratimas, užtikrina ramybę namuose. Tai, kad respondento ir jo merginos šeimoje

„tylu, ramu“ ir dėl to jam „galvos neskauda“, teikia jam džiaugsmą. Galima manyti, jog vaikas džiaugiasi nebepatirdamas sunkios barnių naštos, išgyventos praeityje.

Šią nuojautą dar labiau sustiprina toks vaikinio atsakymas į klausimą, kas paskatino kurti naują šeimą: „Norėjau asmeninio gyvenimo. Žinai, kad tai, kad gyveni ant savo sprando, dirbi ant savo sprando. Ten, pavyzdžiui, gyveni visiškai atskirą dalyką, sprendi kitokius reikalus negu tau ten jų ten tas problemas. Tas visas košmaras.“. Perfrazuojant būtų galima teigti, jog motinos šeimos problemos jo buvo išgyvenamos kaip košmaras. Tad asmeninis gyvenimas, jam tarsi leidžia nuo to košmaro pabėgti, susikurti ramybę savo naujoje šeimoje.

Atsakomybė išauginti vaikus pilnaverčiais visuomenės nariais

Nors respondentas pradžioje kalba apie šeimą kaip apie dviejų žmonių sąjungą, vėliau jis daug dėmesio skiria vizijai apie savo ir vaikų santykius. Tad paaiškėja, jog jo suvokiamos šeimos struktūrą sudaro vyras, žmona ir jų vaikai.

Arūnas pabrėžia tėvų ir vaikų bendravimo svarbą vaikų socializacijai. Anot respondento, santykiyje su vaiku „reikalingas yra bendravimas, kad jis išmoktų bendrauti“. Kitaip tariant, kad sugebėtų efektyviai komunikuoti visuomenėje.

Taip pat vaikas akcentuoja tai, jog vaikai turi turėti laisvę pasirinkti savęs įtvirtinimo sritį, svarbiausia tik, kad ta sritis ir savęs įtvirtinimo joje būdai neprieštarautų socialiai priimtino elgesio normoms. Vadovaudamasis šiuo principu, jis sudarytų sąlygas vaikams skleisti ir tobulėti.

Pateikti pagrindiniai respondento elgesio su vaikais principai tarsi rodo, jog jis jaučia atsakomybę išauginti juos pilnaverčiais visuomenės gyvenimo dalyviais. Šios atsakomybės susiformavimą greičiausiai būtų galima sieti su vaikinio tėvo neatsakingumu. Juk jis, kaip jau buvo užsiminta, beveik visą Arūno gyvenimą buvo dingęs ir juo visiškai nesirūpino.

Atsakomybės tema gvildinama ir kalbant apie poros santykius. Respondentas leidžia suprasti, jog abu suaugusieji šeimos nariai turi būti atsakingi už bendro gyvenimo darną. Tokią atsakomybę žmonės prisiima sudarydami santuoką. Santuoką Arūnas įvardina kaip labai rimtą žingsnį, kuris turi būti gerai apgalvotas, įsitikinant savo jėgomis jį žengti. Tokia nuostata dar labiau pabrėžia poros abipusės atsakomybės svarą. Kiekvienam būti atsakingu už darną šeimoje svarbu tam, kad būtų sudarytos sąlygos vaikui tinkamai augti ir vystytis. Susituokdami žmonės tarsi parodo vienas kitam, jog susidūrę su sunkumais jie nepaliks vienas kito, o stengsis juos spręsti ir taip išlaikytų šeimą kartu. O tai, Arūno supratimu, ypatingai svarbu vaiko raidai. Skyrybas vaikas įvardina kaip labai traumuojantį vaiko psichiką įvykį. Respondentas nurodo, jog šeimai iširus vaikas gali patirti didžiulį nerimą, jog nutruks jo ryšiai su vienu iš tėvų. Galima numanyti, jog ši vaikinio

nuostata susiformavo dėl paties skaudžiai išgyventų tėvų skyrybų, kurios, kaip jau minėta, įvyko jam sulaukus dvejų metų.

Tėvų šeimoje nereikalingas

Interviu tekste nustebina tai, jog savo gyvenimo istoriją pasakoti vaikinai pradeda sakydamas, jog „Nuo pat gimimo pirmus penkerius metus, galima sakyti, gyvenau ir su tuo, ir su tuo. Ten su tėvu ir su motina.“. Tai rodo, jog gyvenimo su abiem tėvais faktas vaikinui yra labai svarbus. Abu tėvai jam vienodai buvo reikalingi. Tačiau tolimesnis Arūno pasakojimas atskleidžia, kad šis jausmas nebuvo abipusis – tiek motina, tiek tėvas savo veiksmais jį atstūmė. Pirmiausia vaikinai pasijautė nereikalingu, kai tėvas paliko jį ir dingo nežinon. Dar kartą tėvas atstūmė sūnų, kai po trylikos metų sugrįžo tik tam, kad kaltintų jį dėl turimų įsiskolinimų, susidariusių nemokant jam alimentų, ir patirtų problemų su antstoliais bei teismais. Taip tėvas tarsi parodė Arūnui, jog jis visą gyvenimą buvęs jam našta ir visai nereikalingas. Taip pat vaikinai atstumtas jautėsi ir dėl savo motinos abejingumo, kurį atskleidžia jos nesirūpinimas sūnaus išsilavinimu, vertimas anksti pradėti dirbti, o dar labiau tuomet, kai sūnui gавus galvos traumą, ji jam pasako „džiaukis, kad iškviečiau greitąją“, lyg būtų galėjusi ir nekviesti. Motinos abejingumas galėtų būti paaiškinamas jos piktnaudžiavimu alkoholiu bei vyrų paieškomis, siekiant susitvarkyti savo asmeninį gyvenimą, dėl kurių ji neturėjo laiko sūnaus poreikiams tenkinti.

Nereikalingas Arūnas ir savo broliui bei seserims. Tai liudija silpni jų tarpusavio ryšiai. Vaikinai nurodo, jog su vyresniąja seserimi nesutaria, nes nesutampa jų interesai. Su jaunesniąja beveik nesikalba, nes, anot jo, dėl jos išgyvenamos paauglystės su ja neįmanoma susikalbėti, o vyresniojo brolio atžvilgiu galima išvelgti netgi priešišką respondento nusistatymą, kurį jis grindžia nepakantumu jo piktnaudžiavimui alkoholiu.

Stipresni saitai vaikiną sieja tik su vienintele gyva likusia jo močiute, nes, kaip atskleidžia interviu analizė, tik ji ir kita, jau mirusi močiutė, juo rūpinosi ir niekada jo neatstūmė.

Kita vertus, jį priėmė ir draugai. Tad nenuostabu, jog būtent juos respondentas įvardina buvus jo šeima.

Tačiau vis dėl to nereikalingu Arūnas jautėsi labai dažnai. Todėl visiškai suprantama, kad šio jausmo jam jau gana ir dabar jis nori kurti tokią šeimą, kurioje dominuotų vienas kito priėmimas, meilė, rūpestis ir glaudūs tarpusavio ryšiai. Kitaip tariant, tokią šeimą, kuri būtų visiškai jo šeimos priešingybė.

Chuliganizmas – tėvų šeimoje išmokto smurtinio elgesio pasekmė.

Dar skaudesnė patirtis respondentui buvo jo tėvo ir patėvio smurtas. Tai liudija giliai atmintin įstrigęs vaizdas kaip tėvas muša jo močiutę, kuri, siekiant autentiškumo, galima iliustruoti ištrauka iš vaikino pasakojimo: „aš sėdžiu ant sofos ir matau, kaip jis ant jos sėdi ir jai daužo veidą“. Taip pat tuo metu patirtą siaubą atskleidžia ir grumtynės su patėviu, kurias iliustruoja šis jo pasakojimas: „Kentėdavom mes, nes mes su vyresniu broliu visada užsistodavom. Bet tai kaip visą laiką gauname, tada jau viskas, jau mes jau nebeturim jėgų ir tada jau nueidavo iki motinos.“. Be smurto netrūko ir girtų motinos bei patėvio barnių.

Barnius ir smurtą šeimoje Arūnas ypač skausmingai išgyveno. Tai liudija jo patiriamas palengvėjimas patėviui mirus. Vaikinas netgi džiaugėsi jo mirtimi. Pasakodamas savo gyvenimo istoriją jis šį savo biografijos tarpsnį įvardina košmaru. O patėvio mirtis reiškė, jog košmaras baigėsi.

Tėvo dingimas tam tikra prasme taip pat palengvino respondento gyvenimą. Nors jis ir nemušdavo Arūno, tačiau naudojo prieš jį psichologinį smurtą. Jis versdavo penkerių metų berniuką žiūrėti futbolą, kuris jam buvo visiškai neįdomus, ir neleisdavo eiti miegoti tol, kol nepadarydavo sportinių pratimų. Toks žeminantis tėvo elgesys vaikino buvo labai skaudžiai išgyventas, todėl visiškai suprantama, kodėl jis stengsis padaryti viską, kad jo vaikai to skausmo išvengtų, ir kodėl jis savo vaikams leis tobulėti toje srityje, kuri juos pačius, o ne jį domina.

Turint omenyje visa tai, ką Arūnui teko patirti, nenuostabu, jog jis savo naujai kuriamoje šeimoje trokšta ramybės. O išvelgiant tiek tėvo, tiek patėvio, tiek motinos atsakomybę, kuriant saugią aplinką, stoką, nesunku suprasti, kodėl vaikinas akcentuoja abiejų sutuoktinių atsakomybę už darną šeimą.

Kita vertus, Arūnas matytą smurtą ėmė atkartoti pats savo gyvenime. Prisimindamas save paauglystėje, jis teigia, jog buvo „tiesiogine to žodžio prasme – chuliganas“. Užsiimdamas nusikalstama veikla, įsiveldamas į muštynes, jis patyrė nemažai problemų teisėsaugos institucijose, o dar skaudesne pamoka jam tapo jo polinkio smurtauti pasekmės sveikatai – vienų muštynių metu Arūnas gavo sunkią traumą ir dabar negirdi viena ausimi.

Viso to būtų buvę galima išvengti, jei tėvai būtų skyrę daugiau dėmesio jo auklėjimui. Todėl tampa aišku, kodėl vaikinas, atskleisdamas savo šeimos sampratą, tiek daug dėmesio skiria vaikų auklėjimui ir mato poreikį juos išauginti dorais žmonėmis, pilnaverčiais visuomenės nariais.

Teigiamas asmenybės pokytis

Tuometinį savo smurtavimą bei agresyvumą Arūnas aiškina tėvo ir patėvio elgesio modelio išmokimu. Jo teigimu, nuo mažens matomas ir patiriamas smurtas lemia paties polinkį smurtauti.

Pastarasis teiginys parodo respondento gebėjimą reflektuoti savo patirtį. Šį gebėjimą įgyti jam padėjo dabartinė jo mergina. Pažintį su ja vaikas įvardina kaip esminį jo gyvenimą pakeitusį įvykį, nes psichologiją studijavusi mergina paskatino jį gilintis į save. Jos skatinimų paveiktas Arūnas pradėjo domėtis žmogaus psichologija, skaityti šią sritį nagrinėjančias knygas ir reflektuoti savo patirtį. Vaikinas pabrėžia, jog visa tai jam padėjo atrasti kitokį požiūrį į smurtą. Įsisąmoninęs neigiamo tėvų pavyzdžio įtaką jo paties elgesiui, jis pradėjo jausti poreikį keistis.

Šį poreikį dar labiau sustiprina kartu su merginos atsiradimu jo gyvenime ėmęs plėstis pažįstamųjų ratas. Iš jų Arūnas pradeda semtis priešingos savo ankstesniam gyvenimui patirties, išmoksta daug teigiamų dalykų, padedančių efektyviai funkcionuoti visuomenėje.

Apibendrinant galima teigti, jog respondentas yra imlus jį supančios socialinės aplinkos daromai įtakai. Gyvendamas smurtaujančioje aplinkoje, jis išmoksta atitinkamo elgesio ir pats ima smurtauti. Tačiau supamas teigiamos aplinkos, jis išmoksta socialiai priimtino elgesio. Tad, nors interviu analizė ir atskleidžia, kad vaikinui trūksta tam tikrų įgūdžių savo darnios šeimos vizijai įgyvendinti – jis negali įvardinti konkrečių vaikų auklėjimo būdų, nežino kaip tiksliai bendraus su žmona, nes, kaip teigia, dar neturi santuokinio gyvenimo patirties –, tačiau galima numanyti, jog jis jų nesunkiai įgis. Tai patvirtina ir jo pateikiami pavyzdžiai apie tai, kaip jis semiasi teigiamos patirties iš sėkmingai sukurtų draugų šeimų.

TATJANA

„Jaučiuosi jau kaip ir suaugus“

Tatjana yra dvidešimtmetė mergina. Vienturtė. Gimė Vilniaus rajone. Iškart po gimimo pateko į kūdikių namus, nes jos mamai tuo metu tebuvo šešiolika metų ir ji nebuvo pasirengusi vaiko gimimui, neturėjo kur gyventi. Po poros metų merginos motina susituokė ir pasiėmė Tatjaną gyventi kartu su ja savo vyro – respondentės patėvio – namuose. Savo tikro tėvo mergina niekada nepažinojo, nei karto nėra jo mačiusi. Sulaukusi septynerių metų Tatjana su mama atsidūrė gatvėje, nes patėvis mirė. Vėliau pateko į šeimyninius vaikų globos namus, kuriuose augo iki šešiolikos metų. Iki devyniolikos metų gyveno vaikų globos namams priklausančiuose Jaunimo namuose. Dabar Tatjana jau pradėjo savarankiško gyvenimo etapą.

Šiuo metu mergina viena nuomojasi kambarį, mokosi profesinėje mokykloje, dirba. Savarankiškai gyventi jai sekasi neblogai, kaip pati prisipažįsta, ji jaučiasi jau suaugusi ir savimi didžiuojasi.

Tatjana turi vaikina, su kuriuo kol kas kartu negyvena, tačiau jau galvoja apie bendrą ateitį ir šeimą, kuri, kaip atskleidžia interviu analizė, įsivaizduojama taip pat kaip dirbtinė šeima, kurią ji turėjo šeimyniniuose vaikų globos namuose ir visiškai priešingai, nei patirtis, išgyventa, motinos šeimoje.

„Šeima – tai ką aš išgyvenau“ šeimyniniuose vaikų globos namuose

Paklausus, kas tai yra šeima, Tatjana, pirmiausia įvardina šeimos struktūrą. Anot jos, šeima yra moteris, vyras ir jų vaikai. Tačiau tuojau pat priduria, jog šeima jai, visų pirma, asocijuojasi su tuo, ką ji patyrė, gyvendama „dirbtinėje“ vaikų globos namų šeimoje, t. y. su pagarba, meile ir pasitikėjimu. Šių trijų jausmų pagrindu suaugusieji turėtų kurti saugią aplinką vaikams augti. Galima numanyti, jog tokią merginos nuostatą taip pat lėmė ir jos pačios vaikystėje išgyventas nesaugumo jausmas. Šią nuojautą dar labiau sustiprina respondentės teiginys, jog ji savo vaikams suteiktų tai, ko pati nebuvo gavusi iki septynerių metų.

Taip pat mergina pabrėžia, jog šeimoje turėtų būti siekiama kompromiso. Pastarasis neįmanomas be abipusio supratimo. Tik stengiantis vienas kitą suprasti, priimti kitą kartu su jo nuomone ir lūkesčiais, šeimoje įmanoma pasiekti sutarimą. O santarvė yra ramaus gyvenimo pagrindas. Būtent ramaus gyvenimo lūkestį Tatjana išreiškia jau vėliau, kai kalba apie savo būsimos šeimos viziją. Iš merginos pasakojimo paaiškėja, jog ramų gyvenimą ji sieja ne vien su abipusiu sutarimu, bet ir su stabilumu – vieni namai, viena šeima, viena vaga ramiai „plaukiantis“ gyvenimas be jokių didesnių permainų. Giluminė interviu analizė leidžia išvelgti, jog trokštamas stabilumas yra susijęs su permainingu pačios gyvenimu, kuris veikiausiai dažnai buvo lydymas nerimo ir sunkumų.

Sunkumams išgyventi labai svarbus yra palaikymas. Tai dar vienas respondentės įvardinamas šeimai būtinas bruožas. Kaip paaiškėja iš tolimesnio jos pasakojimo, tik pradėjusi savarankiškai gyventi ir dėl to susidurdama su įvairiomis naujomis kliūtimis, ji dažnai sugrįžta į globėjos, vadinamos mama, šeimą, nes žino, jog ten susilauks palaikymo. Akivaizdu, jog tai didelė vertybė, todėl visiškai suprantama, kodėl ji yra neatsiejama merginos šeimos sampratos dalis.

Aiškų šeimos funkcijų įsisąmoninimas

Tatjanos pasakojime apie tai, kokia turėtų būti šeima, labai aiškiai galima išvelgti visas šiam institutui priskiriamas funkcijas. Tokie merginos akcentuoti šeimoje egzistuojantys jausmai, kaip meilė ir pagarba liudija apie emocinės funkcijos, o saugumo užtikrinimas – psichoterapinės funkcijos įsisąmoninimą. Paklausta, kam reikalinga šeima, ji įvardina ir reprodukcinę šeimos funkciją – „kad palikti kažką po savęs“. O tokios pasakojime paliečiamos temos, kaip darbas, namų jaukumo kūrimas, švara, tvarkingumas, bendrai visų šeimos narių atliekami buitines darbai, atskleidžia ekonominės ir namų tvarkymo funkcijos reikšmę Tatjanos išsivaizduojamoje šeimoje. Dar daugiau dėmesio mergina skiria šeimos narių bendravimui, kuris, visų pirma, turėtų būti šiltas, tačiau, kaip pati pabrėžia, „ne per daug toks saldus“. Šį teiginį mergina vėliau paaiškina, sakydama, jog svarbiausia bendravime išvengti veidmainystės. Šeimos nariai turėtų atvirai kalbėtis, o kilus nesutarimams – iš karto išsiaiškinti. Be bendravimo, respondentės šeimos sampratoje galima išvelgti ir edukacinės funkcijos svarbą. Ši funkcija įgyvendinama per vaikų auklėjimą, kurio pagrindinis tikslas, Tatjanos supratimu, yra išugdyti vaikus dorais žmonėmis. Taip pat jai svarbu išauginti vaikus stipriomis asmenybėmis, kad jie sugebėtų sėkmingai savarankiškai gyventi už šeimos ribų. Šiam tikslui pasiekti būtinas socialinės patirties perdavimas, o tai yra socializacijos funkcijos esmė.

Kalbėdama apie šeimos atliekamas funkcijas, respondentė nuolat pateikia pavyzdžius iš globos namų šeimos gyvenimo. Tai parodo, jog aiškų šeimos funkcijų įsisąmoninimas yra nulemtas šios šeimos efektyvaus funkcionavimo.

Pilnos šeimos lūkestis

Išanalizavus Tatjanos šeimos sampratą būtina pabrėžti, jog jai yra svarbu turėti pilną šeimą. Toks šeimos struktūros akcentavimas pastebimas jau pirmajame jos įvardintame šeimos apibrėžime. Juk tik išgirdusi klausimą, kas yra šeima, ji iš karto atsako, kad tai yra moteris, vyras ir jų vaikai. Pilnos šeimos lūkestį atskleidžia ir merginos pateikiamas būsimos šeimos vaizdinys, kuriame ji daug dėmesio skiria vyriškajai pusei – pasakoja, koks bus jos vyras, kokie bus jų santykiai, kaip jis elgsis su vaikais ir kt.

Nustebina tai, jog kalbėdama apie būsimą šeimą, ji tiksliai įvardina vaikų skaičių ir lytį. Tatjana labai nori dviejų sūnų ir vienos dukters. Labiausiai netikėta tai, kad toliau kalbėdama apie vaikus, mergaitę ji tarsi pamiršta ir visą pasakojimą skiria tam, kokius sūnus ji norėtų turėti. Tokios interviu frazės, kaip „aš noriu, kad jie užaugtų geri labai vyrai“, „kad jie kažko gyvenime pasiektų“,

„kad aš jausčiau paramą ir žinočiau, kad tai yra mano du stiprūs vyrai“, liudija vyriškos stiprybės teikiamo saugumo poreikį. Tai pripažįsta ir pati respondentė.

Toks vyriškosios pusės, apimančios tiek vyrą, tiek sūnus, akcentavimas gali būti paaiškinamas tuo, jog merginos gyvenime dažniausiai dominavo moterys. Patėvį ji turėjo tik penkis metus, visą kitą laiką ji gyveno nepilnoje, vienišos motinos, šeimoje. Aiškumui suteikti, būtina paminėti, kad dirbtinėje vaikų globos namų šeimoje, vaikus globėja, Tatjanos vaidina mama, augina viena be vyro. Todėl visai tikėtina, jog mergina svajoja turėti pilną šeimą, nes patiria tėviškos globos stoka.

Taip pat būtina paminėti, jog respondentei yra svarbi vyro ir moters santuoka. Kaip ji pati paaiškina, viena vertus, dėl to, kad taip yra parodomas pasitikėjimas, kita vertus, dėl to, jog tokios yra tradicijos. Interviu analizė atskleidžia, jog tradicijų paisymo Tatjana išmoko globos namų šeimoje. O tai parodo jos įtaką merginos šeimos sampratos susiformavimui.

„Šeima turėtų būti graži kaip pasakoj“

Interviu tekste pastebimas Tatjanos polinkis idealizuoti šeimą. Mergina idealizuoja vaikų globos namų šeimą, teigdama, jog ji davė jai netgi daugiau nei turi dauguma kitų vaikų, gyvenančių savo tėvų šeimose. Taip pat ir savo krikštatėvių šeimą, pateikdama idilišką konfliktų sprendimo pavyzdį, kai jos krikštatėviai suguldę vaikus į lovas, patys užsidegdavo žvakes ir prie taurės vyno ramiai aptardavo kilusius nesutarimus. Ne išimtis ir būsimos šeimos vaizdinys, kuris idealizuojamas, teigiant, jog jos „šeima turėtų būti graži kaip pasakoje“. Netgi buto, kuriame Tatjana nuomojasi kambarį, šeiminiškės šeima pateikiama, kaip tokia nuostabi, jog mergina joje jaučiasi lyg savoje – ji bendrauja su šeiminiškės šeimos nariais, kaip su savais, jaučia jų paramą ir rūpestį.

Galima numanyti, jog respondentė, idealizuodama šeimą, ją tarsi priešpastato neigiamai patirčiai, išgyventai motinos šeimoje.

Reflektuojama gyvenimo patirtis

Paprašyta papasakoti savo gyvenimo istoriją, Tatjana pradeda nuo savo gimimo datos ir vėliau nuosekliai susikirto savo gyvenimą į kelis aiškius etapus: nuo gimimo iki dviejų metų – gyvenimas kūdikių namuose; nuo dviejų iki septynerių metų – gyvenimas patėvio namuose kartu su girtaujančia motina; nuo septynerių iki beveik aštuonerių metų – pusmetis praleistas gatvėje, kurį ji pati įvardina bastūnišku gyvenimu; nuo beveik aštuonerių metų iki šešiolikos – gyvenimas dirbtinėje šeimyninių vaikų globos namų šeimoje; nuo šešiolikos iki devyniolikos –

savarankiškumo mokymasis Jaunimo namuose; nuo devyniolikos iki dabar – pilnavertis savarankiškas gyvenimas.

Toks nuoseklus rišlus biografijos pateikimas rodo, jog mergina ne kartą yra permaščiusi savo gyvenimo istoriją. Kitaip tariant, ji gyvena reflektuotą gyvenimą. Taip pat galima interpretacija, kad respondentė ne kartą jau yra pasakojusi apie jį, todėl turi pasakojimo įgūdžių.

Savirefleksijos faktą patvirtina ir tai, kad savo gyvenimą ji tarsi padalina į dvi dalis – blogąją gyvenimo pusę su neigiama patirtimi ir gerąją gyvenimo pusę, suteikusią teigiamos patirties. Autentiškumo dėlei, tikslinga iliustruoti pateiktą išvalgą šiais Tatjanos žodžiais: „aš jau pamačiau ir blogąją pusę, ką tai reiškia ir gatvėj gyvent, ir pamačiau kitą pusę – iš tikro kaip kiti žmonės gyvena, va taip va normaliai. Ir galiu pasverti, kad iš tikrųjų, ką tai reiškia vat šitie du skirtingi dalykai gyvenime.“.

Reflektuodama bei lygindama dvi skirtingas savo gyvenimo patirtis, respondentė tarsi atsirenka, kas vertinga, o kas ne. Taip ji formuoja savo vertybių sistemą ir požiūrį į įvairius dalykus, tarp jų ir į šeimą. Tad galima teigti, kad gyvenimo patirties reflektavimas taip pat turėjo didelę įtaką merginos šeimos sampratos susiformavimui.

„Košmarų pusmetis“, kai „mes buvom Vilniaus bastūnai“

Skausmingiausią patirtį Tatjana išgyveno po patėvio mirties su motina atsidūrusi gatvėje. To meto siaubą perteikia tokios interviu metu nuskambėjusios frazės, kaip „mes buvom Vilniaus bastūnai“, „Mcdonaldas mane maitindavo“, „Aš ir sirgau, ir niežais, ir buvau purvina“, „Ir lauke tekdavo nakvot, ir tekdavo ten pas jos ir kažkokius meilužius ten miegot“, „man liepdavo ant grindų miegoti, o ten mama to draugo lovoj miegodavo“, „per veidą būdavau trankoma ir už plaukų tąsoma“, „būdavau pakankamai labai žeminama“. Nenuostabu, jog šį gyvenimo laikotarpį mergina įvardina „košmarų pusmečiu“. Vaizdingas papasakojimas puikiai atskleidžia kokioje nesaugioje, netgi grėsmingoje aplinkoje jai teko gyventi. O iš motinos patirtas smurtas ir pažeminimai parodo, jog ji buvo nemylima ir atstumta paties artimiausio tuo metu jai buvusio žmogaus. Ši „blogoji gyvenimo pusė“ Tatjanos iki šiol prisimenama su didžiausiu siaubu ir skausmu, todėl suprantama, jog daugiau niekada gyvenime ji nenorėtų to paties patirti. Suvokus respondentės išgyvenimus, tampa visiškai aišku, kodėl, kalbėdama apie šeimą, ji akcentuoja saugios aplinkos vaikams kūrimą, pagarbą, vienas kito priėmimą bei rūpestį. O sunkiai išgyventas „bastūniškas“ gyvenimas be stogo virš galvos, lydimas bado ir ligų, paaiškina jos norą turėti ramų, stabilų gyvenimą vienuose namuose, kuriuose būtų tvarkinga, jauku ir būtų patenkinti pagrindiniai materialiniai poreikiai.

Motinos atšiaurumą mergina patyrė ne vien tada, kai atsidūrė su ja gatvėje, tai ji išgyveno ir anksčiau, dar augdama patėvio namuose. Tačiau iš jos pasakojimo susidaro įspūdis, jog tuomet

motinos abejingumas nebuvo toks žeidžiantis, nes jos rūpesčio stoką kompensavo kartu gyvenusi teta, mamos sesuo, o smurtavimas ir užgauliojimai nebuvo tokie skaudūs, nes ją užstodavo patėvis. Giluminė interviu analizė atskleidžia, jog pastarasis Tatjanos gyvenime labai svarbus. Mergina jį apibūdina, kaip „geros širdies“ žmogų. O pasakojimas apie jos konkurenciją su netikra seserimi, patėvio dukra, dar labiau akcentuoja jo reikšmę respondentei. Anot jos, patėvio dukra nuolat pabrėždavo Tatjanai, kad jis esąs netikras jos tėvas. Tokie įtikinėjimai merginai atrodė nesuprantami, nes patėvį ji laikė savo tikroju tėčiu. Šis pavyzdys atskleidžia, jog turėti tėvą respondentei buvo labai svarbu. Tai patvirtina ir ketinimas susipažinti su biologiniu tėvu.

Tėvo vaidmens sureikšminimas visiškai suprantamas turint omenyje jo teikiamą saugumą. Juk jis gynė ją nuo smurtaujančios motinos. O tai paaiškina, kodėl merginos šeimos sampratoje svarbus vyriškosios lyties egzistavimas – turėdama vyrą ar stiprų sūnų ji galės jaustis saugi.

Bendraamžių užgauliojimai Jaunimo namuose – skausmingas motinos atstūmimo atsikartojimas

Neigiamai savo gyvenimo patirčiai Tatjana priskiria ir gyvenimo Jaunimo namuose etapą. Jo metu mergina patyrė žeidžiančius kartu gyvenusių bendraamžių užgauliojimus. Dėl jų ji jautėsi nepriimta ir nereikalinga. Kitaip tariant, išgyveno tuos pačius jausmus, kuriuos patyrė ir dėl motinos atstūmimo.

Giluminė interviu analizė atskleidžia, jog respondentė įsisąmonina skaudžius išgyvenimus, tačiau tuo pačiu stengiasi nuo jų ir atsiriboti. Ji tarsi „užbraukia“ tai, kas buvo bloga ir verčia naują gyvenimo puslapį, kuriame ji stipri ir laiminga. Taip ji jaučiasi išėjusi iš jaunimo namų ir pradėjusi savarankišką gyvenimą, gražinusį pasitikėjimą savimi ir suteikusį džiaugsmą. Taip pat ji jaučiasi ir savo motinos atžvilgiu. Tatjanos teiginys, jog dabar viskas jos ir motinos santykiyje „apsivertė aukštyl kojom“, rodo, kad dabar ji yra stipresnė už ją. Mergina pasakoja, kad anksčiau atsitiktinai sutikusi gatvėje vis dar valkataujančią savo biologinę motiną, ji jai moralizuodavo dėl jos gyvenimo būdo, primindavo jos žiaurų elgesį arba, atvirškščiai, stengėsi atleisti ir jai padėti, o motina, suprasdama savo klaidas, nusižemindama lenkdavo prieš ją galvą. Tačiau dabar to jau nebėra. Tatjana nebesusitinka su savo mama ir, kaip pati teigia, dėl to jai „rami galva“, nes jos nematydama, atsiriboja nuo skaudžių prisiminimų.

„Mane visi bendrom jėgom pastatė ant kojų“

Su daug didesniu entuziazmu respondentė pasakoja apie savo gyvenimo „gerąją pusę“. Jai pasisekė, nes didesniąją gyvenimo dalį ją supo teigiama aplinka – žmonės, kurie ją „bendrom jėgom

pastatė ant kojų“. Pirmas toks žmogus buvo pradinė klasių mokytoja, ištraukusi Tatjaną iš gatvės ir padėjusi apsigyventi šeimyniniuose vaikų globos namuose. Pastaruosiuose mergina įgijo tikrą šeimą, kurios neprarado ir išėjusi iš jų. Nors tyrėją stebina tai, jog respondentė savo globėją vadina mama, kartu užaugusius vaikus – broliais ir seserimis, o globėjos seserį bei motiną – savo teta ir močiute, pačiai Tatjanai tai atrodo visiškai suprantamas dalykas. Juk šeimyniniuose vaikų globos namuose ji augo kaip tikroje šeimoje: viskuo dalinosi, buvo priimta, jautėsi saugi ir reikalinga, buvo mylima ir prižiūrima, auklėjama ir mokoma gyventi. Todėl ji išaugo visiškai kitokiu žmogumi nei jos motina, kuri taip pat buvo netekusi tėvų globos, tačiau augo ne tokioje teigiamoje aplinkoje kaip respondentė, o internate. Už kitokį gyvenimą, nei jis galėjo būti, Tatjana labiausiai dėkinga savo globėjai, kuri ją tarsi molį „sulipdė tokią, kokią norėjo matyt.“. Kaip parodo interviu analizė, visa tai taip pat turėjo didelės įtakos merginos šeimos sampratos susiformavimui.

Turint omenyje ypač teigiamą globėjos šeimos aplinką, atsiskleidžia ir merginos polinkio idealizuoti šeimą priežastys. Juk iki tol ji patyrė tikrą košmarą.

Be globėjos šeimos, respondentę supa ir daug kitų gerų žmonių: tai Jaunimo namų socialinė darbuotoja, mokiusi savarankiškai gyventi; taip pat ir kita socialinė darbuotoja, tapusi merginos krikšto mama; buto, kuriame nuomojasi butą, šeimnininkės šeima; vaikinai ir jo tėvų šeima, kurie nuolat palaiko Tatjaną ir padeda, jos žodžiais tariant, nenusiridenti, nekartoti motinos klaidų. Kita vertus, galima numanyti, kad tiesiogiai susidurdama su teigiama šeimos patirtimi, mergina įgyja įgūdžių, kurių neturėjo jos motina, ir kurie yra reikalingi tam, kad ji galėtų įgyvendinti savo darnios šeimos viziją.

3.3.2 Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Giluminė naratyvinių biografinių interviu analizė atskleidė, jog socialinės rizikos šeimose augusiems jaunuoliams yra būdinga **priešinga jų tėvų šeimos modeliui šeimos samprata**, kitaip, **darnios šeimos samprata**.

Atlikta analizė leido konceptuali lygmeniu išsiaiškinti pagrindines darnios šeimos sampratos susiformavimo priežastis, kuriomis remiantis buvo nustatytas jos susiformavimo mechanizmas. Apibendrinant visas priežastis galima teigti, jog jaunuoliai išgyveno skausmingą patirtį tėvų šeimoje bei patyrė visuomenės stigmatizaciją. Noras atsiriboti nuo skaudžių išgyvenimų ir visuomenės atstūmimo baimė skatina vengti to, kas ir vėl tai gali sukelti. Tai ir yra **darnios šeimos sampratos susiformavimo mechanizmo esmė**, kurią dar būtų galima įvardinti taip: **daryti viską priešingai, nei tėvai darė, tam, kad išvengtų skaudžios patirties pasikartojimo ir stigmatizacijos**.

Aiškumui suteikti, tikslinga detaliau aptarti jaunuolių šeimos sampratą, susiejant ją su konkrečiais skausmingos patirties momentais.

Visų pirma, pateikdami savo šeimos sampratą jaunuoliai akcentuoja **tamprių tarpusavio ryšių tarp šeimos narių būtinybę**. Jų egzistavimas šeimoje garantuoja poreikių būti priimtu, reikalingu ir mylimu patenkinimą. Taip pat glaudus ryšys su šeimos nariu užtikrina jo paramą. Kitaip tariant, jaunuoliams svarbu žinoti, jog jie nėra vieni, o turi į ką atsiremti, su kuo pasidalinti tiek teigiamais, tiek neigiamais išgyvenimais, kaip ir tai, jog patys yra atrama kitam ir dėl to yra svarbūs. Turėti tokius poreikius būdinga kiekvienam žmogui, tačiau socialinės rizikos šeimose augusiems jauniems žmonėms jie tampa ypač aktualiais, nes jų nedarniose tėvų šeimose šie poreikiai nebuvo patenkinami. Dėl šeimos narių abejingumo vienas kito atžvilgiu, jie patyrė frustraciją. Kad ir kaip būtų paradoksalu, tačiau ši frustracija yra naudinga jų šeimos sampratos atžvilgiu, kadangi siekdami ją sumažinti, jaunuoliai formuojasi tokį šeimos vaizdinį, kuris yra priešingas tėvų šeimai, kurioje stokojama tarpusavio paramos, dominuoja silpni ryšiai ir abejingumas vienas kitam.

Gladiams ryšiams sukurti ir juos palaikyti **būtiną šeimos narių bendravimą**. Informacijos vienas kitam pateikimas, rūpimų tiek šeimos, tiek visuomenės klausimų bei problemų aptarimas, nuomonių bei gyvenimiškos patirties pasidalinimas, bendrų sprendimų priėmimas, empatiškas išklausymas kuria geranorišką atmosferą šeimoje ir lemia jos narių santykių darną. Visiškai priešingai yra tyrime dalyvavusių jaunuolių šeimose. Kaip atskleidžia giluminė interviu analizė, socialinės rizikos šeimose nesikalbama arba nuolat konfliktuojama. Konfliktiški santykiai parodo šeimos narių nesugebėjimą bendrauti. Kitaip tariant, šių šeimų bendravimo funkcija yra sutrikusi, o tai sąlygoja jų nedarnumą. Būtent tai suprasdami ir skaudžiai dėl to išgyvendami jaunuoliai savo šeimos sampratoje akcentuoja pozityvaus bendravimo svarbą. Konfliktiški santykiai, sutrikęs bendravimas tėvų šeimoje vėlgi netikėtai teigiamai pasitarnauja jaunuolių darnios šeimos sampratos susiformavimui, nes dėl jų patirta kančia lėmė svajones apie priešingą patirtį, t. y. apie šiltą, dėmesingą ir glaudų bendravimą.

Pastarasis glaudžiai siejasi su **santarve šeimoje, kurią jaunuoliai taip pat pabrėžia pateikdami savo šeimos sampratą**. Vienas kito supratimas, abipusis sutarimas ir pasitikėjimas užtikrina ramybę namuose, o tuo pačiu yra ir saugios aplinkos kūrimo sąlyga. Viena vertus, santarvė garantuoja, jog šeima neiširs. Dėl to vaikas jaučiasi saugiai, jam nereikia nerimauti, jog gali prarasti ryšį su vienu iš tėvų. Kita vertus, šeimos santykiuose egzistuojant santarvei, išvengiama triukšmo, nesantaikos, kurie buvimą namuose padaro nepakenčiamu. Deja, socialinės rizikos šeimose augusių jaunuolių papasakotos gyvenimo istorijos liudija priešingą jų patirtį. Nedarniose savo tėvų šeimose šie jauni žmonės išgyveno daugybę barnių, matė ar net patyrė nemažai fizinio, emocinio bei psichologinio smurto. Dauguma jų prarado ryšį su vienu iš tėvų dėl konfliktiškų santykių pasekme tapusių tėvų skyrybų. Taigi visa ši jaunuolių išgyventa skausminga patirtis lėmė santarvės

akcentavimą jų šeimos sampratoje. Daugiau nebegalėdami kęsti minėtų sunkių išgyvenimų, jie įgyja supratimą, jog šeimoje neturi būti smurto ir barnių, o atvirkščiai – turi egzistuoti pagarba vienas kitam, pasitikėjimas, abipusis supratimas ir sutarimas.

Greta santarvės **šeimoje turi egzistuoti ir meilė**, kuri jaunuolių supratimu pasireiškia švelnumu tarpusavio santykiuose bei rūpesčiu. Jaunuolių pasakojimai atskleidžia, jog jie nori rūpestingos antrosios pusės ir šilto bendravimo su ja. Dar labiau tai pabrėžiama, kalbant apie santykius su vaikais. Giluminė interviu analizė atskleidžia jaunuolių nuostata, jog **mylėti vaikus, tai visų pirma, – rūpintis jais, tenkinti tiek jų materialinius, tiek emocinius poreikius, o taip pat, sudaryti sąlygas skleisti jų asmenybėms, išauklėti juos pilnaverčiais visuomenės nariais**. Deja patys socialinės rizikos šeimose užaugę jaunuoliai dažnai neturi pilnaverčio gyvenimo, t. y. išsilavinimo, darbinio užimtumo, turiningo laisvalaikio, pastovių santykių. Jie nėra savęs įtvirtinę visuomenės gyvenime ir dėl to jaučia nusivylimą bei pyktį. Šie jauni žmonės nusivylę savimi, nes nieko gyvenime nėra pasiekę. Kita vertus, jie jaučia pyktį tėvams, nes yra įsitikinę, kad būtent tėvai dėl to kalti, o tiksliau jų nepriežiūra, atšiaurumas ir abejingumas tam, kokia yra ir bus jų vaikų gyvenimo kokybė. Todėl socialinės rizikos šeimose augę jaunuoliai jaučia poreikį kompensuoti tos kokybės stoką ir numato, jog su savo vaikais elgsis priešingai, nei su jais elgėsi jų tėvai.

Nors tėvų dėmesio, šiltų jausmų stoka ir nepriežiūra vėlgi, kaip ir visa kita neigiama ir skausmingai išgyventa socialinės rizikos šeimose augusių vaikų patirtis, paradoksaliai teigiamai pasitarnauja jų darnios šeimos sampratos susiformavimui, tačiau negalima neįžvelgti ir kenksmingų jos pasekmių. Tos **kenksmingos pasekmės yra jaunuolių menkavertiškumo jausmas, nepasitikėjimas savimi, socialinių įgūdžių, reikalingų darnios šeimos sampratos įgyvendinimui stoka**.

Tačiau dėl to kaltinti vien tik tėvus būtų neteisinga. Nemažiau įtakos šių trukdančių realizuoti darnios šeimos viziją jaunuolių asmenybės ypatumų susiformavimui turi **netobula pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistema**. Jos netobulumą liudija tai, kad nei vieno tyrime dalyvavusio jaunuolio tėvų šeimoje situacija nepasikeitė, neįvyko teigiamų pokyčių, nors su tomis šeimomis ir dirba socialiniai darbuotojai. Teigiamų rezultatų stoką paaiškina dar teorinėje šio darbo dalyje pateikta išvalga, kad darbas su socialinės rizikos šeimomis labiau yra kontroliuojančio, o ne padedančio pobūdžio, kas didina šių šeimų stigmatizaciją, lemiančią klientų nepasitikėjimą savimi bei menką motyvaciją keistis. Tie klientai yra ne vien tik tėvai, bet ir jų vaikai, kurių savivertė dėl patiriamo visuomenės atstūmimo yra taip pat žema.

Kita vertus, **stigmatizacija, kaip ir skaudi patirtis tėvų šeimoje, taip pat turi ir teigiamos įtakos**. Nors tai ir paradoksalu, tačiau ir jos dėka socialinės rizikos šeimose užaugę vaikai formuojasi darnios šeimos sampratą.

Tai, kad jaunuoliai patiria visuomenės atstūmimą, visų pirma, atsiskleidžia per jų *jaučiamą gėdą dėl savo tėvų šeimos*. Gėdos jausmo išgyvenimą liudija jų interviu tekstuose išvelgiami tam tikrų skausmingų istorijų pagražinimai, gėdingų faktų nuspėjimas, akcentuojant kitus, mažiau gėdingus faktus, problemų menkinimas ir pan. Taip jaunuoliai elgiasi todėl, kad jų tėvų šeimose be nedarnumo egzistuoja ir įvairios problemos, dėl kurių visuomenė atstumia. Juk alkoholizmas, smurtas, skurdas, skyrybos – neatitinkantys priimtinių normų reiškiniai. Todėl norėdami būti visuomenės priimti, jie priversti slėpti šių reiškinų egzistavimą tėvų šeimoje. Suvokdami stigmatizacijos grėsmę, baisų pažeminimą, kuris patiriamas dėl atstūmimo, ir jausdami gėdos našta, šie jauni žmonės nurodo, jog savo būsimose šeimose stengsis išvengti panašių problemų.

Antra, jaunuolių išgyvenimai dėl stigmatizacijos atsiskleidžia per jų *šeimos idealizavimą*. Jų šeimos vaizdinyje pastebimas teigiamos patirties hiperbolizavimas, ypač efektyvus funkcionavimas, idealus atitikimas visiems reikalavimams, kuriuos visuomenė kelia šeimai. Socialinės rizikos šeimose užaugę jauni žmonės, pateikdami idealizuotą šeimos sampratą, bando atsverti ypatingai neigiamą tėvų šeimos patirtį, jos disfunkcionalumą, visuomenės lūkesčių neišpildimą. Pateikdami idealizuotą šeimos sampratą jie tarsi sako visuomenei: „mane galima priimti, nes aš nebūsiu toks, kaip mano tėvai, aš būsiu idealus“.

Taigi visuomenė ir pati pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistema stigmatizuodamos problemines šeimas padaro gerą darbą ta prasme, kad parodo probleminių šeimų vaikams, koks elgesys šeimose yra nepriimtinas, už kokią skiriama didžiausia bausmė, t. y. atstūmimas, ir taip suformuoja jiems visiškai priešingą disfunkcinei šeimai šeimos sampratą. Tačiau **tu pačiu visuomenė bei socialinės pagalbos sistema ir neigiamai paveikia šiuos jaunus žmones, nes stigmatizuodamos sutrikdo jų asmenybės raidą, nulemia jų silpnąsias savybes, dėl kurių, net ir turėdami darnios šeimos sampratą, socialinės rizikos šeimų vaikai gali neįstengti jos realizuoti.**

Darnios šeimos sampratos realizavimui kliudo ir dar viena tyrimo metu išryškėjusi problema, t. y. **atskiro būsto stoka**. Suaugę socialinės rizikos šeimų vaikai, dėl žemo išsilavinimo, prastai apmokamo darbo, nuolat juos lydinčių materialinių sunkumų, turi ribotas galimybes išsinuomoti ar įsigyti nuosavą būstą. Gauti socialinį būstą taip pat sunku – ilgus metus tenka laukti pretenduojančiųjų į jį eilėje. Taigi jie priversti likti gyventi disfunkcinėse savo tėvų šeimose, kuriose, akivaizdu, kad įgyvendinti turimą darnios šeimos sampratą nėra galimybės.

Viena iš terpių, kurioje jaunuoliai bando tam tikra prasme realizuoti savo šeimos sampratą, t. y. patenkina emocinius poreikius, glaudžiai bei šiltai bendrauja ir pan., yra jų draugų ratas. **Draugų ratas jiems yra tarsi alternatyva šeimai**. Tačiau visgi draugai nėra jai tapatu, todėl ir ši terpė nesuteikia darnios šeimos patirties, be to, ji nėra ta vieta, kurioje būtų galima tą patirtį realiai įgyvendinti.

Apžvelgus bendras socialinės rizikos šeimose augusių vaikų šeimos sampratos, jos formavimosi bei įgyvendinimo galimybių tendencijas, būtina pabrėžti, jog **tyrimo duomenų analizė atskleidė ir tam tikrus penkių interviuotų jaunuolių šeimos sampratos skirtumus.**

Pirmiausia pastebimi tam tikri skirtumai **tarp priešingų lyčių** respondentų. Merginos, pasakodamos savo gyvenimo istorijas, užsimena ne tik apie skriaudas patirtas tėvų šeimoje, bet ir apie draugų padarytas nuoskaudas ar jų neigiamą įtaką. Tuo tarpu vaikinai, priešingai, akcentuoja glaudžius ryšius su draugais, vadina juos šeima. Šį skirtumą būtų galima interpretuoti, kaip didesnę vyriškos lyties atstovų solidarumą draugų atžvilgiu. Nors draugai jiems ir yra darę neigiamą įtaką, vaikinai to neprisipažįsta, tarsi nenorėdami jų išduoti. Kita vertus, moteriškajai lyčiai yra lengviau reikšti emocijas, todėl jos atvirai pasakoja apie bendraamžių nulemtą blogą patirtį. Susiejant šias interpretacijas su respondentų šeimos sampratomis, nustatyta, jog *vaikinai partnerių/sutuoktinių poroje gali būti linkę akcentuoti draugystę, o merginos – meilę ir rūpestį.*

Taip pat išvelgtas ir dar vienas skirtumas tarp skirtingos lyties respondentų: nustatyta, kad *vyriškos lyties atstovams gali būti būdinga akcentuoti ekonominės bei namų tvarkymo funkcijos atlikimą šeimoje.* Šią išvalgą leido padaryti apklaustų vaikinių interviu tekstuose dažnai pasikartojantis materialinių poreikių tenkinimo akcentavimas. Tuo tarpu merginos šia tema kalbėjo mažai. Galima numanyti, jog materialinių poreikių patenkinimas vyrams teikia didesnę saugumą. Galbūt jie jaučia ir didesnę atsakomybę dėl visuomenėje vis dar egzistuojančios nuostatos, jog vyras yra šeimos išlaikytojas.

Antra, interviu analizė atskleidė ir skirtumus tarp respondentų **pagal jų amžių.** Pastebėta, jog tyrime dalyvavusios jaunesnio amžiaus respondentės silpnai buvo įsisąmoninusios visas šeimos funkcijas, šeimos struktūrą, jos gebėjimą kontaktuoti su aplinkiniais ir pan. Galima manyti, jog taip yra todėl, kad jos dar rimtai negalvoja apie šeimą. Tuo tarpu vyresni respondentai jau yra susimąstę apie savo naujos šeimos kūrimą, todėl jų šeimos samprata yra labiau įsisąmoninta, kalbėdami apie ją, jie pateikia išsamesnius paaiškinimus. Remiantis šiomis išvalgomis nustatyta, jog *bręstant asmenybei gali keistis ir šeimos samprata, ji gali būti nuolat papildoma, su laiku vis labiau įsisąmoninama.*

Kita vertus, viena jaunesnio amžiaus mergina taip pat išsamiai pateikia savo šeimos sampratą. Tai galima paaiškinti tuo, jog ji turėjo galimybę išgyventi ir teigiamą darnios šeimos patirtį. Reflektuodama jos ir iki tol buvusios neigiamos nedarnios šeimos patirtis, jausdama vienos ir kitos skirtumus, ji pakankamai gerai įsisąmonino visus šeimos sampratos elementus. Panašiai yra ir su vienu vyresnio amžiaus vaikinu, kuris taip pat turi galimybę išgyventi teigiamą šeimyninio gyvenimo patirtį, iš darnių šeimų pavyzdžių semtis naujų žinių bei įgūdžių, formuoti naujas vertybes. Ši išvalga leidžia nustatyti, kad *esant teigiamai socialinei aplinkai gali keistis šeimos samprata. Taigi ji tikrai yra formuotina, o ne, pavyzdžiui, genetinė.*

Teigiama socialinė aplinka gali būti dvejopo pobūdžio: formali (mokykla, socialinės pagalbos institucijos) ir **neformali** (giminaičiai, draugai ir pan.).

Atliktas tyrimas atskleidė specialistų pagalbos trūkumą, t. y. silpną formalios pagalbos šaltinio funkcionavimą socialinės rizikos šeimose augančių vaikų, vėliau tapusių jaunuoliais, šeimos sampratos srityje. Jaunuoliai teigė, apie šeimą ir tai, kaip ji gali darniai funkcionuoti, kur kas daugiau sužino iš draugų ir giminių.

Pastaroji išvalga ypač svarbi, galvojant apie rekomendacijas socialiniams darbuotojams ir kitiems specialistams dėl pagalbos socialinės rizikos šeimose augusiems vaikams formuoti darnios šeimos sampratą ir įgyti įgūdžių, reikalingų jai įgyvendinti.

3.3.3 Rekomendacijos

- 1) Tirti atvejai rodo, jog seniūnijų socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, mokyklų socialiniai pedagogai, psichologai socialinės rizikos šeimose augančių vaikų šeimos sampratai skiria labai mažai dėmesio. Akivaizdu, jog siekiant nutraukti „uždara ratą“, kai socialinės rizikos šeimų vaikai, užaugę kuria analogiškas šeimas, būtina kreipti didesnę dėmesį į jose augančią jaunąją kartą. Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, kurie rodo, jog nedarnių šeimų vaikai yra susiformavę darnios šeimos sampratą, *rekomenduojama didesnę dėmesį skirti ne jų šeimos sampratos formavimui, o įgūdžių ir savybių, reikalingų jai realizuoti (pasitikėjimo savimi ir kitais, pozityvaus bendravimo, konfliktų sprendimo taikiu būdu, jausmų išsąmoninimo, tėvystės ir kt.), ugdymui.* Tai galėtų būti įgyvendinama per savižinos, potyriminius, grupinio aptarimo užsiėmimus, vaidmenų žaidimus, individualias konsultacijas ir pan. Išvardintais būdais taip pat galima padėti išsąmoninti trūkstantis šeimos sampratos elementus. Taipogi, atsižvelgiant į mokyklos, kurioje jaunuoliai praleidžia didelę laiko dalį, svarbą jų gyvenime, *turėtų būti skiriama daugiau dėmesio Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos vykdymui ugdymo įstaigoje.*
- 2) Tyrimo rezultatų analizė leido padaryti paradoksalią išvalgą: neigiama patirtis tėvų šeimoje ir dėl jos išgyventa skausminga patirtis suformavo vaikams priešingą tėvų šeimos modeliui, t. y. darnios šeimos sampratą. Visgi probleminių šeimų difunkcionalumas negali būti vertinamas teigiamai, nes kenkia jose augančių vaikų psichosocialinei raidai, dėl ko jie, nors ir turi darnios šeimos sampratą, susiduria su sunkumais ją realizuojant. Taigi su šiomis šeimomis turi būti intensyviai dirbama. Deja, tirti atvejai parodė, jog darbas su socialinės rizikos šeimomis yra atliekamas neefektyviai: nei vieno respondento tėvų šeimoje krizinė situacija nesikeičia. Tai galima paaiškinti pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemos formalumu ir neigiamu požiūriu į šias šeimas, kuris atsiskleidžia per kontroliuojančią,

prižiūrinčią, o ne palaikančią padedančią socialinių darbuotojų veiklą. Toks požiūris ir jo nulemtas socialinės pagalbos pobūdis stigmatizuoja šiuos žmones, dėl ko jie užsisklendžia, praranda pasitikėjimą ir motyvaciją keistis. Teigiami pokyčiai socialinės rizikos šeimoje yra labai svarbūs dėl to, kad atstačiusi savo funkcionavimą, ji pati tampa teigiamu pavyzdžiu savo vaikams. To siekiant svarbu keisti požiūrį į šias šeimas ir žvelgti į jas, kaip į esančias rizikoje, o ne keliančias riziką visuomenei; svarbu mažinti biurokratinį aparatą pagalbos socialinės rizikos šeimoms sistemoje, kas padėtų kurti labiau neformalią, pasitikėjimą skatinančią ir stigmatizaciją mažinančią aplinką; taip pat, įtraukti šias šeimas į visuomeninę veiklą (pvz., į bendruomenės švenčių rengimą, dalyvavimą jose); didesniu mastu vykdyti tėvystės įgūdžių ugdymo programas, rengti savižinos užsiėmimus ir pan.

- 3) Tyrimo rezultatų analizė leido padaryti dar vieną paradoksalią išvargą: socialinės rizikos šeimų vaikų patiriama stigmatizacija dėl tėvų šeimos neatitikimo visuomenėje priimtoms normoms taip pat formuoja šių jaunų žmonių darnios šeimos sampratą. Visgi stigmatizacija, kaip ir neigiama patirtis tėvų šeimoje, sutrikdo vaikų psichosocialinę raidą, o tai lemia jų silpnųjų savybių (menkavertiškumo, socialinių įgūdžių stokos, izoliacijos ir kt.) susiformavimą, kurios tampa kliūtimi, įgyvendinant darnios šeimos sampratą. Todėl svarbiausia, dirbant su šiais jaunais žmonėmis, yra stiprinti jų pasitikėjimą savimi ir savo galimybėmis realizuoti turimą darnios šeimos sampratą. Tai galima padaryti pirmoje rekomendacijoje išvardintais būdais.
- 4) Tyrimas atskleidė ir dar vieną kliūtį, trukdančią socialinės rizikos šeimose augusiems vaikams realizuoti darnios šeimos sampratą, t. y. atskiro būsto problemą. Dažniausiai menkai išsilavinusių ir nedaug uždirbančių jaunuolių galimybės išsikelti iš tėvų namų yra ribotos. Taigi jie priversti likti nedarniose tėvų šeimose, kuriose negali įgyvendinti savo turimos šeimos vizijos. Todėl turėtų būti kuriama atskira šių jaunų žmonių aprūpinimo būstu sistema (pvz., būsto nuomos mokesčio kompensacijų sistema).
- 5) Tyrimo metu išryškėjo teigiamas vaiko, kuriam teko palikti tėvų šeimą, globos pavyzdys: globa, šeimą atkartojančiuose vaikų globos namuose, kuriuose vaikas turi mamą, kurią atstoja vaikų globos specialistė, nuolat gyvenanti kartu ir kurianti artimus santykius. Tokia patirtis globojamam vaikui turėjo ypatingai teigiamos patirties tiek formuojantis šeimos sampratą, tiek įgyjant įgūdžių, reikalingų ją realizuoti. Šis pavyzdys akivaizdžiai parodo poreikį keisti Lietuvoje egzistuojančią vaikų globos sistemą: atsisakyti didelių, institucinių globos namų ir pereiti prie šeimyninių.

Literatūros sąrašas

1. Alkoholio vartojimas ir padariniai. Prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2046> [Žiūrėta: 2008-06-24];
2. Ambrozienė D. Leidinio „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2007 m.“ pristatymas, 2008. Prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2478> [Žiūrėta: 2009-05-01];
3. Bandura A. Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai: socialinė kognityvi teorija. Vilnius, 2009;
4. Barabas F. K., Erler M. Die Familie. Lehr- und Arbeitsbuch fur Familiensoziologie und Familienrecht, 2002. Prieiga internete: <http://books.google.lt/books?id=vgVd8K2zelsC&dq=Die+Familie.+Lehr-+und+Arbeitsbuch+fur+Familiensoziologie&print> [Žiūrėta: 2009-05-01];
5. Biudžetinės įstaigos Vilniaus miesto socialinės paramos centro 2008 m. ataskaita, 2009. Prieiga internete: [http://www.spcentras.lt/spc/_img/_up/File/TVARKOS\(APRASAI\)/SPC_2008%20m%20%20veiklos%20ataskaita.doc](http://www.spcentras.lt/spc/_img/_up/File/TVARKOS(APRASAI)/SPC_2008%20m%20%20veiklos%20ataskaita.doc) [Žiūrėta: 2009-05-15];
6. Čekuolienė D. *Ankstyvoji intervencija: vakar dienos iššūkiai*. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos „Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui, šeimai ir bendruomenei aspektai“ medžiaga. 2006. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/docs2/DKLIOKOK.PDF> [Žiūrėta 2009-05-01];
7. Čepienė R., Giedraitienė E. *Jaunimo požiūris į genetinę šeimą: būsimos šeimos modelio paieškos*. SOTER, Nr. 22(50), 2007;
8. Darbo su socialinės rizikos šeimomis tvarkos aprašas, 2008 m. birželio 9 d., Nr. 17-1-129;
9. Dromantienė L., Šalaševičiūtė R. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo*. Socialinis darbas, Nr. 5(1), 2006;
10. Dumbliauskas V. Sociologija. Mokymo priemonė. Vilnius, 1999;
11. Fernandez de la Hoz P. Familienleben und Gesundheit – aus der Perspektive der sozialen Inklusion, 2004. Prieiga internete: http://www.oif.ac.at/aktuell/MAT20_Familienleben_Gesundheit_2004.pdf [Žiūrėta: 2009-05-01];
12. Golze D. Kinderschutz geht vor, 2007. Prieiga internete: <http://www.diana-golze.de/bundespolitik/reden/detail/artikel/kinderschutz-geht-vor/> [Žiūrėta: 2009-05-01];
13. Grigaliūnienė V. Šeima ir vaiko emocinis pasaulis: mokomoji knyga. Kaunas, 2008;
14. Höllinger F. Soziologie der Familie und des Lebenslaufs, 2002. Prieiga internete: <http://www.kfunigraz.ac.at/~hoelling/vorlesungsunterlagen.doc> [Žiūrėta: 2009-05-01];
15. Huinink J., Konietzka D. Familien-soziologie. Eine Einfurung, 2007. Prieiga internete: http://www.amazon.de/gp/reader/3593383683/ref=sib_dp_pt#reader-link [Žiūrėta: 2009-05-01];
16. Ivanauskienė V. *Šeimos funkcionavimo ypatumai: paauglių ir jų tėvų požiūris*. Socialinis darbas, Nr. 1(3), 2003;
17. Janulaitienė N. *Nedarni šeima ir asocialus paauglys*. Teisės apžvalga, Nr. 2, 1991;
18. Juodraitis A. *Nepilnamečių priežiūros institucijos ugdytinių adaptacijos socioedukacinės prielaidos*. Socialinis darbas, Nr. 1(3), 2003;
19. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. liepos 28 d. įsakymas Nr. A1-212 „Dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės Vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2006, Nr. 86-3373;
20. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gruodžio 16 d. įsakymas Nr. A1-207 „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 9-254;
21. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas, 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493 // Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589;
22. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 birželio 8 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008. Nr. 69;
23. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, 1994 m. lapkričio 3 d. Nr. I-621. Aktuali redakcija nuo 2004-07-01 // Valstybės žinios, 2004. Nr. 105-3921;

24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1275;
25. Kairienė B. *Vaikų, patyrusių smurtą šeimoje, globos problemos*. Socialinis darbas, Nr. 4(2), 2005;
26. Kondrotaitė G., Butvilas T. *Socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė*. Socialinis darbas, Nr. 6(1), 2007;
27. König O. *Die Rolle der Familie in der Soziologie unter besonderer Berücksichtigung der Familiensoziologie René Königs*. Familiendynamik Heft, Nr. 3, 1996. Prieiga internete: http://www.suz.uzh.ch/fux/lehre/Einfuehrung-II-09/koenig_familiensoziologie.pdf [Žiūrėta: 2009-05-01];
28. Kubilienė N. *Vaiko socialinės adaptacijos problemos augant nuo alkoholio priklausomoje šeimoje*. Socialinis darbas, Nr. 3(2), 2004;
29. Kvieskienė G. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius, 2003;
30. Lapinas O. *Šeima kuriama dėl trijų priežasčių*. Psichologija tau, 2009. Prieiga internete: http://www.psichologijatau.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=134&Itemid=60 [Žiūrėta: 2009-05-15];
31. Maslauskaitė A. *Tarpasmeninių santykių inertiškumo šeimoje problemos*. Filosofija. Sociologija, Nr.1, 2002;
32. Maslauskaitė A. *Šeimos deinstitutionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai*. Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje, Vilnius, 2004;
33. Matulienė G., Zajančauskienė L., Jakštys J. ir kt. *Psichologija studentui*. Kaunas, 2002;
34. Matzner M. *Vaterschaft aus der Sicht von Vätern*, 2004. Prieiga internete: [http://books.google.lt/books?id=W0oPXK4OG4kC&dq=Vaterschaft+aus+der+Sicht+von+V%](http://books.google.lt/books?id=W0oPXK4OG4kC&dq=Vaterschaft+aus+der+Sicht+von+V%25) [Žiūrėta: 2009-05-01];
35. Musteikis A. *Atgal į šeimą*. Aidai, Nr. 9, 1965. Prieiga internete: http://aidai.us/index.php?option=com_content&view=article&id=4291:fi&catid=264:1965%2009&Itemid=323 [Žiūrėta: 2009-05-01];
36. Navaitis G. *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius, 2001;
37. Navaitis G. *Požiūris į valstybės paramos šeimai veiksmingumą*. Socialinis darbas, Nr. 6(1), 2004;
38. Norgėlienė I., Grigaitė B. *Vaikų psichologinio konsultavimo ir jų santykių su šeimos nariais sąsajos*. SOTER, Nr. 28(56), 2008;
39. *Paramos mokinio reikmenims įsigyti tvarkos aprašas*, 2008 m. liepos 16 d., Nr. 1-579;
40. Petzold M. *Familien heute. Sieben Typen familialen Zusammenlebens*. Das Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik, 2007. Prieiga internete: <http://www.br-online.de/jugend/izi/text/petzold.htm> [Žiūrėta: 2009-05-01];
41. Pileckaitė-Markovienė M., Lazdauskas T. *Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida*. Vilnius, 2007;
42. Pivorienė J., Miliauskienė V. *Rizikos grupei priklausančių paauglių ir jų tėvų tarpusavio santykių ypatumai*. Socialinis darbas, Nr. 5(1), 2006;
43. Posth R. *Vom Urvertrauen zum Selbstvertrauen: Das Bindungskonzept in der emotionalen und psychosozialen Entwicklung des Kindes*, 2007. Prieiga internete: <http://books.google.lt/books?id=xtHJ3SnToLAC&dq=Vom+Urvertrauen+zum+Selbstvertrauen> [Žiūrėta: 2009-05-01];
44. Sajinė L., Norkutė O. *Jaunuolių rengimo šeimos kūrimui ir gyvenimui šeimoje tendencijos Lietuvoje*. SOTER, Nr. 22(50), 2007;
45. Sakalauskas G. *Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje*, 2006. Prieiga internete: http://www.nplc.lt/nj/projektas/metodika/gintautas_sakalauskas.doc [Žiūrėta 2009-01-17];
46. Samašonok K., Žukauskienė R. *Globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, mokyklinės adaptacijos ir kompetencijos ypatumai*. Socialinis darbas, Nr. 3(2), 2004;
47. *Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2008 metų veiklos ataskaita*. Prieiga internete: <http://www.socmin.lt/index.php?-1191824460> [Žiūrėta: 2009-05-01];

48. Stankūnienė V., Eidukienė V. ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. Vilnius, 2001. Prieiga internete: http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/ch4.pdf [Žiūrėta: 2009-05-01];
49. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mitrikas A. A. Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai, 2003. Prieiga internete: <http://images.katalogas.lt/maleidykla/fil32/F-51.pdf> [Žiūrėta: 2009-01-19];
50. Tarptautinės konferencijos „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“ pranešimų medžiaga, 2007. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5979&p_k=1 [Žiūrėta: 2009-05-01];
51. Terminų žodynas. Prieiga internete: <http://terminu.zodynas.info/samprata> [Žiūrėta: 2009-01-19];
52. Textor M. R. Familien: Soziologie, Psychologie. Eine Einführung für soziale Berufe, Freiburg, 1991. Prieiga internete: <http://freenet-homepage.de/Textor/Familien.htm> [Žiūrėta: 2009-05-01];
53. Zehetbauer S. Gewalt gegen Kinder: Risikofaktor Eltern, 2007. Prieiga internete: http://engagiert.kdfb.de/index.php?id=648&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=129&tx [Žiūrėta: 2009-05-01];
54. Žarskus A. *Vaiko vystymasis ir religinis bei moralinis auklėjimas*. Pranešimas pradinių klasių mokytojų konferencijoje Vilkaviškyje, 2007. Prieiga internete: http://www.vydija.lt/straipsniai/Vaiko%20vystymasis_Zarskus.htm [Žiūrėta: 2009-05-01];
55. Žebrauskaitė A. *Sutuoktinių tarpusavio bendravimo įgūdžiai jaunoje šeimoje*. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose. 2004. Prieiga internete: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2004~ISSN_1822-1068.N_1.PG_86-92/DS.002.0.02.ARTIC [Žiūrėta: 2009-05-01];
56. Žukauskienė R., Leiputė O. *Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai*. Socialinis darbas, Nr. 2(2), 2002.

Virginijos naratyvinio biografinio interviu analizės kategorijų lygmuo

Konceptas	Kategorija
Šeimos uždarumas.	Tėvų šeimos gėdinimasis – visuomenės stigmatizacijos padarinys
Motinos psichikos liga ir sesers protinė negalia – tabu.	
Nepasitikėjimo nulemtas užsisklendimas savyje – „aš nežinau ką pasakot. Man nepatogu“	
Tikrųjų šeimos nelaimių priežasčių sumenkinimas, akcentuojant teigiamą šeimos patirtį.	
Bendraamžių padarytų skriaudų akcentavimas.	Neteisybės jausmo išgyvenimas
Priešiškumas geresnę patirtį turintiems aplinkiniams.	
Siekis būsimoje šeimoje išvengti tėvų darytų klaidų: nesiskirti, o susiburti; nesibarti, o susitarti	Būsimos šeimos vizija – priešinga tėvų šeimos modeliui šeima
Nuostata, jog šeimą reikia kurti tik su panašiu į save, nes jis taip pat sieks išvengti išgyventos skaudžios patirties	
Šeimos vieningumo hiperbolizavimas	Šeimos idealizavimas
Abipusio supratimo šeimoje hiperbolizavimas	
Miglota ateities vizija – nežinojimas, kaip bus realizuojama šeimos samprata	Įgūdžių, reikalingų šeimos vizijos įgyvendinimui, stoka
Nesąmoningas norimų išvengti tėvų klaidų kartojimas	

Dainiaus naratyvinio biografinio interviu analizės kategorijų lygmuo

Konceptas	Kategorija
Nepakeliama barnių našta, nuo kurios norisi bėgti	„Laukas – mano gyvenimas“ ir dėl to kalti tėvai
Silpni šeimos tarpusavio ryšiai, nesulaikantys respondento namuose	
Neįprasmingas gyvenimas, nes jame nieko nepasiek, nes jame nieko nepasiekė	
„Žmonos man gali ir nebūt“, nebent ji būtų motinos priešingybė	Priešinga tėvų šeimos modeliui šeimos samprata
Šeima – „vienas branduolys“, kuriame visi tarpusavyje tampriai susiję	
„Galima gyventi ir be štamų“, svarbu, kad egzistuotų santarvė	
„Aš būčiau geras tėvas“, priešingai nei paties tėvas	
Šeimos normalumo akcentavimas	Gėda dėl tėvų šeimos
Prieštaringi pasisakymai bei pateisinimų ieškojimas šeimos problemoms sumenkinti	
Šeimos vieningumo akcentavimas.	Šeimos idealizavimas
Sutarimo šeimoje akcentavimas/santykių idealizavimas	
Meilės šeimoje akcentavimas	

Marinos naratyvinio biografinio interviu analizės kategorijų lygmuo

Konceptas	Kategorija
Bejėgiškumas, nulemtas sunkiai įveikiamų problemų namuose.	„Esu nelaimingas žmogeliukas“
Smurtas – būdas išlieti pyktį, atkeršyti už nelaimingą gyvenimą.	
„Maža alkoholikė“	
„Buvau visur mėtoma“	
Beprasmiškas gyvenimas, kuriame nevyksta nieko įdomaus.	
Saugumo poreikis, kurio patenkinimu turi rūpintis pati.	Gėda to, kas vyksta šeimoje ir gyvenime
Biografijos – ligos istorija, padedanti nutylėti skaudžius ir gėdingus gyvenimo faktus.	
Pasiteisinimai, pagražinantys gėdingus gyvenimo faktus.	
„Yra tokių momentų, kurių aš negaliu pasakoti“	
Siauras socialinis tinklas	Silpni socialiniai ryšiai
„tokie draugai, kad nepasakyčiau, kad ten draugai“	
„Aš su niekuo negaliu pasidalinti savo problemom“	
Gyvenimo šeimoje patirties stoka	Šeima – kažkas svetima ir tolima
Sunkumai, apibrėžiant šeimos sąvoką, struktūrą, funkcijas	
„Man šeima yra dabar, šiuo momentu, tuščia vieta“	
Pilnos šeimos lūkestis	Priešinga tėvų šeimos modeliui šeimos samprata
Būsima šeima – „normali, išauklėta šeima“	

Arūno naratyvinio biografinio interviu analizės kategorijų lygmuo

Konceptas	Kategorija
Tėvų šeimoje nereikalingas.	Chaotiška, amoralaus atspalvio gyvenimo patirtis, atsiradusi dėl tėvų atstūmimo, pastūmėjusio į draugų kompaniją, su kuria užsiima nusikalstama veikla.
Silpnų šeimos narių ryšių kompensavimas draugų rate.	
Chuliganizmas – šeimoje išmokto smurtinio elgesio pasekmė.	
Teigiama naujų pažįstamųjų rato įtaka, suteikusi socialiai priimtino elgesio patirties.	Teigiamas asmenybės pokytis.
Savirefleksija, padėjusi pakeisti požiūrį į smurtą.	
Smurtas, šeimos narių abejingumas, nesantarvė, skurdas – košmaras, išgyventas tėvų šeimoje.	Priešinga tėvų šeimos modeliui šeimos samprata.
Naujai kuriamoje šeimoje – „tylu, ramu, galvos neskauda“	
Kertinės šeimos vertybės: pasitikėjimas, meilė, draugystė	
Atsakomybė išauginti vaikus pilnaverčiais visuomenės nariais	

Tatjanos naratyvinio biografinio interviu analizės kategorijų lygmuo

Konceptas	Kategorija
„Košmarų pusmetis“, kai „mes buvom Vilniaus bastūnai“	„Blogoji gyvenimo pusė“ – neigiama patirtis
Sąmoningas noras atsiriboti nuo skausmingos patirties	
Bendraamžių užgauliojimai Jaunimo namuose – skausmingas motinos atstūmimo atsikartojimas	
Tikraja tapusi dirbtinė šeimyninių vaikų globos namų šeima, suteikusi teigiamą šeimyninio gyvenimo patirtį	„Geroji gyvenimo pusė“ – teigiama patirtis
„Mane visi bendrom jėgom pastatė ant kojų“	
Pasididžiavimą savimi suteikiantis sėkmingas savarankiškas gyvenimas, kuris leidžia pasijusti „jau kaip ir suaugusia“	Dviejų gyvenimo pusių įsisąmoninimas, leidžiantis atskirti gerą nuo blogo ir sėkmingai žengti „link savo svajonių“
Reflektuojama gyvenimo patirtis	
„Šeima – tai, ką aš išgyvenau“ šeimyniniuose vaikų globos namuose	Darnios šeimos samprata, susiformavusi neigiamos motinos šeimos ir teigiamos globėjos šeimos skirtumų įsisąmoninimo kontekste
Vaikams „aš suteikčiau tai, ko pati nebuvo gavusi iki septynerių metų“	
Pilnos šeimos lūkestis	
Stabilaus ir ramaus gyvenimo, teikiančio saugumą, siekis	
Santuoka – pasitikėjimo pagrindas ir tradicijų paisymas	
Aiškūs šeimos funkcijų įsisąmoninimas	
Dirbtinė šeimyninių vaikų globos namų šeima davė daugiau nei turi dauguma kitų bendraamžių	Šeimos idealizavimas
„Šeima turėtų būt graži kaip pasakoj“	
Gyvenimas buto nuomotojos šeimos namuose – gyvenimas lyg savo pačios šeimoje	